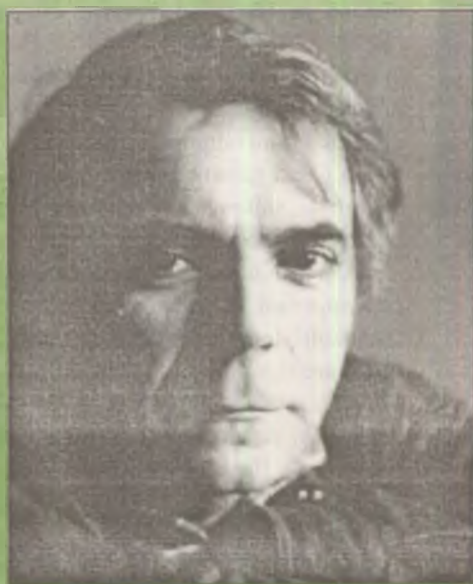

Luceafărul

Săptămânal de literatură. Nr. 8 (500), serie nouă. Miercuri, 28 februarie, 2001. Preț: 6.000 lei

nicolae
manolescu

Întâlnim și scriitori supraevaluați, și scriitori subevaluați. Ba chiar și scriitori subevaluați ieri, supraevaluați azi și care, probabil, își vor găsi locul just mâine. De pildă, I. D. Sârbu. În căutarea locului cuvenit se află Alexandru Vona, ignorat până de curând, foarte (prea?) apreciat în ultimii ani, ca și Alexandru Sever, Vintilă Horia și alții.

horia gârbea

SCRIITORI SUBEVALUAȚI

număr special

Fără discuție că, direct sau indirect, critica a fost împiedicată să spună adevărul, tot adevărul, fără de care nici una din valorile reale ale literaturii din ultimele decenii nu se poate considera omologată chiar dacă ele nu sunt contestate integral. Ca să mă refer numai la proză, este sigur că Șt. Bănulescu, Fănuș Neagu, D. R. Popescu, Augustin Buzura, C. Țoiu, Nicolae Breban au fost supraevaluați în diferite grade

alexandru
george

Este și cazul, contemporan, al lui Liviu Ioan Stoiciu care a luat, deunăzi, zeci de premii pentru toate cărțile lui, unele ilizibile, mai mult pentru că e rău de gură, dar pe care, tocmai de aceea, în partea solidă și exemplară a poeziei nu mai e discutat serios și cu măsură de nimeni.

marin mincu

Un poet căruia i se acordă o cotă prea ridicată față de ceilalți congeneri, este și Mircea Cărtărescu. Valoarea sa ca poet, în contextul actual, nu este superioară aceleia acordate lui Ion Minulescu în perioada interbelică. Chiar în interiorul propriei promoții există poeți mai profunzi și mai autentici decât el, cum ar fi Liviu Ioan Stoiciu, Ion Mureșan, Matei Vișniec, Bogdan Ghiu etc. Textele cărtăresciene nu propun deocamdată un nou principiu poetic sau o nouă scriitură, cum s-a întâmplat cu Nichita Stănescu, Marin Sorescu sau Virgil Mazilescu, ci doar repetă experiența altora prin procedeul mecanic al aglutinării lexicale.

gheorghe schwartz

Oricum, am mai spus-o de nenumărate ori: numai generațiile '70 au fost sacrificate cu bunăștiință. De către criticii congeneri care au refuzat să-i susțină, de către generația anterioară, elasticizată în condițiile amintite și care nu dozea „concretență” pe numărul limitat de sociuri. De către optzeciști, care nemaiaivând răbdare, în concurență cu clasa în viață, a căror operă sunt, au ras de pe orice listă pe autorii veniți în deceniul opt.

1. Sunt optimist în această privință: ierarhiile nu îngheață niciodată. Ba chiar după '90 dezghețul e destul de semnificativ. Sigur că, în timp, unele ierarhii se fixează, firesc. Toată lumea ajunge să fie de acord asupra importanței unor autori. În epoca autorului, valoarea lui I.L. Caragiale nu era percepută chiar atât de clar. A mai urmat un rând de contestații sau măcar de grave rezerve. Dar timpul a rezolvat chestiunea și locul clasicului nu mai e atacat de nimeni. Călinescu a scris articole destul de iritate despre generația unor tineri: Eliade, Noica, Eugen Ionescu. Dar tinerii au crescut și „cota” lor de asemeni. Fiecare critic, ba fiecare cititor, are ierarhiile lui. Mai mult sau mai puțin înghețate, după mintea fiecăruia. Sigur că ele sunt influențate și de ierarhiile făcute de alți critici cu mai mare autoritate. Dar un îngheț absolut nu cred că există. Și mai ales, poate că mai puțin contează „ierarhiile” cât înțelegerea deplină a autorilor și operelor în specificitatea lor, identificarea punctului valoros și original, bucuria descoperirii acestuia.

2. Ultimele două decenii au fost perioade mai puțin propice creației. Între '80 și '89, condițiile de viață subumane și ferocitatea cenzurii au fost teribile. Îți adunai forțele ca să supraviețuiești. Norocul meu că eram tânăr. După '90, au apărut atâtea lucruri noi și interesante care să te distragă de la scris! Cine a avut tăria să-și înfunde urechile o fi fericit ca Ulise? Nu cred că e bine să eviți contactul cu lumea și (doar) să scrii. Despre ce să scrii, dacă ignori varietatea vieții?

3. Dispariția constrângerilor ideologice e un punct esențial. Nu putem compara climatul în care se dezvoltă literatura azi cu cel din deceniul anterior. Nu putem ignora faptul că, uneori, marii autori au creat capodopere și în perioade vădit nepropice. Dar acestea sunt mai rare decât cele născute în societăți prospere și libere.

4. Întrebarea subînțelege răspunsul: nu! Ierarhiile literare sunt relative și înțelegerea acestei relativități îți dă plăcerea vieții. Nu au nimic comun cu clasamentele ATP. Cum să compari un poet care a scris și ceva proză cu un prozator care a comis în tinerețe un volum de versuri și să le pui degetul în piept hotărând: X e mai bun decât Y. Ridicol! Tipii cu listele au un spirit ludic

horia gârbea

dezvoltat sau au dificultăți la înțelegerea literaturii.

5-6. Înclin să cred că literatura noastră are mai mulți „supra-” decât „sub-”. Revistele gem de recenzii elogioase ale unor necunoscuți despre alți anonimi. Dar de multe ori autorul lor e și unicul cititor al cărții în cauză. Acesta e primul strat al supraevaluării, format din mărginași săraci la minte, inimă și literatură.

Al doilea e format din autori susținuți de grupuri întregi, lăudați și premiați pe necitite peste tot pe unde grupul are influență, dar (cum altfel?), ignorați cu reavoință ori atacați de cei din grupurile rivale. La acest strat, valoarea nu e importantă, ci apartenența la grup, forța partizanatului.

A treia categorie: autori tămâiați pentru că au anumite funcții publice sau forță economică. O supraevaluare slugamică. Pierzând postul, schimbându-se regimul, autorii, linși ieri pe vertebra finală, cad într-o subevaluare vecină cu disprețul din partea aceluiași care, astfel, se pot lăuda că „s-au revizuit cu obiectivitate”.

A patra categorie: supraevaluării clasice. Un mort e lăudat pentru a vădi nulitatea celor vii. Alții sunt „scoși” tactic, sau li se exaltă o parte (uneori regretabilă) a operei pentru a justifica măgării contemporane. E cazul **Doinei** lui Eminescu, ocultată în vremea comunismului și care a devenit acum cea mai citată poezie a sa tocmai pentru că nu este „corectă politic”.

În ceea ce privește subevaluării, ei sunt puțini și, de regulă, subevaluați de către unii critici sau confrăți, au fanatici în rândul altora.

7. Evaluarea unui scriitor, de fapt a operei, este un proces de intensă subiectivitate cu toate că „prețuritorii” încearcă (ipocriți și trufași) să lase impresia că operează cu instrumente infailibile. E o problemă de gust și de metodă. Principial, evaluarea nu trebuie să se facă în raport cu

alții, ci în raport cu scopurile urmărite de autorul în cauză. Există opere deplin reușite în datele lor care nu pot rivaliza în planul complexității, importanței literare, îndrăznelii cu altele, mai puțin izbutite tocmai din cauza ambițiilor mari. Ca un exemplu: **Titanic-Vals** este o comedie perfectă, cum puține s-au scris la noi. Construcția dramatică și replica sunt fără cusur. Ca proiect literar și nivel al ideilor, rămâne pe un palier inferior. Nu acesta este cazul lui **Danton** de Camil Petrescu la care tocmai construcția și replica sunt minate de multe defecte. Nu poate fi înscenată fără simplificări, tăieturi. Este însă o operă grandioasă, memorabilă, care a putut da, sub mâna unui regizor bun (Al. Darie), un spectacol excepțional.

Deși cei mai mulți scriitori clasici și contemporani sunt supraevaluați, ba chiar sunt mulți de-a dreptul răsfățați, dacă ar fi să-i întrebăm, toți ar răspunde: „Marele subevaluat sunt eu!”. Valoarea evaluării depinde și de valoarea arbitralului. Cui i-ar conveni să fie elogiât de un critic la a cărui părere nu ține, iar cei pe care apreciază să-l desființeze?

Sunt unii autori nu atât „subevaluați”, cât uitați, pierduți în noianul de apariții. Mulți nu au tenacitate să lupte. Și dacă ei mor, cine s-o mai facă? Sunt autori supraevaluați prin destin (N. Labiș), alți subevaluați datorită inconfortului stârmit de persoană (Paul Goma), la alții opera (sau o parte a ei mai bună) plătește azi pentru porcăriile autorului (Sadoveanu, E. Barbu, P. Dumitriu).

Nici succesul nu-i fără riscuri. Unii autori sunt subevaluați exact prin... supraevaluare. E cazul lui Nichita Stănescu, îngropat în clișee, hagiografic, epigonism. Este și cazul, contemporan, al lui Liviu Ioan Stoiciu care a luat, deunăzi, zeci de premii pentru toate cărțile lui, un ilizibile, mai mult pentru că e rău de gura, dar pe care, tocmai de aceea, în partea solidă și exemplară a poeziei nu mai e discutat serios și cu măsură de nimeni.

Unor scriitori li se subvaluează sau ignoră partea bună a operei pentru a fi potențată comercial cea mai subțirică (Marin Preda și, mai nou, Mircea Cărmărescu). Unii autori au fost fatal subevaluați prin selecția operei lor în cărțile de citire: a intrat partea „cuminte”, facilă, și așa a rămas.

Uneori, un mare eșec cu o carte co-boară și cota celorlalte. Mai nou, o carieră politică îndoielnică sapă la rădăcina operei.

Foarte interesanți mi se par însă autorii (rari) care se subvaluează ei înșiși cu modestie, ferindu-și scrisul de ochii făuritorilor de ierarhii. Mulți nici nu scriu de publică rar și cu fereală. În raport cu agresivii majoritari, acești minoritari mi se par sarea pământului. Citez un singur caz contemporan: Puși Dinulescu. La Evaluarea de Apoi să pună o vorbă bună și pentru noi.

Editori:

■ Uniunea Scriitorilor din România

■ Fundația Luceafărul

Apare cu ajutorul Ministerului Culturii

Redacția:

Laurențiu Ulici (director)

Marius Tupan (redactor-șef)

Simona Galațchi (corector)

Redacția și administrația:

Calea Victoriei nr. 133. București, sector 1,
telefon 659.67.60,
fax 312.96.93

Cont în lei: Banca Comercială Română, filiala
sector 1, Calea Victoriei nr. 155.
Număr de cont: 2511.1-1543.1/ROL
Cont în valută: 472161601590

Tehnoredactare computerizată: FUNDAȚIA LUCEAFĂRUL

Tipar: SEMNE '94

Abonamentele se pot face la toate oficiile
poștale din țară. Revista noastră este înscrisă
în Catalogul publicațiilor la poziția 2048.

putem fi citați pe internet la adresa:
<http://bic.romlit.ro/email/luceafarul@bic.romlit.ro>

RĂSTĂLMĂCIRILE SEPULCRALE

de MARIUS TUPAN

După ce unii comentatori agitați au încercat să acrediteze ideea că în perioada comunistă n-ar fi existat (și, ca atare, nici nu s-ar fi afirmat!) o literatură robustă, atâta vreme cât regimurile opresive ar fi exercitat un control abuziv, permanent, dirijist și partinic asupra creatorilor, înăbușind orice inițiativă spirituală de amploare, iată, de curând, se ivește un nou curent (e cumva o reacție la nihilisti?), care ne avertizează că ierarhiile stabilite în urmă cu trei decenii (adică „în miezul unui ev aprins” - ca să-l cităm pe poet) rezistă cu brio și acum. Ba, mai mult, creațiile de după anii '70 n-ar mai avea anvergura celor realizate atunci, fiindcă nici autorii actuali n-ar mai fi interesați de marea literatură (sunt, desigur, destule spirite autocritice!), nici operele scrise și apărute în acești ani n-ar mai avea subiecte cu miză, cum s-a întâmplat cam în vremea **Tezelor din iunie**. În aceste circumstanțe, oricine a urmărit și urmărește fenomenele din cultură rămâne contrariat: ba chiar stupefiat. Salturile de la o extremă la alta n-ar fi înregistrate pentru prima oară la noi, iar afirmațiile nesupravegheate - deși apar, uneori, zice-se, sub o demonstrație temeinică - ar avea darul să irite spiritele placide care, sub valurile de contestări, ar ieși în tranșee și ar spori efervescența culturală. Dacă nu cumva aruncătorii de grenade adoră bubuiturile, exploziile, dar, mai ales, perdelele de praf și fum: să ofere iluzia unui spectacol delirant, în absența celui autentic, artistic, cu consecințe etice. E un procedeu agreat și folosit

îndcosebi în momentele confuze, cum întâlnim acum în literale române, unde impostura, snobismul, cumetria, carierismul și regiile pro domo se observă cu ochiul liber, fără prea multe eforturi. Dar, în același timp, putem vorbi și de o indiferență a unor cărturari, ca și de expectativa unor critici (ca să fim doar eufemistici!) care, în locul studiilor aplicate și a descoperirii unor autori performanți, preferă să-și consume energiile în conversații păguboase sau să se alinieze - neabătut! - unor foști întemeietori de direcții. Iar, cei care încearcă, timid, să exploreze cu mijloace moderne și avantajoase spațiul literar, pentru a oferi un tablou veridic al creației contemporane, fie că nu au unde se exprima, fie că sunt anihilați prin metode neortodoxe, fiindcă psihologia de haită a fost dintotdeauna profitabilă: chiar dacă pentru un timp redus. Când societatea se redresează și receptarea își intră în drepturi, firește, mercenarii îmbogățesc galeria comicilor vestiți ai interpretărilor partizane. Fiindcă am ajuns la un asemenea punct, nu putem să nu ne amuzăm citind un soi (era să zicem zoi!) de dicționar (istorie?) a unui ins suficient, arogant și marțial, realizat doar(!) din *curriculum vitae* oferite chiar de către cei care au intrat în faimoasa *operă*. Că unii dintre aceștia s-au distrat, dând colecționarului date false, e deja o altă poveste, pe care o vom comenta cu altă ocazie, de vom fi stârniți. Dar să revenim la tema numărului nostru special.

Criza lecturii, despre care am mai scris, prejudecățile corporatiste, perpetuate în

decenii, ca și sancțiunile ce se aplică unor autori independenți, neafiliați la vreo grupare, căci crezul lor e nutrit de performanțele creatoare, nicidecum de abulia creatorilor (în unele cazuri, scuzabilă!) sunt doar câteva cauze ce stratifică, împotriva evidențelor, pe unii scriitori, plasați, abuziv, după capriciile comentatorilor (cititorii fervenți nu mai pot fi luați în calcul, fiindcă înlăturarea lor de la lectură poate fi un alt subiect ce ar merita un alt număr special) în variate topuri sau în afara acestora. Sigur, opera literară nu-i o marfă de serie, iar semnatarul acesteia nu-i precupețat: cu cât mai guralivă, cu atât mai prezentă în larma pieței. Unicitatea nu suportă comparația, așa cum, în tabloul elementelor, siliciul nu-i superior sau inferior sodiului. Noutatea, autenticitatea, măiestria, specificitatea, particularitatea, transfigurarea pot fi detectate și sublinate, găsindu-le apoi nota distinctivă în concertul național sau universal, fiindcă, în definitiv, orice artist năzuiește să sporească tezaurul unei societăți umane, să rămână un interpret autorizat al lumii în care trăiește și să-i releve acesteia preceptele morale, ci nu să facă jocurile unor partide sau coaliții, să se coalizeze cu spiritele insurgente, barbare, care sfidează armonia și bunul simț. Eforturile și performanțele creatoare de a înnobila și eterniza demersurile umane, iată o zonă ce poate fi detectată și studiată de comentatori, nu aceea în care abundă serviciile reciproce și pomelnicele insalubre: toate astea trădează infirmitatea și pauperitatea intențenților sepulcrali. În aceste confreri onctuoase, constituite cu programe precise - noi și ai noștri, nimeni altul luat în calcul! - mediocrilor li se atribuie calități inexistente (cum vom cunoaște și în acest număr), iar celor hărăziți, dar în afara sferelor de influență, solitarilor, nu li se va recunoaște nici un merit, chiar dacă au probat, în atâtea rânduri, că valoarea lor e în afara oricăror comentarii. Ca să apelăm la o binecunoscută credință, ursitoarele n-au fost prea generoase cu ei. Și-atunci șansa lor de a fi comentați și evaluați scade simțitor, iar marginalizarea nu mai poate fi o surpriză. Mai ales după dispariția fizică, mulți creatori trec prin faze succesive de reconsiderare, dacă nu cumva o suspectă tăcere se așterne peste opera lor, unii căzând spectaculos din ierarhii (cazul cel mai elocvent e cel al lui Florin Mugur care, în timpul vieții, era răsfățat de critică fiindcă lucra la o editură importantă), dar, nu-i mai puțin adevărat că, în viață fiind, destui autori sunt ignorați strategic, comentați de mântuială, mai ales de condeie inexpressive. Scriitori subevaluați au nevoie de un alt tratament, îndeosebi acum când se fac atâtea pariuri cu revizuirile literare. În acest număr al revistei vă veți întâlni cu multe nume care au ieșit din memoria colectivă, deși nu acesta le era destinul inițial. Insumând alături mai multe opinii, sperăm să aducem noi argumente în favoarea unei literaturi fecunde, merituose, în plină desfășurare, care nu respectă, spre lauda creatorilor ei, calculele și fanteziile năstrușnice ale unor comentatori amețiți de orgolii, paradoxuri și prefabricate efemere.

1) Unii comentatori - e adevărat, puțini - consideră că ierarhiile literare ar fi înghețat în urmă cu trei decenii. Le împărtășiți părerile?

2) Se poate vorbi de un timp neprielnic creației în ultimele decenii sau e doar o diversiune a celor nemulțumiți de propriile texte?

3) Avem suficiente argumente să credem că în literatura română actuală înregistrăm totuși o perioadă propice creației autentice?

4) Credeți că simpla alcătuire de pomelnice, de liste ajustate, cel mai adesea dovedind arbitrariu, snobism și întotdeauna superficialitate, poate suplini cercetarea filologică argumentată?

5) În această perioadă de contestări și ignorări, întâlnim autori supraevaluați. Încercați să le stabiliți realele dimensiuni.

6) O operație asemănătoare e benefică și pentru cei subevaluați. De ce credeți că aceștia se află pe rafturi ignorate? Sunt condamnați să rămână acolo sau n-au avut - încă - parte de studii ce li se cuvin?

7) Ați fi dispus să nominalizați câțiva scriitori nedreptățiți? Ce virtuți, care n-au fost observate, posedă? Cum ar putea domniile lor să forțeze ierarhiile?

1. Nu-mi dau prea bine seama ce ar putea să însemne acest „au înghețat în urmă cu trei decenii“. Dacă se referă la faptul că scriitorii care acum treizeci de ani erau considerați mari, nu cred că se greșește. Așadar, am fi în ianuarie 1971, nu se abătuse încă nenorocirea de după plenara din aprilie și mai ales după Conferința Națională din iulie a Partidului Comunist Român - de fapt, tezele lui Nicolae Ceaușescu despre sarcinile literaturii și artei socialiste aveau să-și facă simțită presiunea cu adevărat abia după câțiva ani -, se parcuseră pași importanți în privința reșezării valorilor culturale după anii nefericiți în care dictaseră un Roller, Novicov, Leonte Răutu, Vitner (care blamaseră nu doar adevărații scriitori din literatura română dar emiteau judecăți imbecil-inchizitoriale și asupra literaturii și a artei universale), Argezi era la locul lui, Bлага începea să fie recuperat, Ion Barbu la fel, Sadoveanu era citit și gustat, lui Mircea Eliade i se tipărise „La țigănci și alte povestiri“ în ciuda faptului că se afla în exil. Chiar dacă prin manuale mai dădea de Beniuc, Nina Cassian, George Lesnea, Dragoș Vicol, gloria lui A. Toma și a lui Dan Deșliu apăsese. Se afirmase deja ceea ce s-a numit generația '60, cu vârfurile ei incontestabile, cu Nichita Stănescu și Marian Sorescu, Breban începuse să fie deja o mare certitudine, Buzura la fel, Fănuș Neagu pusese încă din '69 un înțep să trîmbițeze în locul lui, iar generația '70 tocmai se pregătea să țâșnească din capul Atenei. Sigur, nu vorbea nimeni oficial de Petru Dumitriu și de Vintilă Horia, dar la nivelul unor inițiați, cel puțin, se știa că ei există. Da, ierarhiile erau făcute. Cei numiți mai înainte, Marin Preda, Eugen Barbu precum și alții, care nu mai erau de câțiva ani în viață, ca G. Călinescu sau Camil Petrescu (trecuse chiar mai bine de un deceniu de la dispariția autorului „Patului lui Procust“). Însuși Eminescu își reluase pedestalul. Care ierarhii, atunci? La momentul respectiv acestea erau (completând, desigur, tabloul și cu nume pe care nu le-am enunțat aici) reperele ierarhiei literare. Din punctul acesta de vedere, cine era mare atunci, este și acum. Dacă la asta se referă aserțiunea privitoare la înghețarea ierarhiilor sigur că este o mare doză de adevăr în ea. Istoria literaturii române va trebui - am spus-o în câteva rânduri - completată cu autorii și cărțile care au apărut ca surprize ale sertarelor („sertarul“ exilului este neapărat inclus) de după '89, dar nu cred că Alexandru Vona sau I.D. Sârbu schimbă ceva. Și ei își au locul lor, dar nu detroncăză nici unul dintre autorii despre care am pomenit. Și nici scriitorii care s-au afirmat după această dată, fie în timpul dictaturii, fie în cei unsprezece ani de după decembrie '89, nu pot să modifice ceva. Și aceasta pentru că fiecare reprezintă un reper aparte. Acuma, dacă se întrebă cineva cine e mai mare dintre Traian T. Coșovei sau Ion Stratan cred că se situează pe o poziție eronată complet suntem în interiorul fenomenului literar contemporan, așa încât nu avem cum să-i măsurăm dimensiunea până când nu va exista distanța convenită. Ceea ce revine unei generații de critici care abia a intrat în școala primară în momentul de față.

În cazul în care afirmația cu pricina (cel mai bine ar fi fost, probabil, să tipăriți în revistă chiar rândurile care conțineau această judecată) vrea să însemne că după acea dată nu a mai apărut nimeni valoros, nici o carte de luat în seamă, atunci să mi se dea voie să nu mai înțeleg chiar nimic. Pentru că lumea, totuși, nu are cum să stea pe loc.

2. Dacă vorbim din punct de vedere estetic, în ultimele decenii au apărut, cu voia dumneavoastră, „Moromeții“, atâtea volume de poezie ale lui Doinaș, cele trei mari romane, recunoscute până și de inamici, ale lui Eugen Barbu, „Bunavestire“ a lui Nicolae Breban, toată poezia extraordinară a generației '70, apoi valul pe creasta căruia a venit Mircea Cărtărescu și așa mai departe. Dar proza lui Velea? Dar încă insuficient cercetata construcție poetico-filosofică a lui Nichita Stănescu?

Din punct de vedere ideologic sau al cenzurii,

radu voinescu

nu e ideea mea că sub dictaturi s-au putut scrie unele dintre cele mai formidabile cărți.

Din punctul de vedere material, nicicând nu a fost mai greu, probabil, ca în anii '90, pentru cei mai mulți dintre scriitori. Există, și trebuie să acceptăm aceasta, nevoia unui minim suport pentru a scrie cărți valoroase. Iar acesta e poate mai puțin confortul material (plec de la ideea că o decentă mijloacelor de trai este absolut necesară) cât timpul. Atâtea talente se irosează azi tăind orașele mari în toate direcțiile pentru a câștiga ceva bani cu care să-și întrețină familia sau măcar numai să supraviețuiască, ținând cursuri la două facultăți, dând meditații, recurgând la fel de fel de expediente sau prostituându-se în cotidiene imunde că te și miri că mai apar cărți. Apar, dar nu chiar dintre acelea în fața cărora să ne plecăm fără rezerve. Frugalitatea vieții, hărțuiala zilnică își pun amprenta. Pentru că o carte pretinde să viețuiești cu personajele în mîntea ta, să le dai viață din viața ta, cărțile de știință a literaturii sau de istorie literară cer timp de reflecție, de investigație. Nu degeabă universitățile occidentale acordă anul sabatic. Cine să priceapă așa-ceva într-o țară unde cel care muncește șaisprezece ore pe zi cu creierul este considerat încă un parazit în comparație cu cel care răsucește de trei ori o cheie franceză într-un mecanism câștigând într-un ceas cât un intelectual în două zile? Nu pare să aibă importanță că reparația pe care o face muncitorul sau dispozitivul conceput de inginerul român nu țin nici două luni, în vreme ce un scriitor poate crea pentru o sută-două de ani ca să nu zic mai mult.

3. Chiar și sub dictatură se poate face creație autentică. Uneori ea ajunge la public, alteori e nevoie de răbdare. Cu atât mai mult într-un regim democratic. Autenticitatea n-are nevoie decât de talent. Că apar destule cărți proaste e și vina editorilor noștri care - încă - se pricep prea puțin și nu știu nici cum să mai iasă din hățișul pe care fiscalitatea îl generează nici nu reușesc să se mai sature de banii pe care îi pretind de la autori în chip de „sponsorizări“. Sigur că sunt și întâmplări fericite, dar, nu știu de ce, îmi vine mai degrabă să mă gândesc la atâtea atâtea cazuri pe care le-am văzut sau le-am trăit în relațiile mele cu diverși editori, care mai de care mai cu nume. Passons!

4. Topurile au și ele savoarea lor. Dar spune-mi în ce publicație a apărut o listă de autori considerați cei mai buni din ultimii cincizeci de ani, și așa putea, cu oarecare aproximație, indica și cine a răspuns anchetei, și pe cine a pus în capul listei, și pe cine a ignorat. Aici, chiar n-avem ce face. Dar nu topurile stabilesc ierarhii ci cărțile de critică și de istorie literară, iar a lua listele prea în serios chiar că e o copilărie.

5. Nu putem să stabilim realele dimensiuni. Doar trecerea timpului va așeza (cum spuneam mai înainte, fără a da dovadă de originalitate, de altfel, dar nu știu de ce trebuie să tot reamintim lucrurile simple) lucrurile în matca lor, prin mecanismul distanței în interpretare. Ce s-a ales de popularitatea lui Anatole France, ca să dau exemplul cel mai tocit!? Cred că peste zece sau douăzeci de ani Ana Blandiana, I. D. Sârbu, Gellu Naum, Gheorghe Grigurcu, Monica Lovinescu (un mare ziarist, o covârșitoare conștiință civică, o atitudine exemplară în fața riscurilor la care fînța sa a fost expusă la modul cel mai concret, dar un critic ce nu trece de o linie mediană) vor avea o altă cotă decât azi.

6. Dacă unii sunt supraevaluați, normal este să fie alții subevaluați. Așa funcționează echilibrul lumii. Pe urmă, mai sunt și nefericele, mai este critica de susținere ce ține de legături de grup. Nu știu de ce n-a avut parte Alice Botez, de pildă, de studiile care i se cuveneau. Aș zice că trăim în vremea prefețelor superficiale, de două pagini, dacă nu s-ar întâmpla să dau și peste câte o lucrare serioasă scrisă în anii din urmă. Cum au fost - citez absolut la întâmplare - cartea Ștefaniei Mincu despre Nichita Stănescu, cea a lui Corin Braga, tot despre autorul „Necuvintelor“, cea a lui Mircea A. Diaconu despre poezie, cărțile de critică sau istorie literară ale Monicăi Spiridon, Adriannei Babeți, ale lui Mircea Cărtărescu, Maria-Ana Tupan și încă destule altele.

7. Am mai vorbit și altă dată despre scriitorii care cred și lucrul cel mai bun pe care l-am putut face - dincolo de a-i nominaliza în răspunsurile la anchetele acestea ale „Lucașărului“, care cred că au darul de a mai atrage atenția asupra câte unei probleme spinoase -, a fost să le comentez cărțile. Nu reiau nume despre care am susținut altă dată că merită un loc mai bun. De această dată vreau să invoc o carte extraordinară, Iarna fimbui, de Alice Botez, și să mă întreb de ce nu-și amintește nimeni de ea. Alice Botez s-a stins din viață în toamna lui 1985. Două dintre persoanele care i-au fost foarte aproape în ultima parte a vieții mi-au spus că manuscrisele care au rămas au fost luate de Mircea Ciobanu - care îi era și el apropiat, a participat la înmormântare la praznicul care s-a ținut în casa din Paris 20 - sub cuvânt că le va edita. Ce s-a ales de acele manuscrise, numai bunul Dumnezeu știe. Trebuie să fiu în continuare măhnit că un poet cu totul remarcabil (și știutor de carte pe deasupra) ca Octavian Soviany este trecut în umbră de cei care le fac galerie Aurei Christii, lui Radu Cange, Mircea Cau, Mariei d'A' Adinei Huiban. Vreau să vă mai vorbesc despre un poet care lucrează la un proiect aproape genial, Ultimele sonete, închipuite, ale lui Vasile Voiculescu. Dar mai bine să citez unul: „Și dacă rob îți sunt și fiu de tină/ Și îndurare e destinul meu,/ Mă iartă, dar, de drumul ăsta greu/ Și mă zidește iarăși în lumină// Și dacă m-ai făcut să nici nu știu/ Nici cine sunt, nici cine ești și nici/ Care-i misterul uriașei frici/ Pe care din nascare-n brațe-o țiiu, // Și dacă doar de condamnat sunt bun/ Și mă hrănesc cu fructele greșelii/ Când scapăr noaptea pietrele-ndoielii,/ Și dacă-n tot ce fac sunt doar nebun,/ Mă șterge, dar, cu lumea care-o ții./ Și odihnește-Te încă o zi!“. Tot așa, așa aminti unul dintre romanele care mi s-a părut a fi dintre cele mai bune ale anilor '80, Stare de ecou, de Nicolae Boghian... Sau cartea lui Gabriel Galîța. Iarna e o altă țară. În prefața unui volum de poeme apărut acum, trei ani atrăgeam atenția că autorul, Valeriu Precină, este unul dintre spiritele contestatate ale deceniului al șaptelea și că volumul său Un târgoveț pe la-nceput de veac constituie nu doar proba unei izbânzii estetice dar și a unei critici severe față de ideologia oficială a timpului. Nu l-a luat aproape nimeni în seamă. S-ar fi clintit o ierarhie creată acum douăzeci de ani?

P.S. Chiar în ziua în care am încheiat de redactat răspunsurile la această anchetă, cineva mi-a telefonat pentru a-mi spune, printre altele, că au fost oferite spre achiziționare, unui anticar, trei manuscrise semnate... Alice Botez.

1. Problema e mai complicată decât pare și nu poate fi rezolvată în cadrul, fatalmente restrâns, al unei anchete. Am scris câteva editoriale pe tema canonului în „România literară“. Sunt de părerea celor care (I. Simuț, de pildă) cred că ierarhia actuală din literatură este, în linii mari, cea stabilită prin anii '60-'70 ai secolului trecut.

2-3. Creația are legile ei. Prielnic ori dimpotrivă, timpul este de obicei pentru publicarea operelor, nu pentru scrierea lor. Există dovezi clare că puterea de creație nu scade (nu crește) în funcție de condițiile externe ale tipăririi. Acestea influențează, într-o măsură, literatura de la un moment dat. Dar ca factor superficial, nu profund. Emily Dickinson n-a publicat nimic toată viața ei. Prima culegere datează din 1890, la patru ani de la moartea poetei. Nu se poate spune că

nicolae manolescu

Mă întrebați dacă anul 1970 a tras cortina. Da, ar trebui să spun că după 1970 lucrurile merg mai greu fiindcă România nu mai (prea) are nevoie de artiști. Are nevoie de oameni politici, are nevoie de o rezistență vic, activă și activizantă, de spirit eroic, de dizidență. Până în 1970 era nevoie de artiști, de tineri care să ilustreze noul spirit rebel, avea nevoie de cei eliberați din închisori ca să realizeze procesul de reeducare, de integrare, de

găsire a continuității. Sigur că se citește mult și după 1970, că oamenii așteaptă cu sufletul la gură volumele lui Sorescu, Nichita Stănescu, ale lui Preda, Buzura, Breban. Sigur că există o echipă de critici care (mai) citește și autori debutanți. Sigur

există devotamentul cititorului față de literatura vie, cea care se întemeiază acum. Dar ceilalți, cei care au debutat (mai) înainte de 1970 au intrat deja în castelele istoriei literare. Bătrânii critici, comentarii cu autoritate au aleșii lor asupra cărora insistă. Sigur că G. Grigurcu, Ulici, Iorgulescu, Dan Culcer, Cornel Moraru vor încerca propulsarea „promoției '70“, dar ei nu au încă unghiul privilegiat - autoritatea unor Manolescu, Simion, Raicu, Valeriu Cristea, autori care „înfișeră“ generația '60.

Anii '80 au scos la rampă o generație rebelă, eroi ai spectacolului intelectual, opozant, care a fost însoțit de formidabile echipe de lansare. Generația a fost susținută cu iubire atât de Monica Lovinescu, ze Virgil Ierunca, cât și de cei tineri, autori de o vitalitate ieșită din comun.

Dar după 1989? Ce nevoie mai e după 1989 de literatură? Politica best-seller-ului creează alt tip de înțelegere a literaturii. Artistul e pus în cumpănă de tehnician,

creatorul adânc e suspendat de manufacturierul capabil a câștiga piața. Am intrat în altă lume, care și-a schimbat criteriile, opțiunile, vedetele.

Citesc ancheta din „Observatorul cultural“ cu puțină spaimă. Prima concluzie e că o anchetă de o asemenea amploare activează amintirile școlare ale celui întrebat. Oamenii răspund în virtutea inerției. Memoria literatului propulsează în top capodopera mateină, dar și numele celor studiați la școală sau în facultate. Dacă aş pune cărțile de pe locurile 93-103 în primele zece aş greși foarte tare?

cornel ungureanu

nepublicarea ar fi jucat vreun rol în scrierea poeziilor. Sigur, poate fi o excepție. Dar, în general, lucrurile stau la fel.

4. Nu, desigur. Clasamentele țin de o viziune sportivă asupra literaturii. Reflectă o modă. Atât.

5-6-7. Întâlnim și scriitori supraevaluați, și scriitori subevaluați. Ba chiar și scriitori subevaluați ieri, supraevaluați azi și care, probabil, își vor găsi locul just mâine. De pildă, I. D. Sârbu. În căutarea locului cuvenit se află Alexandru Vona, ignorat până de curând, foarte (prea?) apreciat în ultimii ani, ca și Alexandru Sever, Vintilă Horia și alții. Nedreptățiți, nu, dar nu îndeajuns prețuiți sunt destui: Nora Iuga e un bun exemplu.

Ia să vedem: 1. **Pasărea și umbra** de Sorin Titel; 2. **Princepele** de Eugen Barbu; 3. **Sertarul cu aplauze** de Ana Blandiana; 4. **Strigoii** de Ion Agârbiceanu; 5. **Căderea în lume** de Constantin Ţoiu; 6. **Jurnal (generic)** de Radu Petrescu; 7. **Jurnalul de la Păltiniș** de Gabriel Liiceanu; 8. **Moartea cotidiană** de Dinu Pillat; 9. **Plicul negru** de Norman Manea; 10. **Rădăcini** de Hortensia Papadat Bengescu. Aceștia ar fi primii zece romancieri ai secolului, poate scrie cu îndreptățire un oarecare, sfidând clasamentul - ignorând cortina anului 1970. N-aș spune că un asemenea clasament nu mi-ar fi simpatic (a trecut granița!), că n-aș privi cu seriozitate un asemenea răspuns. Dar dacă cineva ar trage de pe locul 142 **Despre purpură** și ar trece cartea pe locul unu? Fiindcă toate aceste cărți meritau alt tratament din partea noastră. Acestea, ca și altele (aș face un clasament cu o sută de romane care să pună în cumpănă topul din „Observatorul cultural“) sunt cărțile pe care ar trebui să le regăsim într-un context nou. Sunt romanele apărute după 1980, pe care mai nimeni nu le clasează.

Cu cât mărim numărul anchetaților, ne apropiem de gloria și strălucirile manualului școlar din anii '60. Se mai pot adăuga doi-trei autori, care urcă în clasamente din diverse motive.

Aici ar trebui solicitate televiziunile, radioul, cotidienele. Cutare carte este importantă azi, dacă există o convergență a opiniilor. Dar instituția criticului? Sau a altui tipar, viabil în secolul al XXI-lea?

1. Dacă tot este vorba să fi înghețat ierarhiile, aceasta nu s-a întâmplat acum treizeci de ani, ci acum două mii de ani. După Eschil și Sofocle, nu numai Seneca, dar chiar și Euripide lasă un sentiment poate nu chiar de insatisfacție, dar de o mai puțin înaltă și completă satisfacție, iar Shakespeare - ca poet dramatic și nu ca poet liric, o calitate în care excelează în chip suveran - dă impresia a se fi exersat într-o tonalitate minoră; aceasta măcar la o primă reluare a lecturilor - ulterior lucrurile se mai reconstituie și reglează, dar faptul se produce prin noi raportări, prin includerea percepției noastre în referințiale mai complexe și mai suplă. După Sapho - sau chiar după Catulus - poezia nu mai face adevărate progrese, ca expresivitate și ca acces în lumea noastră interioară, până la Petrarca (dacă nu ne vom îndrepta către lecturi persane, chineze sau japoneze). Problema criticii și istoriei noastre literare nu este aceea a blocării ierarhiilor, ci a unei prea mari nevoi - anormale - de ierarhizare. Autorul tot dorește să știe pe unde se situează în opinia istoricilor și criticilor; este în joc o hipocondrie, precum în cazul pacientului care își controlează compulsiv tensiunea arterială, sau temperatura, repetă continuu analize și vizite la medic. De ce se teme scriitorul român că ar putea să sufere printr-o insuficiență literar-estetic-istorică? Iată întrebarea centrală a condiției noastre actuale. Acum treizeci de ani, ierarhiile nu au înghețat - ele sunt un fapt natural care, în realitate, exclude abordarea pur critică (ori o implică doar foarte redus), jocul valorizării decurgând în triumful scriitor-text-cititor. Criticul și istoricul sunt cititori, dar altădată cititorii doriți și privilegiați nu erau aceștia, ci Lorenzo Magnificul, regina Cristina, Friederich cel Mare, Richelieu, Mazarin - este drept că asemenea personalități nu mai sunt de găsit, sau nu pot fi găsite oricum, dar mi se pare clar că reorientarea interesului autorilor în paleta categoriilor de cititori nu este, deocamdată, fericită.

Deci, în urmă cu treizeci de ani, ierarhiile nu au înghețat, ele au rămas categoric deschise, dar a diminuat producția națiunii noastre în mari valori literare, cel puțin în sfera stilistică și tehnică, accesibilă pe de o parte cititorilor și pe de altă parte inteligenței critice. Încercătura criticilor este pe cât de simplă pe atât de greu solubilă. Parametrii referențialului critic sunt multipli: metoda, tehnica, erudiția, specializarea, exactitatea gustului, elevația gustului, care este chiar elevația personalității - această ultimă dimensiune a demersului analitic și valorizant al criticii este, în general, grav deficitară astăzi în ciuda faptului că în fiecare generație activă acum sunt individualități cu profiluri alese, absolut remarcabile. Voi cita doar patru nume dintre cele care m-au interesat sau mă interesează intens, din scrisul în ultimul deceniu: Dan Laurențiu, Ion Stratan, Daniel Bănuțescu, Mircea Ciobanu. Am cu mult mai mulți autori pe care îi apreciez deosebit, dar limitându-mă la aceștia sper că se va înțelege mai sigur caracterul parțializant și exagerat de limitat al exemplificării mele.

2. Nu există epoci nefaste în creație câtă vreme asupra scriitorului nu se exercită opresiunea politică directă; elementul economic nefericit, precum și degradarea generală a climatului cultural și moral, contează în negativ, dar acești factori pot genera efecte de descurajare, așa cum pot induce și provocare, ambiție, aprinderea voinței de exprimare. Ceea ce s-a pierdut - din fericire - în ultima vreme a fost oportunitatea stilului

caius traian dragomir

aluziv, practicat îndelung de mulți scriitori. Reforma abilității interioare perceptive, a intuiției și expresiei, decurge chiar mai dificil decât reforma politică-socială-economică. Sistemul interior evoluează în orizontul mentalității, nu neapărat și în cel al productivității (estetice, ideale, formale, constructive, narrative, dramatice) - sistemul relațiilor interumane, sau sociale, sau politico-economice este un joc, pe lângă celălalt, acela care pune în mișcare mecanismele creatoare. Este evident un anumit blocaj - mai puțin cantitativ și mai curând calitativ - al actului literar, inovator, complex, amplu spiritual și solid structurat dar aceasta nu se întâmplă pentru că ne-am afla într-un timp neprielnic, ci pentru că am fost explantați (ne-am explantat, suntem reimplantați) într-un alt timp. Este obligatorie o altă corelație între noi și timp - o corelație pe care cei mai mulți nu o găsim.

Există însă un motiv al împotmolirii literaturii comun comunismului și perioadei schimbării de regim: ambele epoci au permeabilizat literatura la influențe extraliterare, extraestetice și extraintelectuale.

3. Creația a făcut progresele cele mai mari în eseistică - în acest gen, libertatea de expresie este decizivă; deschiderea culturală joacă, și aceasta, un rol mai mult decât semnificativ. Eseul adevărat este un act de curaj intelectual, eventual spiritual. Poezia nu a stagnat, nici aceasta - ea ocupă un al doilea loc, pe lista care ar ierarhiza schimbările pozitive. La rând este apoi proza. Critica și dramaturgia s-au schimbat și au progresat ceva mai puțin. În tot ceea ce spun acum am în vedere condițiile globale ale domeniilor, genurilor - scriitorul trăiește însă, desigur, ca excepție.

4. Alcătuirile despre care vorbiți nu sunt decât expresia prevalenței unor maniere de cârciumă (sau bodegă, braserie, cafenea) în viața românilor - așa precum obscenitățile din cânteculele de piață, vorbăria politică, tematica sau conținutul celor mai multe talk-show-uri ale televiziunilor. Cercetarea filologică - sau, mai sigur, critică, în spiritul indiferent cărei discipline apte să regleze abordarea literaturii - nu are cum fi substituită prin declarații de adeziune sau disociere

personală sau de grup la un verdict valorizant sau deklasant aplicat unei opere, unui text. Răspunsul strict la întrebare vine de la sine, dar lucrurile nu se pot reduce la atât. Există două niveluri ale judecării operelor literare pe care nici un studiu nu le poate atinge pe o bază pur erudită. Primul dintre acestea privește spațiul excepționalului - de exemplu, perceperea geniului, o percepție de geniu sau, mai sigur, joncțiunea ambelor, precum în cazurile Maiorescu-Eminescu, Sartre-Genet, Valéry-Saint John Perse, Mistral-Neruda. Judecata quasi-genială (genială) de gust este la fel de subtilă, remarcabilă și rară, în expresia ei aptă să rămână, precum geniul însuși. În al doilea rând, trebuie avută în vedere aprecierea publică - nu a oricui, dar o operă trebuie să aibă o țință exactă în umanitate, în societate, într-o anumită categorie omenească. Poezia, romanul sau drama nu sunt scrise pentru filologi, ci pentru cititorul cel mai antrenat și mai elevat, pe de o parte, și pentru un public mai larg sau mai exact circumscris, pe de altă parte. În jurul operei se structurează sferile concetrice ale exigențelor: exigența scriitorului pentru propria sa creație, a aceluiași scriitor pentru cultura și gustul cititorilor săi, a acestora pentru opera care le este oferită și altele. Critica filologiei sau istoricii contribuie doar la edificarea unora dintre straturile acestui sistem și încă nu a celor mai importante.

5. Un scriitor nu poate fi decât supra sau subevaluat. Cine poate da un verdict definitiv, imuabil, constând într-o judecată aplicată unui obiect estetic? Cu toate acestea supra sau subevaluarea grosolană (șocantă, penibilă) nu vine, în general, dintr-o eroare de apreciere, sau de percepere, ci din imixțiuni extraestetice în sfera esteticului. Căutați numele unor scriitori supraevaluați - veți constata că ei aparțin uneia din următoarele categorii: criticii, politicieni sau oameni de scandal, deci persoane care prin activități literare, sau colaterale literaturii, trezesc apetituri sau anxietăți. În plus, cum România este terenul unui pronunțat complex de culpabilitate, cu judecata valorică mai interferează un straniu cult național al morților - un gen de ritual cât se poate superficial: orice persoană care dispare dintre noi este brusc supradimensionată, prin manifestări de apreciere care nu iau ca bază o reconsiderare profundă a contribuțiilor sale la cultură, ci reprezintă ieșirea agitată din letargie a capacității omenești de a admira. Te poți întreba dacă nu intră în funcțiune o aspirație thanatică represată și, deci, dacă defunctul nu este cumva invidiat pentru despărțirea sa de lume.

6. Grav nu este faptul că ne subevaluăm în interiorul culturii noastre, că ne subevaluăm între noi - nenorocirea este că suntem subevaluați în lume, ca literatură română, în general, în schimbul mondial de valori. Toată cultura noastră este așezată pe un raft ignorat. Inserția noastră în universalitate - în universalitate ca sistem de idei și valori, dar și în universalitatea concretă a comunicării intelectuale - este principalul demers creator, erudit, critic și istoric pe care suntem obligați să îl reîncepem, pentru a ieși din adevărata subevaluare comună, în care trăim.

7. Nu îmi pot reprima tentația de a lansa primul nume care mi-a venit în minte: Mihai Eminescu. Pot fi forțate ierarhiile? Bineînțeles - neglijându-le.

1. Nu cred că susține cineva în mod serios faptul că ierarhiile literare „au înghețat” acum 25-30 de ani. Chiar cei mai conservatori și mai încuiați critici, de la Eugen Simion și D. Micu la G. Dimisianu și C. Stănescu - consideră că ultimii ani au dat la iveală o sumă întreagă de opere valoroase care se *adaugă* unui patrimoniu consolidat, fără a-l infirma în esență. Mai mult, mai toți aceștia vorbesc de revizuire, dar nu o practică și nu o recunosc sau îi semnalează cu oroare rezultatele.

Împotriva acestei viziuni, eu cred că întreaga literatură din perioada 1938 până astăzi trebuie repusă în cauză, asta însemnând și o gravă dizlocare a ierarhiilor, așa cum s-au consolidat ele în răstimp, adică în mai bine de o jumătate de veac de influență nefastă a politicului, mai precis: a spiritului totalitar.

2-3. Din păcate, dumneavoastră nu precizați despre ce „ultime decenii” ar fi vorba și nici ce se înțelege prin „literatura actuală”. E vorba de literatura din timpul comunismului, prin contrast cu cea anterioară? Iar prin cea „actuală” aveți în vedere ce s-a scris după Eliberarea din decembrie '89? Dacă da, e de observat că în timpul comunismului au scris și M. Sadoveanu sau C. Petrescu și Victor Eftimiu sau I. M. Sadoveanu, dar și Dan Deșliu, Nina Cassian, M. Beniuc sau Eugen Jebeleanu, Lucian Blaga și V. Voiculescu. Răspunsul se întrevește... Au existat scriitori care au prosperat în comunism și operele lor sunt considerate și acum valoroase. Așa, de exemplu, pe la mijlocul anilor '50 s-au publicat unele cărți valoroase având ca autori scriitori care se dăduseră cu regimul comunist: Petru Dumitriu, Marin Preda, Eugen Barbu; timpul acela de cruntă teroare și mizerie le-a fost foarte favorabil. Dar ce s-a întâmplat cu colegii lor de generație: Pavel Chihaia, Constant Tonegaru, Ion Caraion sau Dinu Pillat, Ion Negoitescu sau Șt. Augustin Doinaș, artiști supuși unei grave persecuții și care au cunoscut în majoritatea cazurilor rigorile închisorii, „salvându-se” uneori doar pentru a sfârși „în libertate”? Dar care e situația unor scriitori cu opere de sertar care, în vremea lui Radu Petrescu, Mircea Horia Simionescu, Alexandru George, dar și Ovidiu Cotruș, M. Ivănescu, Leonid Dimov, au apărut mai târziu, „creația” lor, care în aparență nu are nici o legătură cu convulsiile epocii, se înregistrează împotriva acesteia și totuși îi aparține tot ei. O înregistrăm așa cum e, nu ne putem imagina cum ar fi fost altminteri.

4. Și, apoi, cine să fi instituit acele „ierarhii”? Autorii de istorii literare, de „panorame”, de tablouri ale acestor vremi? Desigur că aceștia, mai ales fiind profesori, au acționat în spiritul obișnuit, didactic, adică lipsit de curaj, convențional, supus autorităților culturale și programelor impuse. Dar și ei, la rândul lor, au ținut seama de o anumită ierarhie stabilită de criticii care s-au ridicat pe valul liberalizării de la mijlocul anilor '60 și care mai târziu nu vor avea mobilitatea de a schimba linia, atunci când s-a văzut, mai ales după Eliberarea din decembrie '89, că ea nu e tocmai bine trasată. În clipa de față, toți acești critici-profesori domină câmpul criticii și blochează tendințele de reînnoire, libertatea de opinie și recunoașterea mutației valorilor.

5. Fără discuție că, direct sau indirect, critica a fost împiedicată să spună adevărul, tot adevărul, fără de care nici una din valorile reale ale

alexandru george

literaturii din ultimele decenii nu se poate considera omologată chiar dacă ele nu sunt contestate integral. Ca să mă refer numai la proză, este sigur că Șt. Bănulescu, Fănuș Neagu, D. R. Popescu, Augustin Buzura, C. Țoiu, Nicolae Breban au fost supraevaluați în diferite grade. Deși, mai ales primii, sunt scriitori de certe merite și care, la momentul apariției, au însemnat indiscutabil plăcute surprize, ei au fost susținuți în spirit partizan de echipă, de generație, apoi de gașcă (în momentul când ei și-au putut organiza un grup) beneficiind de elogii, de comentarii, de analize și aprofundări, pe scurt: de o clasicizare prematură, cu atât mai nocivă cu cât ei nu ilustrau exact linia estetică oficială a Partidului și făceau figură de nonconformiști, de îndrăzneți.

(Personal, nu încetez de a mă mira că Șt. Bănulescu, autor al unui singur volum de povestiri, dintre care numai jumătate intră în zona estetică, a putut fi considerat un mare prozator, ba chiar un mare romancier, deși el nici nu a scris vreun roman, ci doar a început o serie din care nu a dezvoltat decât începutul. **Cartea milionarului** - un model de felul în care asupra unui talent real, dar firav, s-a abătut copleșitor geniul lui Márquez... Ei bine, **Iarna bărbaților** a recoltat până și admirația extatică a lui Mircea Eliade, iar entuziaștii de la București au început să vorbească despre ea în legătură cu... Premiul Nobel!)

6-7. O nouă lectură, eliberată de preconcepții, va trebui să rectifice multe erori de apreciere. Dar întrucât ele au fost comise mai ales de noua critică, a anilor '60, să-mi fie îngăduită, atunci când aceasta va înceta să dea tonul în publicistica actuală, cei care vor avea de câștigat vor fi tocmai cei nesocotiți de ea. Mă gândesc mai ales la cei din generația războiului, unde atât Victor Valeriu Martinescu și Constant Tonegaru, cât și Mircea Popovici vor fi descoperiți la adevărata lor valoare. (Tot în paranteză fie spus, nu pot să înțeleg cum critici și istoriografi ai fenomenului literar din ultimii cincizeci de ani nu rețin faptul, de profundă semnificație, că atunci când Tonegaru ieșea din închisoare, doar pentru a fi lăsat să moară acasă, avea loc debutul lui N. Labiș, tânăr și impetuos poet comunist, care avea să dețină până la moarte rolul de

vedetă a liricii tinere, pentru a face mai târziu obiectul unui adevărat cult. Îl invit pe cititor să facă o comparație între cei doi; eu mă întreb dacă în vreun manual de literatură din ultimul deceniu se află ca model vreo poezie semnată de tragicul autor al **Plantațiilor (de cuie)**?)

În aceeași serie, dar „bucurându-se” de alt tip de ingraturitate, este Radu Tudoran, aparținând și el generației războiului, un caz aparte pentru că pe el l-a compromis succesul, ceea ce a făcut pe un critic precum G. Dimisianu să-l pună la un loc cu Octav Dessila și alți autori de literatură de consum. Dar el a scris cel puțin două romane de valoare absolut sigură, **Un port la răsărit**, pe care l-am numit cel mai frumos roman românesc, și **Flăcările**, un tablou de mare forță evocatoare a lumii aurului negru. Asta ca să nu mai punem la socoteală mica povestire în care-l anticipă pe Orwell (sau merge în paralel cu el) **Ferma la Coțofana veselă** și care ar constitui subiect de senzație în literatura totalitarismului și utopismului egalitar. Radu Tudoran e oricum un scriitor mai valoros decât fratele său mai vârstnic, Geo Bogza, care a ținut a fișul decenii întregi, impus de comuniști, și despre care nu mă aștuz să fie și acum propus drept model de nu știu ce în manualele școlare.

În sfârșit, în aceeași serie de nedreptăți ai criticii curente și ai istoriografiei mai recente, l-aș pomeni pe Ioan D. Gherea, un eseist de prima mână, pe care nimeni nu se gândește să-l dezgroape, dar mai ales pe D. I. Suchianu, tot un scriitor pe care l-a ucis succesul, făcându-i-se uitare eseurile, dintre care doar unele și le-a adunat în **Puncte de vedere** și **Amica mea Europa**, cărți complet uitate, dar de unde cititorul român uluit ar afla că acest om în multe privințe nesperios și nepăsător este unul dintre primii publiciști din lume care, pe la sfârșitul anilor '30, a scris despre Jean-Paul Sartre!

Am pomenit de scriitori dispăruți; dar chiar dacă ar fi în viață nu e treaba lor să „forțeze ierarhiile”, ei trebuind doar să se înfățișeze la o nouă judecată, adică să fie aduși acolo. Iar pe aceasta nu o poate face decât disciplina abilitată cu astfel de treburi și care e doar una: critica.

Acest număr este ilustrat cu reproduceri din lucrările sculptorului Corneliu Mihai Stănescu

1. Voi proceda și eu ca acei invitați cărora reporterii sau moderatorii unor emisiuni radiotelevizate le ridică mingea la plasă și voi răspunde fără intenții parodice: „Da, e o întrebare foarte bună”. Pentru că obiectivul criticii și istoriei literare cu lentilă canonică are obiceiul de-a înțepe din când în când pe câte o imagine decupată din marele flux al devenirii întru literatură, metamorfozat, parcă, fantastic într-un ochi de îndrăgostit hărăzit cu forța de a hipnotiza clipa la modul faustian. Norocoasă, din această perspectivă, pare a fi generația șaizecștilor care s-au autoîmproprietărit în voie cu toate ținuturile părăsire de proletcultiștii plecați să moară de tot sau să se demachieze și, eventual, să-și facă operații estetice faciale. Dezghețul ideologic i-a favorizat, paradoxal, tocmai pe cei care aveau să „înghete” în calotele tezelor mangaliote ale lui Ceaușescu la puțină vreme de la întoarcerea acestuia din China maoistă. Tabloul literar al epocii șaizeciste și a celor care i-au urmat până la Revoluție trebuie pus sub lupă ideologică, relațiile consacraților cu puterea cerându-se nuanțate de la caz la caz. Comunismul, în plină vitalitate sau muribund, nu s-a putut niciodată debarasa de aportul intelectualității prin care, cu toate că n-o agreea ca pătură socială, să se legitimizeze. Întâlnim, în acest interval, scriitorii care au făcut un inocent joc dublu, în sensul că, dacă erau prezenți cu osanale în reviste cu numere aniversare, aveau bunul simț să nu includă aceste subproducții spirituale în volume. Alții, convinși că geniul carpatin și ilustra lui soție sunt nemuritori, ca și partidul în fruntea căruia se cocoșaseră, s-au specializat fără pic de jenă în versificații sforătoare, agitatoric-propagandistice, incontinate, sub genericul marelui festival al muncii și creației „Cântarea României”. Locul lor avantajos și l-au avut și „supapiștii”, acei copii mari, poeții, pe care nu te poți supăra fie și în virtutea tradiției conform căreia, pe la curțile lor, regii și împărații au oploșit câte un bufon a cărui prestație giumbușlucărească putea fi oricând invocată ca argument al funcționării democrației și libertății de exprimare. Cătorva prozatori li s-a ridicat, „cu voie de la poliție”, ecluza spre obsedantul deceniu, ceea ce n-a fost tocmai inspirat din partea culturnicilor întrucât peste înfierarea fărădelegilor de epoca dejistă s-au palimpsestat relatările șopârlangești despre abuzurile, e drept că ceva mai rafinate, ale epocii de aur. Iar în cazul în care unii s-au întrecut cu gluma, au fost trași pe linia moartă și li s-a tăiat conducta având la capăt un robinet al privilegiilor și onorurilor mai mult sau mai puțin de invidiat, întrebarea fiind dacă nu li s-a făcut astfel un serviciu, prielnicindu-le aureole de disidenți căinați admirativ de posturile de radio internaționale ostile regimului roșu de la București, interdicția de semnătură ori detenția la domiciliu, ca și exilarea forțată fiind transformate în tot atâtea căpătuielnice cărți de vizită din chiar primele zile ale Revoluției române de la finele veacului trecut, când îngerii alungați din paradisul satelitic-moscovard au ieșit în față și, unii pe drept, alții pe ne, și-au cerut drepturile de victime postite de glorie națională.

2. Și-aici trebuie, cred, să nuanțăm: actul creației e unul singular ca și nașterea și mai ales ca moartea, în sensul că poți scrie atâtea vreme cât te dă spiritul afară din trup, lăcătuindu-ți manuscrisele în taințele cele mai întunecoase, cu speranța, nu mai puțin tainică, în schimbarea vremurilor politice, dar valorificarea elaborărilor artistice e cu totul altceva, presupunând confruntarea autorului cu cei mai diverși factori sociali și decizionali. Sub acest al doilea aspect se pare că ultimele decenii au fost cât se poate de neprielnice: dacă șaizecștii canonizați s-au bucurat, în cea mai mare parte a lor, de imunitate oficială, ocupând funcții de conducere, scoțând la marile edituri tiraje matusalemice de cărți cărora li se făcea o mediatizare concertată din chiar clipa în care scriitorul se așeza la masa de scris, urmând

algoritmice lansările zgomotoase și culminând cu recenziile furnăitoare ale cronicarilor de serviciu mobilizați exemplar să-și dea obolul la walgurgicul festin spiritual-ideologic avantajos-liniștitor pentru toată lumea bună și de viță veche, scena literară fiind populată de „monștri” sacralizați prematur, ce se întâmplă atunci cu cei care veneau din urmă? Ei bine, până la un punct erau încurajați de maeștri în măsura în care alumnii, aidoma unor fantasini desculți care trepădușeau pe lângă călăreții feudali și aveau grijă de cai atunci când seniorii își dezmorețeau oasele prin vreun han sau prin patul vreunei Dulcinee. Chestia cu discipolii care-și întrec maeștrii spre bucuria nețărmită a acestora e doar o zicală frumoasă care va fi încântat cât de cât și cine știe unde vreun învățător de țară, în literatură și artă, în general, niciun naș nesculându-se de bună voie altruistă de la masă spre a-i ceda locul finuțului său nemâncat și zgribulit. Nu alta e ipostaza optzeciștilor al căror avânt inovator-iconoclast a fost neînecat stopat de cenzura care s-a înăsprit prevalându-se, chipurile democratic, de instituirea scilla-charibdienelor concursuri de debut, anuale sau bianuale, ale principalelor edituri din țară din ultimele trei decenii antedecembriste. Despre optzeciști s-a zis că au fost nevoiți să-și strângă rândurile într-un fel de frăție care s-a impus cu greu, hăituită și dispersată în teritoriu pe măsură ce terminau câte o instituție de învățământ superior. Dacă pe predecesorii lor îi întâlnim în fruntea revistelor de cultură, prin edituri, la radio și televiziune ori, cu puteri discreționare sapatrapiale, prin inspectoratele de cultură și artă județene, pe textualiști îi paște țara cu școlile ei friguroase, angrenate în muncile agricole și în creșterea viermilor de mătase, bieți navetiști dezabuzai înregistrând aproape mecanic spovedaniile pasagerilor ori tumultul stradal plin de obscenități muncitorești al orașului de provincie intrate deja pe orbitele socialismului crepuscular. De scris, însă s-a scris, dovadă că după Revoluție, pe care textualiștii furioși și-o pot revendica în plan ideatic, cele mai bune cărți de poezie, recuperând pasajele și poemele sfârțecate de cenzură, le aparțin, la acest capitol un rol mai mult decât meritos asumându-și-l Editura Axa din Botoșani. Lor li se adaugă lupii singurateci, ambițioșii sertariști care, alături de câțiva reprezentanți ai „generațiilor pierdute”, recuperați grație longevității lor biologice și osârdiei unor critici justițiar, au seismizat ierarhiile înghețate și e firesc să fi dat de gândit și mai ales de mârâit foștilor răsfățați ai regimului, nemulțumiți vizibil că vremurile le taie macaroana de rentieri ai unei glorii create și întreținute mai mult sau mai puțin artificial de regimul spulberat în Decembrie '89. Diversiunea pe care o propagă încercând să acrediteze ideea unui câmp literar încercând să acrediteze ideea unui câmp literar literar în ultimele decade ale veacului recent încheiat le-ar da dreptul de descălécători, uitând, bieții de ei, că se află exact în situația bătrânilor ceapiști cărora li s-au retrocedat terenurile agricole, dar nu și uneltele și atelajele cu care le-ar fi putut exploata, abstracție făcând de faptul că și vloga biologică se apropie de cele din urmă zvâcniri ale ei.

3. Cu siguranță că da, deși pentru unii scriitori libertatea de exprimare a avut efectul unui spray peralizant. Celor care seriau printre rânduri le-a zburat tocmai rama acestor spații alb-incendiate, tensiunea ostilă față de putere diluându-se și chiar volatilizându-se, lăsându-i fără esența discursului, cam tot așa cum pe osanalistiștii dispariția cuplului prezidențial i-a lăsat fără obiectul iubirii patetic-productiv-versificațional, deși n-ar trebui să se simtă atât de inutili și de orfani pentru că deja unii politicarzi agresiv-nostalgici au pus de-o deshumare a binomului tiranic și paranoic ex-prezidențial. S-a zis, într-o altă ordine de idei, că discursul prozastic postdecembrist trebuie reinventat. Scriitorii de talent au făcut-o oricum, explorând în voie, și în măsura în care au suflu epic, spațiile tabuizate

ion roșioru

altădată, adaptându-se din mers la a lua pulsul unui alt tip de societate și condusă de-o altă putere care-și camuflează cu strășnicie și viclenie tocmai invarianta esenței ei. De elogiată și de apreciat sunt acei scriitori care au refuzat să intre într-un partid sau altul și au putut, astfel, radiografia cu detașare spectacolul politic al luptei pentru putere, având fericirea să constate că omul nou preconizat constant de Ceaușescu există și că abia tranziția i-a ocazionat manifestarea plenară a tuturor facultăților sale cetățenești. Evazionismul scriitorilor, lucru pentru care aceștia erau aspru criticați, ar fi acum mână cerească pentru puterea care ar putea să-și facă în voie oricâte mendre politice ar dori. Nu-i deloc mai puțin adevărat că, îndeosebi în primii ani postdecembriști, o mare parte din energia creatoare scriitoricească s-a dus și se mai duce pe apa celei de a patra puteri în stat și anume presa liberă. Mai devreme sau mai târziu, acești jurnaliști se vor alătura acelor literați care au rămas pe baricadele realismului parabolic dând operă de anvergură și tensiune epică pe care discursul jurnalier, cu toată patima sa justițiară, nu le va putea niciodată egala.

4. N-au lipsit și nu vor lipsi niciodată ceasurile bilanțiere pentru întocmirea de liste cu nume de scriitori, liste ce, *volens-nolens*, poartă în ele și coada unui demon icarhizator. Dresorul lor pățituește inevitabil prin subiectivitate, cunoscut fiind că în zilele noastre, nici un recenzent, oricât de prolific ar fi el și chiar lucrând, să presupunem prin absurd, cu un batalion de „negri”, nu poate parcurge și filtra prin gustul său cotel de infailibil, toate cele câte se tipăresc în țară și în diaspora. Cândva, numărul editurilor nu necesita nici măcar totalitatea degetelor de la ambele mâini pentru a fi trecute în revistă. Acum, ele sunt de ordinul miilor. Cărțile apar în tiraje minusculante - o plachețică mai șuie o îmbarc lejer în geamantan și-o faci cadou de sărbători cunoscuților pentru că nu mai ai loc de ea când faci curat prin garsonieră, deci nu-i deloc exclus ca o carte bună să treacă neobservată sau să-și aștepte *sine die* rândul răsfoirii, într-un plic poate niciodată desfăcut de un critic lehamiterisit de o asemenea corespondență evasi-anonimă. Întocmirea de liste partinitalizează și zonalizează întru adormirea de orgolii sau de cine știe ce alte balcanice interese față de cei nominalizați și uneori chiar premiați pe criterii cu totul extravalorice. Pe de altă parte e, cred, timpul să ne întrebăm dacă exgetul, mai mult sau mai puțin improvizat, nu face un deserviciu scriitorului pe care-l ierarhizează după ureche sau după o singură carte, făcându-și o impresie despre opera precedentă a respectivului autor doar frunzărind referințele critice, firește că roz, cu care în vremea din urmă se încheie orice nouă apariție editorială. Dar oare câți critici își mai permit, Doamne, în

condițiile în care pâinea zilnică și-o agonisească din alte sectoare de activitate decât din truda scrisului, o lectură compactată a unui autor abordat cu acribie filologică, așa cum sugerează întrebarea? Oare câte reviste își mai permit luxul să aibă criticul sau echipa ei de critici literari pe care să-i smulgă pecuniar amatorismului, fără a le exploata doar vanitatea și patima sinucigaș-autorlăcească?

5. Supraevaluarea e ca ulciorul care nu merge de multe ori la apă. În ce măsură sunt ei de vină și cât din supradimensionarea lor artificială se datorează adulterilor e iarăși un procent care ar urma să dea de gândit, doar de atâtea ori s-a văzut tîmbălăul maneliei provocat de apariția cărții vreunui sus pus (ministru cu mustață înspicată, parlamentar cu vilă blestemată, președinte cu surâs lăbărțat până dincolo de loburile auriculare etc.), frenezia aplaudacilor mimând orgasmul nu mai puțin psihotic al ipocriziei fără frontiere. S-au văzut și se vor mai vedea, cu siguranță, scriitori care și-au instaurat și promovat singuri propriul lor cult personalitar. Cineva îmi povestea, odată, de un prozator care scrisese, din greșeală, o carte cotate ca onorabilă, dar că, după aceasta, nu mai făcuse altceva decât să și-o comenteze singur cam de două ori pe an, sub diverse nume și prin diverse reviste, spre a-i crea înduioșătoarea iluzie că e un autor viabil.

Apul e, însă, cel mai bun și cel mai drept critic literar și doar verdictul lui e cel care contează, sentință intervenită, din păcate, în mod invariabil, post-mortem. Ceea ce nu înseamnă că, în viață fiind, nu trebuie să faci nimic spre a-ți gospodări destinul, scriitorul, întotdeauna cu o mai bună impresie despre sine decât a celor din jur, nedeosebindu-se prin gesturile sale de acei vârstnici ce-și dau singuri câte ceva de pomană întrucât rudele lor, așa cum le cunosc, nu se vor mai achita în vecii vecilor de creștinăscă îndatorire ce le incumbă în virtutea moștenirii ce le-a revenit.

6. Categoria scriitorilor supraevaluați o presupune dialectic pe cea a celor subevaluați, așa cum bogăția unei minorități presupune sărăcia celor mulți. Doar cauzele acestei situații de raft ignorat sunt altele: timiditate, lipsă de relații în lumea literară, dezabuzare și sentiment al zădărniceii, ghinion, contratimp de apariție a cărților, mizare exclusivă pe gustul și sentința posterității, ceea ce e cam același lucru cu a arunca o sticlă într-un ocean plin de apă și să crezi că ai anihila reciproc, eventual în Triunghiul Bermudei. Paradoxul e că, așa cum au loc uitări totale, chiar ale deținătorilor de premii Nobel pentru literatură, tot așa se produc reveniri fabuloase în actualitate ale unor nume care la vremea lor au trecut aproape neobservate. Un caz de ultimă oră e cel al lui George Almosnino propus într-o reabilitare, ceea ce firește că presupune o tulburare a ierarhiilor valorice consacrate în lumea literaturii, caz pus în discuție și soldat cu incitante ecouri de Constantin Abăluță prin **Poezia română după proletcultism**. Istoriile literare care se preconizează își vor asuma, neîndoindu-se, și rolul de instanțe ale destinului postume ale truditărilor cu condeiul lăcrimând românește între fruntariile țării vizate de Eminescu ca și oriunde aiurea în sinuoasa diasporă, dat fiind că tot mai multe cărți scrise în exil se întorc, în vremea din urmă, acasă, în ele găsind mireasma filologică intactă a unor vremuri care aici s-au prăvălit mult mai nemilos în trecut.

7. Ar fi o listă destul de consistentă, dar n-o s-o întocmesc pentru a nu contrazice în nici un fel răspunsul de la numărul 4. Nu-i vorba de o sustragere de la asumarea unei responsabilități necesare. Prin atitudinea mea pozitivă consider că deja am făcut ceva în acest sens, mulți dintre autorii despre care am scris putând depune mărturie în favoarea mea de avocat din oficiu al lor, chit că, vorba lui Nicolae Motoc, o să fiu înmormântat o dată cu ei și cu cărțile lor.

1. Este adevărat. În urma scurtului dezgheț protogorbaciovist din anii '60 au început să fie reintegrați scriitorii interbelici. Față de „titani” momentului, sigur că redescoperiții reprezentau valori reale. Da, dar nici reprezentanții realismului socialist nu puteau fi eliminați, ei reprezentau prezentul glorios. Așa s-a ajuns la un compromis acceptabil pentru toată lumea: neoproletcultiștii nu erau eliminați cu totul, ba se mai și contaminau de faima predecesorilor, iar recunoașterea unor Urmuz sau Hortensia Papadat Bengescu dovedea nivelul ridicat de curaj al noilor critici. Soluția era atât de minunată încât exegeții, istoricii literari, autorii de manuale etc. nu și-au mai revenit de atunci din entuziasm. Cu o singură excepție: atunci când e vorba de prieteni de pahar sau de optzeciști.

2. Se poate vorbi de un timp neprielnic creației de cel puțin 2500 de ani, de când trăim în perioada de tranziție. (Ce să vă fac dacă n-ați citit **Cei o sută**, ca să învățați atâta lucru?) Ce a fost înainte de perioada aceea nu știu.

3. Depinde de cine răspunde la această întrebare. Cei ce au rămas la ierarhiile din 1970 (plus excepțiile amintite) vor spune un „Nu” hotărât și proletar. Cei ce scriu acum și nu au fost incluși în *marile ierarhii vor* răcnii că ei înșiși reprezintă argumente suficiente pentru reprezentarea unei perioade de **creație autentică** (?). (În măsura în care nu cred în perioade bune și nici în perioade rele, bineînțeles că și eu fac parte din ultima categorie.) Oricum, am mai spus-o de nenumărate ori: autorii generației '70 au fost sacrificați cu bunăștiință. De către criticii congeneri care au refuzat să-i susțină, de către generația anterioară, clasicizată în condițiile amintite și care nu dorea „conurență” pe numărul limitat de socluri. De către optzeciști, care nemaivând răbdare, în convență cu clasicii în viață, a căror operă sunt, au ras de pe orice listă pe autorii veniți în deceniul opt.

4. Într-o țară unde toată lumea are păreri exhaustive indiferent de domeniul de activitate în discuție, literatura nu poate face excepție.

5-6. Cred că am răspuns implicit la aceste două întrebări.

7. M-am întrebat, de multe ori, de ce pleacă oamenii de valoare din România? De asta pleacă: fiindcă în țara noastră n-a existat niciodată o scară reală de valori. Nu din cauza sărăciei și a viselor de belșug de aiurea emigrează valorile, ci fiindcă experiența a arătat că țara asta are o capacitate diabolică de a-și devora cei mai buni copii. Se tot vorbește despre dificultățile de traducere pentru a se justifica inexistența din rafturile marilor biblioteci a scriitorilor români. De parcă marii muzicieni, marii savanți, marii artiști plastici n-au trebuit să-și ia lumea în cap pentru a se putea realiza... Să vii acum și să faci scări de valori cu lucrări total depășite cultural nu numai azi, dar multe dintre ele deja chiar de când au apărut, este o dovadă că nu putem părăsi niște șabloane de gândire și de interes. Balcanismul cumetriilor se manifestă atât de pustiitor încât unele genuri sunt pe punctul de a muri cu totul. Trebuie să te faci frate cu dracul sau să fii nebun pentru a mai scrie teatru într-o țară unde se renunță încetul cu încetul până și la regizori, „performanțele” puse pe scenă putând fi montate oricum, chiar și de actori ratați.

Eu n-am fost în stare să părăsesc această țară a cărei limbă îmi este indispensabilă pentru a putea respira. În felul acesta am scris - lucrând paralel, având uneori și patru-cinci slujbe extraliterare, spre a-mi întreține familia - un raft de cărți, unele premiate, majoritatea comentate elogios, *toate fără nici un impact real*. De peste cincisprezece ani lucrez la cel mai ambițios proiect al prozei române, **Cei o sută**, o suită de mici romane urmărind din

gheorghe schwartz

tată în fiu firul a o sută de generații de la căderea Babylonului și până în zilele noastre. Primele cincizeci de biografii au apărut, următoarele sunt pe drum. Depinde dacă Dumnezeu îmi va da răgazul și nebunia de a putea termina acest ciclu sinucigaș. Măcar pentru intenția paranoică de a realiza așa ceva, meritam să fiu citit de critica literară românească. Nu s-a întâmplat să fie. Ecourile apărute (toate extrem de laudative) n-au intrat în nici un pomelnic. Marea majoritate a criticilor importanți n-au citit nimic din cele peste două mii de pagini apărute. Pentru ei, **Cei o sută** nu există. Am scris, cu peste treizeci de ani în urmă, o piesă de teatru, **Bulgărele de aur**. În ea este vorba despre un individ care posedă respectivul obiect rar, despre care știe că nu are nici o valoare decât dacă va fi folosit de către oameni. Vrea să-l dea celor din jur, însă nimeni nu-i dispus să i-l primească. Din suspiciune, din prostie, din mirarea că ar putea fi cineva atât de „prost” încât să facă asemenea cadouri în mod cu totul dezinteresat.

Am învățat de mult, pe proprie piele, că succesul în literatură, ba chiar simpla existență în literatură are două componente distincte: pe de o parte, opera (care la noi nu este chiar obligatorie) și, pe de altă parte, capacitatea de a-ți pune în valoare produsul. Cum cea de-a doua latură mi-a lipsit și îmi lipsește, voi începe să strig unor critici care n-au auzit de *Cel mai insolit proiect al literaturii române* și care, deci, nu-l pot încadra, în cunoștință de cauză, nici în fruntea capodoperelor, nici în fruntea maculaturii, voi începe să răspund la anchete, dezbatere, discuții afirmând mereu că **Cei o sută reprezintă cel mai important produs al literaturii române**. Pe urmă, scandalizați, cei în măsură n-au decât să dovedească tot ceea ce vor.

Mi-e teamă că nici asta nu va ajunge. Percepția literaturii române, rămasă la obligativitatea ochelarilor de cal ai manualelor școlare, la ierarhiile de cafenea și la interesele personale de moment, nu se preocupă decât de conservarea propriei ignoranțe. De aceea pleacă românii din țara aceasta și recomand tuturor celor care sunt capabili să trăiască și altundeva să nu ezite să plece. Sau să se apuce să țese covoare himerice pentru uz propriu. În România, ierarhiile nu pot fi forțate în nici un caz prin operă. **Pierdeți orice speranță voi cei ce-ați rămas!**

1. Să fi înghețat în urmă cu trei decenii ierarhiile literare? Nici vorbă! Pe ce loc se mai află azi, bunăoară, Aurel Baranga, Ion Lăncrănjan, Paul Everac, care, acum treizeci de ani, băntuiau încă prin etajele superioare ale ierarhiei literare? Independent de schimbările politice, dar cu atât mai abitur după fuga pe ușa din dos a comunismului, *canoanele* literare s-au schimbat, vrem sau nu vrem. Este imposibil să nu observi că există o mișcare continuă pe verticală a valorilor, că unele valori iau locul altora, care se devalorizează sau, pur și simplu, dispar ca măgarul în ceață din atenția lumii literare. Cu atât mai mult cu cât unele valori (mă rog!) au fost umflate cu hidrogen ideologic și, la prima înțepătură, au căzut la pământ, biete învelișuri informe. Nu, teza înghețului, a *statu quo*-ului, a nemișcării, în literatură ca și în altele, nu se susține, oricât ar fi unii de porniți împotriva *dialecticii*, arestată ilegal de marxist-leniniști și obligată să devină „parte constitutivă“...

2.-3. Bineînțeles că se poate vorbi de „un timp neprielnic creației“, nu neapărat în ultimele decenii, dar în diverse momente ale istoriei. Proletcultismul nu a fost prielnic creației artistice, la fel și așa-zisele „teze de la Mangalia“, care au pus o frână bruscă firavului curent de liberalizare de până în 1971 și au reintrodus în România atmosfera de crăspare stalinist-jdanovistă. Și momentul actual, suprinzător, este neprielnic pentru literatură, în condițiile în care libertatea de expresie, după decenii de cenzură, ar trebui să fie un stimulent și nu un inhibitor. Dar e greu pentru unii scriitori, care zeci de ani s-au strecurat ca șarpele, să zboare ca pasărea. Mai întâi, a dispărut motivația „șerpuiirii“, a dispărut ținta împotriva căreia se trăgea, cu mai multă sau mai

dumitru solomon

puțină voluptate și eficacitate (era totuși un joc intelectual pasionant acela de a critica puterea, de a spune anumite adevăruri sociale și politice fără să fii prins!) Apoi, au apărut dificultățile inerente economiei de piață, astfel că publicarea unor volume de literatură nu numai că nu aduce bani, dar solicită autorilor bani, iar scriitorii români sunt, în general, săraci, nu sunt deprinși, tot în general, să-și caute sponsori, iar sponsorii, câți există, preferă, de asemenea în general, să investească în sport sau în concursurile de frumusețe (care presupun, firește,

mai multă publicitate) decât în literatură. Aceasta nu împiedică o literatură mediocră, veleitară să iasă de unde vrei și de unde nu vrei la lumină, spre a se întoarce definitiv, după zgomotul „lansării“, în întunericul din care s-a născut. În sfârșit, se cumpără mai puține cărți, care sunt din ce în ce mai scumpe, și se citește mai puțin, contemporanii noștri fiind tot mai preocupați să *împuste francul* sau să se abandoneze unor delicii „postmoderne“, biciuiri de tot felul de profeți ai apocalipsei.

4. Cine, Doamne ferește, crede că „simpla alcătuire de pomelnice, de liste ajustate, cel mai adesea dovedind arbitrarul, snobism și întotdeauna superficialitate poate suplini cercetarea filologică argumentată“? În același timp, există și alte căi decât *cercetarea filologică* pentru a suplini „pomelnicele“ invocate. Critica de întâmpinare este una dintre ele.

5. Nu numai în „această perioadă de contestări și ignorări“ întâlnim autori supraevaluați. „Întâlnim“ astfel de cazuri în toate perioadele. Timpul selectează, așază și re-așază valorile. Oricum, nu eu am instrumentele necesare ca să pot stabili „realele dimensiuni“...

6. Același lucru și în cazul subevaluaților. Cu atât mai mult cu cât marca majoritate a scriitorilor se consideră subevaluați. Povestea nu e de azi, de ieri...

7. Nu aș fi dispus să-i nominalizez pe *nedreptățiți*, întrucât aș putea descoperi, după „normalizare“, pe alții, și mai nedreptățiți. Totodată, nu cred că e treaba domniilor lor „să forțeze ierarhiile“. Treaba domniilor lor este să scrie. Mi se pare că „forțarea ierarhiilor“ ar fi treaba criticilor și istoricilor literari; asta în cazul în care ierarhiile trebuie într-adevăr forțate...

1. Nu le împărtășesc. În treizeci de ani ierarhiile s-au schimbat considerabil și cine vrea să vadă acest lucru îl vede. Ce loc ocupau în ierarhiile de care vorbești scriitorii, azi, considerați importanți, ca Radu Petrescu, Mircea Horia Simionescu, Leonid Dimov, Alexandru George, Costache Olăreanu? Abia le apăreau primele cărți și aproape că nu contau în ierarhie. Azi, scrierile lor sunt repere ale valorii. Dar scriitorii de care a început să se vorbească după 1980 („optzeciști“), care cu atât mai puțin puteau constitui, acum treizeci de ani, elemente de raportare valorică? Nici afirmarea lor nu a modificat ierarhiile de acum trei decenii? Greu de susținut.

2. „Ultimele decenii“ nu sunt toate la fel, dar probabil că întrebarea se referă la deceniile de comunism. Nici acestea n-au fost uniforme, dar le-a legat totuși o trăsătură unificatoare (nefastă): limitarea libertății de exprimare. Chiar și în momentele de oarecare destindere ideologică scrisul a fost controlat, supravegheat și mercu cenzurat, ceea ce nu putea fi, desigur, în favoarea creației. S-a scris și literatură bună în comunism, dar totdeauna cu mari dificultăți și numai în măsura în care au putut fi evitate *canoanele* impuse de regimul totalitar. Că unii scriitori invocă „timpul neprielnic“ pentru a-și motiva nereușitele, ratarea, aceasta este omenește de înțeles. Și nu e, în orice caz, o diversiune pentru că acel timp a fost cu adevărat neprielnic creației.

3. Nu e nevoie de mai multe argumente, ci de unul singur, îndeajuns de puternic: asigurarea libertății de exprimare. Atâta vreme cât aceasta există putem vorbi de un climat neprielnic creației, cu mult mai bun decât cel dinainte, când scrisul era controlat. Unii vorbesc despre caracterul stimulator al constrângerilor și poate că așa a și fost, în cazuri izolate, dar nimic nu poate concura binefacerile libertății.

4. Cercetarea numai *filologică* este neconcludentă, căci limitează discuția la chestiuni de limbă sau de corectitudine a editărilor. Cercetarea *critică* ar trebui să ne intereseze, acțiunea de judecare a

gabriel dimisianu

operelor după criterii de valoare. „Pomelnicele“ au și ele semnificația lor și, în fond, cine recurge la ele și le asumă sunt expresia unor opțiuni personale. Alceva era însă înainte de '90, într-adevăr, când exprima, cel mai adesea, punctul de vedere oficializat. Sau, în cele mai bune cazuri, erau expresia unor soluții de compromis: apăreau pe „liste“ și scriitorii buni și cei agreați numai de putere, într-o devălmășie organizată, satisfăcându-se astfel exigențele momentelor bilanțiere.

5-6-7. Nimeni nu poate pretinde că ține în mâini cântarul de măsurare exactă a valorilor, dar fapt este că apar câteodată dezechilibrări destul de mari ale balanței, fie într-un sens, fie în celălalt. Asistăm la supraevaluări ale unor scriitori cărora li se iau în considerare și alte merite decât cele artistice, ținând de biografie, de comportamentul civic etc. Poate că

acesta este și cazul lui Paul Goma, căruia, uneori, i se acordă statutul de mare scriitor. Nu mă număr printre aceia care-i contestă talentul și poate că Paul Goma ni se va revela cândva ca mare scriitor. Constat însă, deocamdată, că el este numai obiect al elogiilor sau de pamflete. Admiratorii săi nu au produs încă nici un studiu consacrat operei lui *literare*. O operă impresionantă prin cantitate, ce e drept, însă nestudiată. Ar trebui supusă examenului critic propriu-zis, operație care se tot amână.

Există și subaprecieri ale unor buni scriitori împinși pe nedrept pe „rafturi ignorate“, cum spuneți. Teodor Mazilu ar fi, după mine, unul dintre aceștia. Lăsând deoparte foiletonistica lui satirică, axată pe aspecte perisabile, rămâne originalitatea de fond a acestui scriitor, a viziunii lui despre omenească din romane și din unele piese, cu acea morală inversă a personajelor posedate de un fanatism al desăvârșirii în rău, în abjecție. Se vorbește de criza dramaturgiei noastre în timp ce piesele lui Mazilu nu sunt jucate.

Un important romancier ignorat este Alexandru Sever a cărui monumentală *Carte a morților*, roman de idei de mare forță, nu a interesat pe nimeni. De fapt, nu chiar pe nimeni, ci numai, după câte știu eu, pe regretatul Valeriu Cristea, care i-a dedicat la apariție un întins comentariu. Scriitorul acesta este azi un necunoscut, ceea ce mai târziu va stârni mirarea. Virgil Duda este și el un scriitor „subevaluat“, împins pe „rafturile ignorate“, deși realismul complex al romanelor sale și arta lui de prozator s-ar fi convenit să se bucure de mai multă atenție.

Ce pot face acești autori și alții pentru a „forța ierarhiile“? Cred că nimic. Nici nu este, de altfel, datoria lor să întreprindă ceva în acest sens, ci a criticii.

1. Se face mult zgomot în legătură cu ierarhiile literare, la noi, după '89. În realitate, critica postbelică a fost vigilentă să nu treacă de un anumit prag al credibilității în ceea ce privește judecățile de valoare. Dacă avem în vedere criteriile estetice adoptate, nu mi se pare că există discrepanțe prea mari de evaluare. S-ar putea constata o fluctuație endemică de receptare, dar aceasta este determinată de anumite grupări ce s-au considerat emarginate de la funcțiile importante (în instituțiile de cultură și în diverse posturi rentabile) și pentru a accede la acestea, au recurs tactic la **simularea contestării ierarhiilor**. Cu câteva luni în urmă, la o agapă poetică, organizată de domnul Sorin Alexandrescu la Cotroceni, i-am putut vedea pe contestatari în prezidiu - cu toții optzeciști înscăunați, acum, în funcții influente și foarte bănoase - (de)clamând la fel de furioși același rol de nedreptățiți de către „scriitorii colaboraționiști”. Aflându-se în imposibilitatea de a propune alte valori din rândul lor, de aceeași anvergură pentru a le substitui pe cele afirmate deja de critică, se invocă abil motive extraliterare pentru a escamota ierarhiile existente. De exemplu, cu acea ocazie, în prezența domnului Emil Constantinescu se sărbătorea, în teatrul „prezidențial” de la Cotroceni, apariția unei antologii poetice falsificatoare, în care accentele axiologice erau răsturnate, oferindu-se un trucaj iscusit prin care Nichita Stănescu devenea un poet de coloratură, ținându-i trena alcătuitorului „eticești, publicându-și numărul cel mai mare de texte pentru a-l persuadea astfel pe lectorul din traziție, dezorientat, de necesitatea noii ierarhii poetice. Este interesant de observat că deși liderii optzeciști nu-i acordau atâta importanță respectivului poetastru, au fost prezenți *in corpore* la „eveniment” tocmai pentru a marca victorioși spargerea „cutumci” stabilite care-l mențineau pe Nichita în fruntea acestei ierarhii. (Am putut citi apoi un serial în „Observator cultural”, pus la cale strategic pentru a se remarca „valoarea” antologiei „curajoase”!). Cum am mai spus, la fel, de câtuși de timp, este atacat cu vehemență G. Călinescu, întrucât **canonul estetic** impus de acesta îi împiedică pe unii să demoleze scara de valori consacrată pentru a proclama o ierarhie care să înceapă și să se termine cu ei. Nu trebuie să se tragă concluzia falsă că așa fi în mod aprioric împotriva oricărei revizuirii critice afișând o atitudine dogmatică; se cunoaște că orizontul de așteptare/receptare variază în diferite contexte istorice și este firesc să asistăm periodic la mutația valorilor estetice. Motivația acestor schimbări de optică axiologică este însă mai complexă și nu poate fi substituită de umorile meschine ale unor autori mediocri ce vor să „revizuiască” totul pentru a putea să modifice canonul în așa fel încât să încapă și ei, indiferent de valoare. După cum se știe, asemenea revizuirii măsluite n-au sorți de izbândă și mai devreme sau mai târziu istoria literaturii repune lucrurile la punct, ceea ce nu va întârzia nici de această dată.

2. Pentru scriitor și în general pentru artist nu există un etalon sigur pentru a stabili „timpul cel mai prielnic creației” și s-a observat că arta a progresat uneori mai ales în epocile cele mai negre. Dacă se iau în considerație textele literare publicate la noi după '89, se constată în general că acestea nu se ridică nici în poezie, nici în proză și nici în critică sau eseu la valoarea celor apărute în perioada dictaturii. Dar nu este exclus ca eu să greșesc și să existe autori pe care să nu-i fi descoperit încă din motive subtile. Aștept ca valoarea acestora să fie omologată eventual la Paris sau la New York.

3. Atâta timp cât apar cărți în toate genurile literare și acestea sunt comentate de critică și apoi unele sunt și premiate înseamnă că moara literaturii macină din plin. Din când în când s-au iscat și unele polemici care au mai înviorat apele cam stătute ale criticii; este adevărat că acestea au fost de suprafață și că deocamdată se tatonează terenul în vederea adevăratelor discuții ce trebuie să aibă loc în viitorul cel mai apropiat. Este de dorit ca acele grupuri, avide de instaurarea altor ierarhii, ce s-au împosecat agresiv de unele instituții culturale, să dea dovadă de toleranță inte-

marin mincu

lectuală și să nu-și anexeze în mod abuziv mijloacele de comunicare specifice, interzicând astfel dialogul real. Suspiciunea și etichetările nonliterare nu pot să conducă la un climat de efervescență culturală și mă întreb ce se va întâmpla când libertatea de exprimare nu va mai fi posibilă din cauza cenzurii impuse de spiritul de gașcă și de inlemența mediocrității instituționalizate.

4. În general, cu rare excepții, impresionismul lax al criticii noastre nu prea a fost amendat cum se cuvenea de seriozitatea „cercetării filologice argumentate”. Dintr-un motiv sau altul, criticul român a preferat **foiletonismul** în loc să se angajeze într-o activitate **interdisciplinară** mai complexă - care să implice conjuncția instrumentelor filologice, semiotice, textuale, sociologice, psihanalitice etc. - cum s-a întâmplat în alte părți. Îmi aduc aminte că la un colochiu de critică de la Onești, cu aproape douăzeci de ani în urmă, m-am scandalizat de constatarea că linia Zarifopol-Caracostea-Popovici nu era continuată de criticii actuali și îi certam public pe Marian Papahagi și Al. Călinescu că în loc să treacă la cercetarea literară de tip occidental se complăceau în postura de croniciari literari, când, de fapt, nu aveau deloc șanse să-l întreacă pe Alex. Ștefănescu. Încercarea mea de a introduce, la noi, semiotica și textualismul s-a izbit de obtuzitatea unei critici leneșe și tot ceea ce s-a achiziționat în această direcție este ceva cu totul superficial, după ureche ca de obicei. Nici nu este de mirare că în loc să ofere o metodă critică și argumente interdisciplinare, criticii foiletoniști înșiră „liste ajustate” la fiecare sfârșit de an, care mai mult încurcă **situarea axiologică** în loc s-o edifice.

5. Este evident că reversul contestării unor mari valori duce la supraevaluarea unor autori conjuncturali care au știut să se facă „simpatizați” de către unele grupuri, apărând curent în „pomelnicele” lor. De exemplu, între cele două războaie, Ion Minulescu era situat la o cotă atât de exorbitantă încât, cu toată împotrivirea unui critic de talia lui E. Lovinescu, romanul său **Roș, galben și albastru** (fără nici o valoare în ordinea istoriei literare) a fost situat de către cabala critică a vremii cu mult deasupra romanului **Pădurea spânzuraților**. Nu altfel stau lucrurile astăzi. Un autor supraevaluat este prozatorul Mircea Horia Simionescu, bine plasat în vremea dictaturii ca șef de pagină culturală la organul ideologic al PCR, „Scântea”, și om de curte al lui Dumitru Popescu. Lipsit de talentul lui Costache Olăreanu sau de tensiunea agonală a lui Radu Petrescu, Mircea Horia Simionescu a reușit să se cococească înaintea altor prozatori autentici, deși paginile sale sălcii, de „intertext”, frizează ridicolul prin platitudinea scriiturii. De aceea, m-am mirat când am constatat că N. Manolescu l-a introdus în **Arca** sa, acordându-i câteva pagini exegetice în timp ce un Radu Petrescu a rămas pe dinafară. Am fost stupefiat când domnul Lefter l-a comparat apoi pe același mediocru M.H.S. nici mai

mult, nici mai puțin decât cu marele scriitor argentinian Jorge Luis Borges. Cu o morală justițiară demnă de propria lor mentalitate contestatară, optzeciștii îl neagă pe „colaboraționistul” Nichita Stănescu și-l exaltă în schimb pe servitorul lui Dumitru Popescu (Dumnezeu), adică pe șeful de pagină literară de la „Scântea”, lunecosul Mircea Horia Simionescu, cel care se străduia obedient să ideologizeze articolele scriitorilor schimbându-le conținutul, pentru a sluji politica ceaușistă. În ceea ce privește poezia, au fost supraevaluați unii autori, cu totul neînsemnați pentru **avansarea poeticității postbelice**, pentru a bagateliza importanța istorică a unor poeți precum Nichita Stănescu și Marin Sorescu. Astfel, un Constantin Abăluță (ale cărui texte nu le-am considerat suficient de realizate estetic pentru a fi publicate în colecția de poezie, „Euridice” a Editurii Pontica) se va aranja cu juriile Uniunii Scriitorilor încât să i se confere de două ori în trei ani Premiul de Poezie al Uniunii, în timp ce un poet excepțional ca Paul Daian a fost ignorat total, deși contribuția acestuia la înnoirea discursului poetic este esențială. Un poet cărui a se acordă o cotă prea ridicată față de ceilalți congeneri, este și Mircea Cărtărescu. Valoarea sa ca poet, în contextul actual, nu este superioară aceleia acordată lui Ion Minulescu în perioada interbelică. Chiar în interiorul propriei promoții există poeți mai profunzi și mai autentici decât el, cum ar fi Liviu Ioan Stoiciu, Ion Mureșan, Matei Vișniec, Bogdan Ghiu etc. Textele cărtăresciene nu propun deocamdată un nou principiu poetic sau o nouă scriitură, cum s-a întâmplat cu Nichita Stănescu, Marin Sorescu sau Virgil Mazilescu, ci doar repetă experiența altora prin procedeele mecanice al **aglutinării lexicale**.

6-7. Cândva, Camil Petrescu a vorbit, în perioada interbelică, de adoptarea unei anumite tactici, și anume de „conspirația tăcerii”, pentru ca unele opere sau autori să rămână *quasinecunoscuți*. Căile subevaluării scriitorilor importanți sunt extrem de bine mascate și de parșive și, de cele mai multe ori, acestea sunt și eficiente, astfel că reparațiile cuvenite nu se mai fac sau survin prea târziu ca să mai conteze. Nu voi insista *hic et nunc* asupra modalităților de ocultare și anantizare a unor personalități literare reale, bagatelizare programatic de niște „moderatori” critici improvizati ce pot merge până a avea efecte nefaste asupra existenței și creației acestora. Se pare că Radu Petrescu a murit atât de timpuriu și din cauza lipsei de receptare din partea criticii; în cazul său reparațiile ce au urmat sunt salutare. Nu același lucru se petrece însă în ceea ce-l privește pe I. D. Sârbu; este încă inexplicabil pentru mine cum a fost posibil ca acest mare scriitor să fi avut domiciliu forțat până la sfârșitul vieții (1989) și să fi fost împiedicat să publice opere publicabile, fără ca „cerchiștii” (unii cu funcții importante în instituțiile Uniunii Scriitorilor precum Ștefan Aug. Doinaș sau Ioanichie Olteanu) să intervină în vreun fel pentru a i se ameliora situația. Nici în prezent, nu mi se pare că valoarea sa a fost reconsiderată, din moment ce în statistica dată de „Observator cultural” (făcută de criticii literari), unul dintre cele mai importante romane postbelice, **Adio, Europa**, este plasat pe poziția 92! Nici situația lui Paul Goma nu este foarte clară; nu se înțelege de ce există acest îndârjit consens în a-l exclude din literatura română. Probabil pentru că a avut curajul de a nu se lăsa manipulat de la Paris sau de la București de către niște grupuscule politrucianiste. Nu mă îndoiesc că valoarea sa indiscutabilă va fi integrată în diagrama axiologică postbelică a literaturii noastre, dincolo de umorile unor dispeceri lipsiți de caracter și de onestitate profesională.

În fond, ceea ce ne lipsește în această tranziție patologizată este tocmai capacitatea individuală de a recunoaște loial că **celălalt** este mai bun profesionist decât noi. Și acest sindrom s-a generalizat în politică, în administrație, în viața socială și în domeniile artistice. Este necesară o schimbare de mentalitate printr-un șoc puternic la toate nivelurile societății postceaușiste.

Da, există la noi scriitori subevaluați, lăsați în uitare, care nu beneficiază de analize sau de mediatizare, limitând astfel sau anulând ecoul lor - care ar avea de construit sau de tămăduit mințile și sufletul românesc, azi.

Dar mai dramatic este faptul că România devine o țară subevaluată cultural, în exterior, în contextul planetei.

Mă voi referi la ambele aspecte. Și la situația interioară, cu durerile ei, cu moartea ei cotidiană. Dar mai ales la drama exterioară, de a fi subevaluați ca etnie, ca nație creativă în ansamblul culturilor lumii, sau mai degrabă în lumea monoculturală. Mă voi referi întâi la acest plan exterior, la moartea noastră culturală pe glob.

I-aș spune scriitorului care îndură greu starea sa de subevaluare interioară sau care, uneori, are complexul psihic al subevaluării, complexul psihic al inferiorizării sale. I-aș răspunde acestuia cu un citat: „Nu striga, liniștește-te; încă/ decât moartea ta este-o moarte și mai adâncă...”. Sunt versuri din Magda Isanos - o mare poetă, și ea incorect evaluată de istoria literară, de posteritate.

Moartea noastră în exteriorul țării, inexistența noastră literară pe o planetă tot mai saxonă, tot mai dominată de câteva culturi „mari”, este adevărata tragedie spirituală, azi.

Oare imaginea noastră culturală este atât de coborâtă din cauza handicapului politic, economic, financiar? Deprecierea globală blochează oare creativitatea aceluia procent de mari creativi?

Avem, în prezent și-n istorie, imaginea unei țări labile politic, iar azi, debusolată de o mare debandadă politică și economică. Avem imaginea unei țări marcate de ipoteza eșecului. Suntem în plan cultural cumva, ca și-n plan social, într-o hibernare de protecție, așteptând vreo explozie genială?

Știm că numărul talentelor este direct proporțional cu numărul școlarizaților, cu nivelul educării, culturalizării. La un număr dat de alfabetizați există un corespondent matematic calculabil de talente. Și, cred, la talente stăm bine.

Dar geniile nu țin de asemenea calcul. Geniul ține de un potențial demografic, de un teren demografic care-l generează și de un climat psihic care-l face să înflorească.

Cifra noastră demografică, vigoarea etniei arată că un număr de genii - pe secol, pe demi-secol - ar trebui să apară. Și în știință, și în literatură. Raritatea lor alarmantă, în plan literar mai ales, înseamnă că ele au apărut cândva, undeva, dar nu s-au relevat, nu s-au exprimat. Sau au emigrat? Mai curând, cred, climatul psihic, mentalitatea eșecului, neșansa scrierii într-o limbă ne-saxonă - au făcut ca pasiunile creatoare să ardă la foc scăzut, blocate, neînflorite.

Climatul psihic al țărilor fost comuniste este descurajant, nimicitor. În Occident suntem priviți cu indiferență, cu mefiență, nimeni nu așteaptă nimic de la noi. Nici măcar spectacolul disidenței nu-l mai putem oferi, după liberalizare.

Știm că s-a făcut un experiment: la o clasă de școlari li se spune elevilor că sunt proști, nedotați, retardați; și, după un an, rezultatele la învățătură erau acolo jalnice iar moralul elevilor era la pământ. În timp ce la clasa martor, cărcia i s-a spus că-i genială, elevii înfloreau. Acum, noi, românii, în plan economic și cultural, mai suferim și acest gen de programare negativă din exterior. Nota de „națiune favorizată” ne-a dat-o, atâta vreme, Occidentul, America, și clar că ne-a intrat în cap că suntem la favorul altuia.

Recent s-a publicat o carte despre Balcani, și

vasile andru

despre români, și suntem reflectați prin toate mirurile noastre negative de cineva care se prezintă drept martor ocular: ne-a vizitat în două-trei rânduri, deci își validează distorsiunile prin iluzia documentării. Până și înclinația spre măsură și contemplație a românului este văzută ca semn de perimare istorică, și nu ca o trăsătură de înțelepciune.

La Wellington am găsit un frumos dicționar de literatură universală, editat în Dominioanele engleze; sunt fișați 389 de scriitori ai lumii. Pentru epoca modernă, evident, „marii” scriitori sunt în majoritate englezi, americani, sau scriitori din Commonwealth, de expresie engleză. Astfel, India este reprezentată bine, cu șase scriitori, care au scris direct în engleză. Și scriitorul indopachistanez Rushdie, puternic în exprimare, este cunoscut pentru că scrie în engleză. Evident, ar fi fost cunoscut și altfel, dar cu oarecare ostenitor decalaj de receptare.

Cum stau lucrurile în interior? Pot vorbi cu seninătate, pentru că nu am frustrări sau revendicări în legătură cu propria mea poziție în ierarhiile vremii.

Cred că, în bună parte, sentimentul sub-evaluării la unii confrăți este subiectiv, având aspectul unui complex psihic sau al unor manifestări de orgoliu. Alteori, există un decalaj, real și trist, între valoare și recunoaștere, între valoare și succes.

Mai există o știință a imaginii, pe care românii n-o posedă.

Mereu va exista categoria „contra-Nobel”, cum o numea Laurențiu Ulici. Raportul este așa: La un Nobel, în același an, ar exista trei „contra-Nobel”. Deci unul din patru suie pe podium. Ceilalți trei n-aș zice că sunt sub-evaluați.

Să spunem „mulțumesc Domnului” că mai avem editori și cititori și că trăim într-o țară culturală, adică o țară unde scrisul e luat în serios. Cât am stat în Dominion, în Noua Zeelandă, am întâlnit adesea o părere concesivă și pitoiabilă despre scriitor, asta m-a și șocat. Vei auzi, acolo, păreri ca acestea: „Este bun tot ceea ce aduce bani. Restul - carismă, capacitate, creativitate, inteligență, viziune și alte «mărunișuri» de acest fel - nu fac rău nimănui, ba omul e chiar lăudat pentru ele; dar numai din atât nu se poate supraviețui!”

De aceea mulțumesc Domnului că, în spațiul nostru, carpatic și „monitorizat” de alții, există totuși o mentalitate culturală, până la persistența aceluia mit al scriitorului resimțit ca un optimizator

sau măcar ca un generator de emoții pozitive, ziditoare.

Mă voi referi la câțiva autori pe care critica îi uită sau nu-i menține în circulația (necesară nu atât autorului respectiv, cât publicului, civilizației).

Cred că poezia lui Cezar Ivănescu este mult mai sus decât suportă critica să constate. Evident, poezia lui Cezar Ivănescu a cunoscut, mereu circulație și bună evaluare. Dar critica nu i-a dat încă locul cuvenit, analize, studii, monografii, nu atât pentru folosul moral al autorului, cât pentru folosul cultural, al cititorului.

Un caz de evaluare ezitantă este opera lui Marian Popa. Chiar din dezbaterea organizată de „Lucașfăruș” despre *Istoria literară*, cu întrebări directe la Marian Popa, s-au văzut participanți care au răspuns cu ezitare, sau cu diverse note ieftinoase. Puțini au avut deschiderea să spună că avem de-a face cu un critic și istoric de excepție și că *Istoria literaturii române* a lui Marian Popa, din multe dovezi ale existenței sale culturale, este o scriere de o anvergură călinesciană. Și cărțile de până acum, și *Dicționarul*, și vigoarea sa spirituală, puterea de formulare și pătrundere, ne îndreptătesc să anticipăm că *Istoria...* sa va fi o apariție de amploarea și perenitatea *Istoriei...* lui G. Călinescu, continuându-l în intervalul de jumătate de veac.

Aș mai cita o categorie de scriitori timid evaluați de critică: e vorba de cei care practică genul sapiențial, un gen încă ne-validat la noi. Mă gândesc acum la lucrările lui Andrei Scrima, pe care critica literară nu-l ia în considerare, lăsându-l cumva în seama cercetării teologice. Este ca și cum ai spune că scrierea lui Neagoe Basarab nu aparține istoriei literare, culturii mari. Mai sunt cazuri. Dar acum amintim doar de Andrei Scrima, ca să atragem atenția asupra categoriei, asupra genului sapiențial.

Pe o listă separată aș cita pe scriitorii uitați, lăsați temporar în urmă - precum Constantin Ștefuriuc, trecut de mult în lumea dreptilor; sau Ronald Gasparic, autor a două cărți de poezie cu totul speciale, poetul ucis bestial la 21 de ani, în context post-decembrist, poet nedescoperit de critică, deși este instituit și un Festival interregional anual de poezie care-i poartă numele.

Amintesc acum pe prozatorul uitat Stelian Baboi, al cărui roman recent, *Priveghiul profesorilor*, îl readuce în atenția noastră, în mod spectaculos. Scrierile lui Mihai Prepeliciță (zece volume despre *Gulagul românilor*) au trecut cu totul neobservate, deși sunt documente de suflet și de istorie de mare importanță.

Dumitru Dinulescu este un prozator de un firesc admirabil, plasabil în zona firescului validat literar de Salinger. Dumitru Dinulescu s-a retras el însuși într-o tăcere enigmatică, nu mai știu nimic de el, ar trebui inițiativa reeditării prozelor mai vechi, sau adunării în volum a prozelor răspândite prin presă literară.

Rețin și un nume din deceniul ultim, Alex. Mihai Stoiculescu, notabil prin câteva titluri - serie despre Tomma d'Aquino sau altă carte, despre „misiunea dominicană“, o proză bună, între istorie și hagiografie.

Dintre poezii importante, dar cu o receptare „de surdina“, îl voi aminti pe Augustin Frățilă: autor de balade moderne și de stanțe villonești, cu o asprime muzicală și fond tragic, cum este acca obsedantă **Baladă mamei** sau cum e acel vers „moartea e averea noastră“. Cu prioritate, volumul **Gramatica morții** al lui Augustin Frățilă este o carte de redescoperit.

Un esecist care s-a rostit remarcabil în acest ultim deceniu este Caius Traian Dragomir. Cărțile sale se definesc ca eseuri de **antropologie modelatoare**, sau antropologie filosofică, gen literar cu mare impact la public. Despre condiția omului de azi, în lumea de azi. Esecul de antropologie modelatoare se înscrie, evident, în aria literaturii sapiențiale pe care, observăm, critica noastră întârzie să-l omologheze.

Tot la genul sapiențial se înscriu cel puțin două dintre cărțile lui Ion Buga. Mă refer la **Ierarhiile flinței** și la **Golgotă și Parusie** - jurnale de idei și radiografii spirituale, jurnale de evenimente psihice.

O categorie aparte de rău-evaluati: scriitorii români expatriați. Ca și cum, când pleci peste ocean pierzi și țară, și istorie literară!

Mirela Roznoveanu iese pe nedrept din atenția criticii, deși cărțile publicate după emigrare, între care romanul **Viața pe fugă**, ar trebui s-o înalțe în evaluări literare. În același context o cităm pe prozatoarea Gabriela Thornton care, cu tristețe și umor, constată că în SUA scriitorul poate să aibă cel mult „o glorie modestă“.

Andrei Codrescu este, prin câteva cărți, dar mai ales prin romanul **Mesia**, prozatorul român 'le primă mărime la cumpăna de milenii. El rămâne scriitor român, chiar dacă unele proze ale sale trebuie traduse din engleză. Dar oare Cioran nu trebuie tradus din franceză? Greu de înțeles inerția cu privire la receptarea lui Andrei Codrescu, a cărților sale cu sunet românesc și planetar.

Cât despre supraevaluati, ce să spun? N-aș vrea să-i semnalez, în sensul că nu doresc „să le moară capra, adică bafta vieții, că au ajuns mai sus decât meritau. Ziceam, e vorba de baftă, de gesticulație, de amiciții, de funcții. Dar timpul îi va așeza la locul lor.

Demult, în 1984, Aurel Mihale, aflându-ne noi la o „acțiune“ literară, mi-a spus că a avut, într-o vreme, dificultăți să publice o carte. Și era trist, și căuta sprijin, încurajare, ajutoare. Și i-a făcut o vizită lui Tudor Arghezi, să ceară o idee, o îmbărbătare, o soluție.

Arghezi l-a ascultat cum se jelea că i-au respins cartea, apoi a grăit: „Dar pentru ce mai scrii tu? Praf și pulbere se va alege din tot scrisul de astăzi!“

De aceea nu ne irită supra-evaluati, nu ne stârnesc nici o invidie, și nici reacții justițiare. Ci găsim că este dramatic aspectul pe care l-am semnalat la început: țara subevaluată, azi. Și avem nădejde în vocile salvatoare și-n măsura creativității, la noi.

1. Ideea de ierarhizare în literatură îmi repugnă. O carte poate fi bună sau proastă și-atât, raportat la gustul de dotare al aceluiași cititor. Nu știu ce a înghețat, ce s-a dezghețat în urmă cu - de ce neapărat? - trei decenii. Văd creația literară ca un flux continuu cu *feed-back*-uri, anafoare, salturi spectaculoase înainte, imposibil de a fi oprit în pragul unui secol sau în fișele unui autolegitimat să dirijeze cu pixul sau *laptop*-ul său circulația pe magistralele timpului. Verdictele, dacă provin de la un confrate, n-au, fatalmente, relevanța obiectivității, fiind, pe deasupra, subminate și ele în chip fatal de limitele eșantionului vizat; iar dacă vin din afară nu contează defel. Cititorul profesionist își are ierarhia lui valorică pe care, cu fiecă nouă lectură, și-o supune unui alt examen. El nu citește după indicații și instrucțiuni de folosire după metode posologice.

2-3. Cred că nu poate fi vorba de o diversiune a celor nemulțumiți de propriile texte... Acest gen de nemulțumiri îl socotesc un dar al zeilor, în măsura în care te înobilează, ca pe Meșterul Manole, stimulându-te la noi urcușuri. Diversiunea, tulburarea apelor pleacă de la cei care, supralicându-și valoarea, se supără pe ceea ce consideră ei a fi ingratitudea semenilor; sau din stratageme publicistice de tip tabloid. În ceea ce privește timpul propice sau nepropice creației, vin și iar mă întreb: ce înseamnă ultimele decenii? Câte la număr? Între ce limite de timp fixăm literatura *actuală*? De la 23 august 1944? Din 22 decembrie 1989? Și apoi, dacă exact după ce răspund, până când răspunsul meu ajunge la cunoștința celui dispus să mă urmărească, apare o carte care răscumpără vecii de tăcere? Nici un recensământ nu are valoare absolută în această mișcare browniană a lumii în care ne naștem și murim fără preaviz. Profesorul Hâncu și alții ca el ne previn că sub lespezile Vrancei se adună ușurel energii cutremurătoare. Un cutremur literar, vreau să zic o carte de senzație, s-ar dovedi îndestulător pentru a schimba relieful acestui prezent pe care-l măsurăm noi acum cu prăjina postmodernă. Să nu fiu greșit înțeles. Nu vreau, din cele spuse, să se creadă că desfid orice tentativă de periodizare, de edificare a unor sinteze de critică sau istorie literară, benefice pentru identificarea unei spiritualități. Dar fără grade de comparație.

4-5-6. Acest gen de inventariere a unui patrimoniu literar te face să strigi *Eta provocatia!* E o stratagemă de tabloid, cum ziceam, menită să tulbure apele, să irite sensibilități și să sporească tirajul publicației gazdă dimpreună cu notorietatea ei conjuncturală. Dar și diversiunile pot fi mai mult sau mai puțin reușite, nu-i așa? În primul rând cine ne permite nouă, contemporanilor acestui *presupus* sfârșit de secol, să ne considerăm în vârful dealului, de unde putem scruta totul, și nu în fundul gropii? În al doilea rând, mă îngrijorează, luând act de o asemenea anchetă recentă, proasta circulație a literaturii române în arterele spiritualității noastre.

Presupusa anchetă la care facem trimitere înregistrează aproape în exclusivitate prozatori care, fie că au văzut lumina zilei în București, fie că s-au strămutat într-însul ca într-o Mecca literară. Țara întregă a citit și citește exclusiv bucureșteni de origine sau prin duioasă adopție. Niscaî furnicături prin Ardeal, prin Moldova de Sus, de prin diaspora... Restul e necroză.

constantin novac

Criteriul *capitalist* a funcționat atât de dur, atât de restrictiv, încât a înăbușit orice alt criteriu, scoțând la rampă romancierii al căror nume n-a încălcat nici măcar șoseaua de centură a orașului *omphalos*. Treaba e cu atât mai complicată cu cât, supuși unei ierarhizări valorice arbitrare, înșiși producții selecției (ca să nu mai vorbim de cei omiși) se pot lua de păr, socotindu-se nedreptățiți de poziția lor în clasament. Romancierii (destul de puțini) care au impus un topos propriu, recognoscibil în succesiunea operelor lor, stau alături de epigoni latino-americani, anglo-saxoni sau italieni; romancierii (și mai puțini) care au penetrat conștiința posterității și au pus la încercare tribunalele literare ale Europei mărșăluiesc cot la cot cu rezidenți gălăgioși, boemi trăsniți, monodoxali, autori de discursuri pe patul morții; conștiințe acute, responsabile ale momentului (puține de tot) șed la coadă după fantăști psihopați a căror experiență de viață se reduce la o intoxicație cu ciuperci, pupile pro-fanate sau băieți cu aspirații transsexuale.

7. Orice încercare de a nominaliza scriitorii supra sau subevaluați, omiși sau strecurați clandestin în ancheta cu pricina m-ar face complice cu ceea ce de la bun început am socotit un act repugnabil.

1. Nu, nu sunt de acord cu așa ceva. Dacă ar fi adevărat, atunci noi, ăștia din prezent, de ce am mai scrie? Mai mult sau mai puțin inconștient, scrisul reprezintă o competiție iar scriitorul concurează, altfel spus, și cu morții, și cu vii. Nu cred în orizontalitate, ci în verticalitate, adică într-un sistem ierarhic cu toate riscurile și impreciziile ce decurg de aici. Toți suntem scriitori, dar nu suntem deloc așezați unul lângă celălalt pe un teren plan. Ideea de valoare respinge orizontala. De aceea mi se pare anormal să existe un Olimp al celor morți sau foarte în vârstă la care nu pot avea acces autorii tineri sau trebuie, la rândul lor, să îmbătrânească ori chiar să moară ca să ajungă acolo, sus.

2. Timp neprielnic pentru creație nu există niciodată. Doar când suferința este foarte mare, atunci ești atât de sleit și de stors încât nu mai ai puțină detașării pentru a face ceva în acest sens. Cum am mai spus, timp neprielnic este pentru receptare. Ultimii zece ani au constituit un asemenea timp. Puțini, foarte puțini autori au reușit acum să se impună și să întrunească - hai să folosesc un cuvânt nesuferit - consensul recunoașterii. Deși s-a publicat enorm la edituri mari sau la edituri care nu există decât pentru o carte, autorul român a fost quasi-ignorat în această perioadă.

3. Da, avem, dar repet: scriitorul, acum, trebuie să facă dovada unei forțe excepționale, adică trebuie să-și ia soarta în mâini, să fie conștient de faptul că nimeni nu dă pe el nici doi bani, este ignorat, rar dacă doi-trei prieteni sau chiar critici atenți la fenomenul literar îi dau atenție și-l încurajează. Este vorba până la urmă de o formă de asceză. Într-adevăr, vremurile acestea te inspiră foarte mult, dar, pe de altă parte, te întrebă cui te adresezi, cine are cu adevărat nevoie de cărțile tale. Spuneam cu un alt prilej că cel mai jalnic spectacol al acestor timpuri este acela oferit de o carte necitită. O carte necitită este ca o femeie la care nu se uită nici un bărbat. Și ea, săraca, nici măcar nu este urâtă. Nu este nici Claudia Schiffer, dar oricum arată bine, în alte condiții s-ar fi bătut bărbații-cititori pe ea, dar acum...

4. Nu cred că listele sunt chiar ajustate. Trăim, evident, în democrație și una din trăsăturile ei este tocmai aceasta: fiecare poate să-și facă propriul clasament, fiecare își alcătuiește propriul top, pe care-l publică într-o revistă sau alta. Ceea ce într-o anumită măsură nu-mi place este faptul că, din nefericire, acum nu există un echilibru între cei cinstiți până la capăt, adică între cei care pot formula o judecată de valoare adevărată și cei care au posibilități să-și impună totul. Cred, bunăoară, că în publicații minore apar formulate judecăți de valoare foarte interesante, dar care nu sunt cunoscute, fiindcă publicația în care apar n-are forță de penetrare în rândul cititorilor, nu e difuzată, și așa mai departe. Ia să ne gândim puțin ce ar fi dacă în fiecare săptămână sau mai degrabă lună Televiziunea Națională, la o oră nu neapărat de maximă audiență, dar în orice caz într-un moment când e cert că la televizor se uită peste un milion de oameni din toată țara, ar difuza un top al autorilor, al cărților etc....

dan stanca

5. Este o întrebare foarte grea. Autorii supraevaluați sunt în general autorii norocoși. Eu cred că, așa cum au avut și au noroc în viață, au și în literatură. Din păcate, în lumea literară funcționează fără greș criteriul amicitiei prost înțelese. Adică, ești văzut destul de des în anumite locuri unde circula lumea literară, știi să vorbești, te faci plăcut, nu ești o persoană dificilă și năzuroasă în așa fel încât să-i deranjezi pe ceilalți, ții la băutura și nu te faci de râs, nu suferi nici de un complex de superioritate, nici de unul de inferioritate, ei bine, un asemenea autor care nici pe departe nu e genial - geniul e fie foarte retras, fie foarte agresiv, în nici un caz agreabil într-o societate, deși, evident, sunt și destule excepții care confirmă regula - ei bine, un asemenea autor reușește ușor-ușor să intre în top, să capete multe voturi și în acest fel să fie supraevaluat. Dacă el nu are simțul ridicolului și nu se poate evalua singur corect, atunci e cel mai fericit om de pe planetă. În mica lui urbe e considerat scriitor mare și acest fapt contribuie la reglarea metabolismului, îi asigură o digestie perfectă etc., etc. După părerea mea, scriitorul supraevaluat este mai de plâns decât cel subevaluat, dar probabil că anticipez următoarea întrebare.

6. Da, exact cum am bănuț. Reiau deci răspunsul. Dacă scriitorii supraevaluați sunt până la urmă comici și ridicoli și nu ar fi exclus ca tocmai în timpul vieții lor să descopere că au fost umflați cum este umflată o bășică de porc, scriitorii subevaluați devin figuri tragice și pe bună dreptate se poate spune că în asemenea condiții lor le sunt necesare niște calități sufletești excepționale pentru a străbate deșertul acesta al subevaluării. Evident, apar o sumedenie de nuanțe. Nu are nici un rost să pozezi în nedreptățit și subevaluat dacă subevaluarea e tocmai... evaluarea corectă. Adică nu are rost să te închipui mai mult decât ești și să suferi atunci de pomană. Mai bine plângi, de exemplu, că ai fost părăsit de nevastă sau de

amantă decât că nu primești onorurile despre care crezi că ți s-ar cuveni. Dar, de fapt, nici nu ți se cuvin. În consecință, cea mai puternică și serioasă instanță de evaluare este cea personală. Un scriitor trebuie să fie tot timpul propriul său critic. Tot timpul trebuie să se privească în oglindă nu ca să se admire, ci, dimpotrivă, ca să-și vadă defectele. Auto-analiza este absolut necesară pentru a evita suferințele inutile. Desigur, într-o asemenea operație ai nevoie de câțiva oameni foarte apropiați și inteligenți care nu sunt lângă tine pentru a te menaja, ci pentru a-ți arăta tot timpul care îți este dimensiunea corectă. Consider că fiind subevaluat o viață întregă, dar având suportul câtorva oameni de valoare care te susțin moral, reușești să străbați până la capăt deșertul subevaluării. Sau ce spun e valabil numai în teorie. Sau și pentru o asemenea rezistență ai nevoie de mari resurse interioare. Fiindcă - fir-ar să fie! - așa sunt scriitorii, nu le ajunge nimic și într-un mod jalnic de ridicol au nevoie de... unanimitate!

7. Bineînțeles, trebuia să ajungem și la cea mai grea și delicată întrebare a acestei foarte inspirate anchete. Dacă aș fi critic aș da nume, dar nefiind nu-mi permit să fac așa ceva. În schimb, pot să trasez acele linii care ar putea descrie un autor defavorizat. În primul și, cred, singurul rând este vorba de un anumit atașament ideologic. Imediat autorii de acest tip sunt considerați teziști și scoși din ierarhii. Cum am mai spus și cu alte ocazii, într-o carte, într-un roman contează foarte mult proiectul. Dar sunt autori care pur și simplu se așază la masă fără nici un plan, pun creionul pe hârtie și scriind, romanul se face parcă de la sine. Proiectul unei cărți presupune însă existența unei viziuni prealabile, dovedind că autorul ar veni de undeva „de sus“ asupra materiei și îi dă formă. Evident, punctul acesta de vedere nu mai e actual. Conflictul dintre artizan și ideolog, dintre metafizician și magician hotărâtor în privința cotării unor autori sau a altora. În aceste vremuri, sunt preferați artizanii, magicienii. Cei care gândesc mai mult decât scriu, iar acest lucru se vede foarte bine în cărțile lor, sunt imediat sancționați. Poate e normal să fie așa. Literatura și-a pierdut transparența sau și aceasta e până la urmă un truc folosit magistral de către aceia care, în egală măsură, știu să creeze și opacități. Nu pot să nu constat că, trăind în vremuri postistorice, postideologice, nu mai avem nevoie de doctrine, de îmbrăcarea lor în haine mai mult sau mai puțin elegante, ci doar de haine în spatele cărora nici nu ne interesează dacă există sau nu un trup. Magia asta înseamnă: cojești o ceapă și nu ajungi niciodată la miez, dezbraci o femeie și ea nu ajunge niciodată goală. Pentru un metafizician însă cojile nu contează, femeia e tot timpul nud. Atunci n-ar trebui să fie fericit? Și totuși de ce nu e? Fiindcă vrea să fie și magician. Și atunci, logic, își pune problema supra sau subevaluării, deci cade victimă orgoliului. Iată, deci, sursa nefericirii, simplu ca bună ziua, căderea din Paradis... Doar în Paradis magia era subordonată metafizicii.

1. Din câte am aflat, se fac în continuare liste cu „cei mai cunoscuți scriitori“, „cele mai izbutite romane“, iar ideea de ierarhie artistică și literară persistă în conștiința intelectualului român.

Cum se explică această aberantă idee care confundă arta cu o competiție sportivă, hipică sau cu „o bursă a valorilor spirituale“, unde cota poate crește sau descrește de la o zi la alta?

„Cultură minoră“? Un complex de inferioritate care vrea să plaseze scriitorul în vârful piramidei falselor valori? Orgoliul și aroganța celor care sunt obsedați de ideea: „A fi cel mai mare romancier!“ sau dorința altora de a nega totul pe motiv că: „Nu este cel mai mare romancier“? Criză de personalitate și identitate a intelectualului care are permanent nevoie de a se confrunta cu ceilalți pentru a afla, indirect, cine și ce este? Să nu uităm că în urmă cu câțiva ani au fost propuși trei sau patru candidați pentru Premiul Nobel pentru literatură. Ridicolul absolut!

Cum să faci o ierarhie între Rebreanu, Camil Petrescu sau Hortensia Papadat Bengescu? Până acum nu am auzit, în Franța, ca un istoric literar, critic sau jurnalist să facă o comparație valorică între Balzac, Stendhal și Proust.

Sper că în curând vom renunța și noi la aceste metehne balcanice care ascund o lipsă de înțelegere critic-rațională a fenomenului artistic și literar.

2. Cred că ar fi nevoie să facem o delimitare. Înainte de 1990 nu putem vorbi de o perioadă de înflorire artistico-literară. Cultura era considerată o formă de propagandă politică, cenzura și-a impus arbitrar prezența (cu intensități diferite în timp), unii scriitori au fost interziși, alții arestați, iar cărțile erau uneori topite, scoase din biblioteci și mulți intelectuali au luat drumul surghiunului.

După 1990 a fost o perioadă de reorientare culturală și literară dominată de publicarea „manuscriselor de sertar“ (contestate de mulți nostalgici și echidistanți), a cărților interzise de cenzură, a jurnalelor, a memoriilor și a câtorva artiști originale. „Despărțirea de trecut“ nu s-a efectuat printr-o delimitare limpede și clară, dar extrem de importantă. Nu a fost un înainte și un după 1990. Trecerea la o societate în care libertatea a încercat să-și redobândească adevărata importanță, nu a lăsat răgazul necesar unor limpeziri ideatice, tematice și artistice. Ar fi fost o mare greșeală de a contesta că în această scurtă perioadă, 1990-2000, nu au fost publicate cărți de certă valoare.

Orice principiu revoluționar sau de reformă, atâta timp cât nu se află la apogeul procesului, se manifestă sub forma unei contradicții dintre conținut și formă. Or, la noi, democrația parlamentară este departe de a se afla la apogeul ei și, implicit, arta și creația se situează într-o perioadă de criză.

În concluzie, timpul - istoric, social, individual - nici înainte de 1990 și nici după nu a fost favorabil unei perioade de înflorire spirituală, artistică și creatoare. Au fost însă excepții...

3. Sunt sceptic! Chiar dacă Francesco Petrarca își vedea de treabă când, pe străzile orașului Padova în care locuia, bântuia holera sau Hegel termina **Fenomenologia spiritului** când în Iena intrau armatele lui Napoleon, după bătălia în care francezii au învins Prusia, timpul

bujor nedelcovici

actual nu este prea prielnic creației. O societate în curs de așezare și stabilizare (uneori o căutare oarbă) nu poate fi favorabilă unor mișcări artistice, cum a fost „Renașterea“, „Iluminismul francez ori german“, sau „Sturm und Drang“. Fără să fiu de acord cu cei care susțin că „structura unei societăți determină suprastructura“, trebuie să recunoaștem că perioadele de criză sau de trecere de la tipul de societate totalitară la societatea democrat-liberală nu pot lăsa spiritului (liniștea și seninătatea creației) prea multe șanse de afirmare. Dar, ca întotdeauna în domeniul artistic, calea liberă este cea a individualităților marcante care ies din normă și regulă și se afirmă printr-o putere de voință și adevăr ce depășesc orice previziune.

4. Răspunsul este implicit, dar cred că cercetarea filologică ar trebui articulată pe o reconsiderare și o reevaluare a trecutului artistico-literar. Încercările au fost parțiale și timide și numai câțiva critici (Alexandru George și Gheorghe Grigurcu) au abordat domeniul spinos al perioadei proletcultiste. Lipsesc încă lucrările de sinteză ale literaturii de după 23 august 1944 și de asumare critică, responsabilă și lucidă a acestei perioade. Istoricii și criticii literari au o mare răspundere care nu cred că a fost onorată până în prezent. În schimb, se poate constata o frecvență și severă analiză critică (în țară și în străinătate) a unor scriitori afirmați înainte de cel de-al doilea Război Mondial: Cioran, Eliade și Noica.

Două analize, două măsuri, două judecăți...

Dacă exigența ar fi fost deopotrivă de activă poate acum nu am vedea din nou pe scena politico-culturală din țară (președintele Comisiei de cultură din Parlament) un „poet de curte“ care a compus ode și osanale lui Ceaușescu.

5. După 1990, în vidul socio-cultural creat, au năvălit toți cei care au fost obsedați de o carieră politică, socială sau artistică. Ariviștii și oportuniștii au găsit un moment favorabil pentru a se afirma. Ei se străduiesc să se impună prin orice mijloace: presă, radio și, în special, televiziune. Se cațără pe scara falselor valori și sunt grăbiți, foarte grăbiți pentru că știu că timpul nu lucrează în favoarea lor. Valorile autentice se vor

impune cu certitudine după ce „timpul ieșit din țâfâni“ se va calma și apele vor intra în vechea lor albie. Până atunci este necesar să nu cedăm impostorilor și să-i arătăm, zâmbind, cu degetul. Aroganța și impertinența lor este fără margini...

6. Când toată lumea se agită și țipă, doar cel care tace este remarcat și auzit. Autorii subevaluați nu se grăbesc, ei știu că valorile autentice au în vedere prezentul, dar în special posteritatea. Ei au viziunea lui Stendhal care spunea: „Voi fi înțeles peste 50 de ani“. Este un pariu pascalian în care poți să pierzi dar poți și să câștigi... viitorul și generațiile care vor urma. Cred că o întrebare esențială ar trebui să ne preocupe. După aproape cincizeci de ani de comunism și unsprezece ani de așa-zisă democrație liberală, câți autori vor rămâne și câți vor fi uitați cu adevărat pe un raft de bibliotecă? Care au fost semnificațiile, sensurile și valorile create? Frumosul va salva lumea! Este adevărat, dar cât frumos și sublim vom găsi după ce vom strecura printre degete mai mult de o jumătate de secol?

7. Nu o să mă refer la scriitorii nedreptățiți din țară pentru a evita orice posibilă interpretare de subiectivitate. Dar sunt câțiva scriitori din Occident puțin cunoscuți și unii chiar ignorați. Mă gândesc la Vintilă Horia, Leonid Arcade Mămăligă (a scris o carte remarcabilă: **Povestea cu țigani**), Horia Stamatu, iar din generația mai recentă: Basarab Nicolescu, Lucian Raicu, Oana Orlea, Rodica Iulian, Miron Kiropol, Sanda Stolojan și mulți alții. Scriitorii din fostul exil sunt puțin studiați de către istoricii și criticii literari, sunt aproape absenți din manualele școlare (invadate de impostori), iar, la facultățile din centrele universitare, profesorii nu îi includ - cu mici excepții - în cursurile lor.

Acești scriitori „nu vor forța ierarhiile“ pentru că nu intră în stilul lor de viață și de creatori. Este datoria celor care au în vedere fenomenul cultural să le acorde importanța pe care o merită. Din experiență proprie, știu că sunt studenți în țară și în străinătate care fac teze de licență sau de doctorat având drept subiecte scriitorii din Occident.

Avem motive de încredere și speranță...

1. Nimic nu rămâne neschimbat. *Panta rhei*. A căzut comunismul, care părea etern, cum să nu cadă o ierarhie literară?

Nu este vorba de ierarhia literară oficială dinainte de 1989, în care, oricum, nu credea nimeni (nici activiștii PCR). Este vorba de ierarhia literară neoficială, stabilită democratic prin luarea în considerare a preferințelor iubitorilor de literatură. Această ierarhie s-a modificat și se va modifica în continuare, în funcție de modă, de apariția a noi autori, de sensibilitatea noilor generații de cititori etc.

Din nefericire, cei care participă astăzi la "vot" sunt tot mai puțini la număr. Se va ajunge în curând în situația ca asupra literaturii să se pronunțe numai specialiștii în literatură. Ca să nu mai vorbim despre faptul că și dintre ei mulți dezertează...

2. Perioada 1945-1989 a fost în mod sigur nefavorabilă literaturii. Poate că unii scriitori, în particular, s-au simțit stimulați de existența unor interdicții, însă, în ansamblu, literatura a avut de suferit. Ea este *marcată* de deceniile de teroare ideologică. Arată ca o pădure peste care a căzut cenușă radioactivă.

3. Nici momentul de față nu este fast pentru evoluția literaturii. Dezordinea din România, surescitarea care a cuprins societatea românească fac ca scrisul și cititul să pară o îndeletnicire zadarnică și ridicolă. Cărțile din biblioteca mea au fost scoase din rafturi de banda de hoți care mi-au jefuit locuința și răsofite barbar. În căutarea unor presupuse bancnote ascunse în ele. Le-am găsit aruncate în mijlocul casei, călcate în picioare, mănjite cu noroi. De atunci, mi-a cam trecut cheful să citesc. Mă simt caraghios ținând o carte în mâini. Mai degrabă aș ține un pistol, în așteptarea altor hoți.

4. Sigur că nu este suficientă alcătuirea unor liste, dar nici "cercetarea filologică argumentată" nu

1. Și da, și nu. Ca întotdeauna, adevărul se află undeva la mijloc. Ierarhiile afișate zgomotos, beneficiind de o substanțială și diversă susținere (mergând de la interesele strict personale la acelea politice, frecvente până în 1990 și neînclinate încă, din păcate) țin atât de gustul individual, cât și de modă. La modul ideal, ar trebui să existe un singur criteriu: valoarea estetică. Aceasta însă nefiind ceva concret, palpabil, rămâne greu de contestat doar în câteva cazuri. Și acelea supuse, ce-i drept mai rar, eroziunii produse de trecerea timpului. În acest sens, ierarhiile se schimbă greu, capodoperele sunt demolate cu dificultate, cu argumente serioase. Cel mai adesea contestările celor plasați prin tradiție în frunte (scriitori sau opere) rămân acte de teribilism, de nonconformism specific tinereții. Urmările devin benefice pentru că îndeamnă la încă o recitare, la descoperirea de sensuri și implicații nebănuite la lecturile anterioare. Dacă înghețarea ierarhiilor pe la anii '60-'70, invocată în întrebare, îl vizează pe Eminescu, Macedonski, Arghezi, Voiculescu, Blaga, Bacovia, Adrian Maniu, Emil Botta, Ion Vinea, Ion Pillat atunci ea este cât se poate de reală și firească. Nu văd cine și cum le-ar submina locul. La fel în privința prozatorilor: Rebreanu, Sadoveanu, Hortensia Papadat Bengescu, V. Voiculescu, Camil Petrescu, Gib. I. Mihăescu, Mateiu I. Caragiale nu pot fi trecuți în raftul al doilea al bibliotecii. Și nici Ion Creangă. Dar au mai pierdut din interes I. Slavici, Delavrancea, Duiliu Zamfirescu, I. Agârbiceanu, Brătescu-Voinești, Gh. Brătescu, dintre clasici. În dramaturgie, Caragiale rămâne... Caragiale, dar interesul pentru teatrul lui Blaga, lui Adrian Maniu, Ion Luca - se manifestă cu intermitențe, deși nimeni nu îl neagă. A dispărut din atenție opera lui V. Eftimiu, dar plăc în continuare M. Sebastian și G. M. Zamfirescu. În privința criticii și a istoriei literare, în fruntea oricărei ierarhii rămân Maiorescu, E. Lovinescu, G. Călinescu, V. Streinu, Tudor Vianu, Perpessicius, Șerban Cioculescu, destul de puțini amintindu-și și acum de Al. Piru, de Paul Georgescu, și chiar de Ov. S. Crohmălniceanu.

Cei care nu cred în „înghețarea” amintită au în vedere, zic eu, altceva: anume alăturarea la numele mai sus evocate a altor autori, ce și-au împlinit cariera în ultimii treizeci de ani. Așa că îmi permit să îi situez în imediata apropiere a scriitorilor fără de care literatura noastră ar fi de neconceput pe poezii Valeriu Anania, Șt. Aug. Doinaș, Radu Stanca, Emil Giurgiuca, Ion Brad, Nichita Stănescu, Cezar Baltag, Mihai Ursachi, Mihail Crama, Ilcana Mălăncioiu, Constanța Buzea, Victoria Ana Tăușan, Elisabeta Isanos, Gh. Istrate, Dan Laurențiu, Mircea

alex. ștefănescu

reprezintă o soluție. Ar fi nevoie de un public pasionat și receptiv care să arbitreze eterna competiție din viața literară. Dar de unde să iei acest public? Pe stradă, oamenii sunt prea atenți să nu calce în rahat de câine ca să mai poată observa cărțile din vitrinele librăriilor. Iar acasă, în fața televizorului, sunt prea obsedați de ideea de a câștiga la bingo, ca să mai simtă dorința de a citi literatură.

5. Aproape toți autorii în viață sunt supraevaluați. Se supraevaluează reciproc. Se întâlnesc și în loc să se salute cu "Bună ziua!", își spun unul altuia că sunt geniali.

liviu grăsoiu

Cărtărescu, Ion Stratan, Nichita Danilov, Horia Bădescu, Liviu Ioan Stoiciu.

În privința prozatorilor, se așază în linia întâi N. Breban, Fănuș Neagu, G. Bălăiță, D. R. Popescu, M. L. Cristescu, Eugen Uricaru, Marius Tupan, Dan Stanca, V. Andru, Al. Ecovoiu, fără a-l uita pe Radu Tudoran și pe Costache Olăreanu.

În critica și istoria literară impunerea unui nume se face evident mai greu. Ceca ce izbutiseră înaintașii interbelici a fost continuat, cred că la același nivel superior, de un Eugen Simion, Nicolae Balotă, Ion Vlad, C. Ciopraga, Zoe Dumitrescu Bușulenga, Z. Ornea, Al. Balaci, Dan Grigorescu, Mircea Zăciu, George Munteanu, Romul Munteanu, Nicolae Manolescu, Mihai Zamfir, Paul Cornea. Spre ei tind prin ceca ce au reușit până acum Laurențiu Ulici, Roxana Sorescu, Nicolae Florescu, C. Ungureanu, Dan Horia Mazilu, Dan Mănuță, E. Negrici, Mircea Martin, I. Oprișan, Al. Andriescu, Dan C. Mihăilescu, Mircea Angheliescu, Alex. Ștefănescu, G. Dimisianu, C. Călin, Florin Manolescu, R. G. Teșosu. Enumerările pot continua, dar mă opresc aici.

2. Din păcate, da. Nu trăim un timp plin de creație. Sau mai bine zis este un timp propice

Un caz de supraevaluare flagrantă îl constituie acela al lui Gheorghe Crăciun, care a scris numai cărți plictisitoare și care totuși este considerat un autor demn de luat în seamă. Toată lumea îl invită la simpozioane, dezbateri televizate, târguri de carte etc. și îi crează ocazia de a se pronunța în tot felul de probleme literare. Iar el, luându-se în serios (și devenind astfel comic), răspunde acestor invitații.

Sau cazul lui Norman Manea, un inginer cu veleități de scriitor, propus de unii pentru Premiul Nobel. Citirea unei cărți de Norman Manea seamănă cu înghițirea tubului de cauciuc cu care se fac investigații ale stomacului. Și totuși, acest autor lipsit de talent este considerat (și se consideră el însuși, după cum reiese din mărturisirile pe care le face întotdeauna pe un ton grav) un scriitor de anvergură mondială.

6. Există și scriitori subevaluați (o rog pe domnișoara care culege textul să nu scrie "subevaluați"!). Ei ajung în această situație numai pentru că n-au timp să se ocupe de promovarea propriei lor imagini.

7. Primii care îmi vin în minte sunt extraordinarii poeți Mihail Gălățanu și Mircea Bârsilă. Mihail Gălățanu este vizionarul acestui timp. El utilizează limba română cu o virtuozitate mefistofelică. Poemele lui te ridică până foarte sus, astfel încât la încheierea lecturii ai impresia că ești abandonat și lăsat să cazi, fără parașută. Iar Mircea Bârsilă face în poezie ceea ce a făcut Mircea Eliade în proză: din amintiri vagi ale unor credințe și obiceiuri românești, din diafanități pe care alții nici nu le sesizează creează o atmosferă fantastică.

Ca să forțeze ierarhiile, autori ca ei ar trebui să stea mai puțin la masa de scris și mai mult în restaurantele frecventate de scriitori.

căutărilor, rememorărilor, recuperărilor și mai puțin sintezelor.

3. Nu prea. În pofida libertății de expresie, a dispariției cenzurii și a imensului număr de edituri.

4. Doamne ferește! Cercetarea filologică își are și loc, și viitor. Deși tinerii cam fug de ea.

5. Autori supraevaluați au existat și vor exista mereu. Mă gândesc la unii pașoptiști, la tradiționaliștii de la începutul secolului al XX-lea, la M. Beniuc, la E. Jebeleanu, la A. Baranga, la E. Barbu, la M. Breslașu, la Maria Banuș, la Paul Everac, la A. Mihale, la Dinu Săraru, la Dumitru Popescu, la A. Păunescu etc. (De data aceasta „etc.” este folosit corect.) Riscă să aibă aceeași soartă gălăgioșii optzeciști și urmașii lor mai tineri, membrii unui cor amplu, din care nu se detașează nici un solist, ci doar imitatori ai rețetelor lirice de import. A te ascunde sub flamurile postmodernismului nu înseamnă și că ai în posesie certificatul de artist.

Și tot printre autorii supraevaluați se află și destui care au părăsit România în timpul dictaturii. Plecându-mă în fața atitudinii civice, nu pot să fac același gest și înaintea celor mai multe dintre cărțile apărute sub semnăturile cunoscuților dizidenți. Un singur exemplu, convingător: Petru Popescu.

6. Locul unui scriitor nu este fixat o dată pentru totdeauna. Plecarea unora în diverse rânduri, nu dintre acelea de onoare, are tot felul de explicații, pornind de la firea individului (a artistului) la incapacitatea de a se descurca în hățișurile publicității și până la subiectivismul inevitabil al criticii.

7. Nedreptățiți sunt mulți. Probabil optzeci la sută dintre membrii actuali ai Uniunii Scriitorilor se văd în această postură. Orgoliile exacerbate îi caracterizează pe creatori. Nu ele îmi dictează numele de mai jos, ci credința că avem de-a face cu nedreptățiți, sper, trecătoare. Eu aș dori deci un plus de atenție pentru Aron Cotruș, Nichifor Crainic, Radu Gyr, Dan Botta, Ionel Teodoreanu, Cezar Petrescu, Victor Papillian, Ovidiu Drimba, George Munteanu, Nicolae Mecu, Al. Mitru, Ioana Postelnicu, Constantin Mateescu, Tudor George, Leonid Dimov, Al. Căprariu, Horia Zilicru, Adrian Popescu, Monica Pillat, Vasile Igna, Emil Manu. Cărțile lor constituie argumentele cele mai convingătoare.

1. În subiacența întrebării dumneavoastră coexistă o alta, poate mai gravă și mai inhibantă: Mai pot fi ierarhiile de astăzi generatoare de modele etice și estetice? Dincolo de tristețea acestei retorici, e evident că ierarhiile de prim raft au fost înghețate și că ele suferă azi o marginalizare răsturnată, fiind privite adică, de ceilalți martori ai istoriei literare, cu un ochean întors care le minimalizează nepermis de mult rolul formator. Aceasta în vreme ce, la nivelul rafturilor de jos, o cultură de tip karaoke, totuși vie, adună laolaltă mulți nechemați și puțini aleși, toți experimentând în devălmășie disprețul față de orice model.

Cu alte cuvinte, instituția *magister*-ului, a modelului, nu mai este funcțională în cultura română, căci unul dintre cei trei *e* - eticul, etnicul sau esteticul - a fost alterat, iar modelul nu mai poate răspunde imperativelor exemplarității: să fie rațional, național și în același timp irațional, adică mesianic. Căci cine, de pildă, mai face azi primii pași în literatura română luându-și drept model în proză - pe Breban, în poezie - pe Cărtărescu ori în critică - pe Manolescu?

Tragismul culturii române contemporane stă în primul rând în acest clivaj devastator între reperele ei înghețate artificial și marea masă a unor tineri creatori fără rădăcini și fără generație, care, la rândul lor, vor trebui să răspundă mâine de reperele unei culturi desțelenite de exemplaritatea valorilor.

2. E sigur că realitatea momentului nu se ridică la înălțimea multor texte, dar și că multe texte abia ating nimicnicia realității. În plus, e evident că Revoluția nu a avut un corespondent în cultură, care încă își mai așteaptă ecarisajul moral și ca „demnitatea umană” câștigată în Decembrie să aibă un corespondent într-o demnitate a culturii, o demnitate ce se cere instituționalizată și de stat.

Paradoxal, în prezentul acesta propice experimentării silogismului Sf. Francisc din Asisi: „Trăiesc, deci sufăr; sufăr deci nădăjduiesc la mântuire, la odihna cerească”, se află însăși sursa mântuirii culturii, a aflării unor repere care să tranșeze istoria și să depășească scundele valori ale imanenței. Căci întotdeauna, timpul suferinței corporale a fost propice unei creații profund ancorate la valori spirituale, inevitabil caracterizată de perseverența mântuirii incorporalului. Ca o dovadă stă eșecul nouzeciștilor, peste literatura lor, care a însemnat cândva sterilizarea metafizicii și gonflarea realității nude, a căzut piatra tombală a unei literaturi cu puternice accente mistice, de umilință în fața infinitului.

3. Pauperă ca și societatea pe care o paraliză, literatura ultimului deceniu nu a făcut decât să exhibe o metastază extinsă la fundamentele ei axiologice. De aici o teribilă confuzie de valori, care încă mai permite să se exalte cu transfuzii de afect castitatea ideologică a unor D.R. Popescu, C.V. Tudor, Sami Damian, Adrian Dinu Rachieru ori S. Brucan. Și tot pentru că nu avem o critică de pluton capabilă de revalorificări tranșante ale istoriei noastre literare, această *minoritate reprezentativă* a unui alt regim public (și) acum industriuos, ridicându-și liniștită mausoleele ei de hârtie velină. Aceasta în vreme ce, celor rămași pe baricadele adevăratei rezistențe culturale, vișătorilor care încă mai speră un „ecarisaj moral”, nu le-a rămas decât supraviețuirea.

radu cernătescu

La fel de adevărat e însă că, tot mai greu se păstrează aceste baricade și tot mai greu e să te împotrivești mediocrității prin tăcere într-o cultură mică umflată doar de un exclusivism zelos și de cele câteva lupte fratricide (gen: „Pupat Piața Edependenți. Stop”), care țin loc de mereu trâmbișata acțiune de ecarisaj moral.

4. Am impresia că se exagerează puțin prea mult cu importanța „pomelnicelor” și a „listelor ajustate”, a căror pluralitate le anulează din start caracterul pretins axiologic. De regulă, ele nu folosesc decât celui care le colportează și după care își poate ascunde mediocritatea și aspirațiile la un discret brânci în remorca ierarhiilor propuse de el.

Dar la urma-urmei, cui îi e frică de „subevaluare”, de locul marginal al unei contemporaneități ea însăși subevoluate? Valorilor autentice? Nu cred! În termenii ceruți de Ecleziasist („nu te arăta prea înțelept” - 7.16), locul marginal ar fi chiar demn de laudă prin refuzul ispitei și al păcatului vanității. În plus, a locui ambiguitatea marginii, a provincialismului valoric, tărâmurii pline de complexe, superstiții, autosugestii și iluzii, poate fi o șansă în plus de a-ți fertiliza creația. Aceasta în vreme ce „supraevaluarea” sfârșește inevitabil și lamentabil în manierism și autopastișă.

5-6-7. Cultura gonflabilă pe care o consumă tevemaniacul voyeurist, cultură care nu e decât un fâs al momentului, are neajunsul că își devoarează propriii copii, progenituri crescute în țarcul proiectoarelor. În acest mult râvnit loc al ieșirii în față se îngheșuie întotdeauna cei care simt că pierd pariul cu posteritatea. Din nefericire, tumoarea mediatică generată de tubul catodic i-a cuprins și pe autorii de literatură. Am văzut, deunăzi, de pildă, lama dogmatică a cutărui *robocritic* tăind frunze la câini o emisiune întreagă, timp în care nu a făcut decât să își exalte subconștientul pe care singur și-l compară cu o cutie goală de conserve.

Întreg sensul existenței unui creator încapă între noțiunea de VIP și cea de Magister. Opera primului țintește succesul facil, având ca suprem arbitru gustul maselor, în vreme ce opera celui de-al doilea caută să fertilizeze, să inițieze, să mângâie, plasându-se în întregime sub semnul

lucifericului, al vanitoasei egalități cu Supremul Creator. Ei bine, eu cred că singurul câștig al celor zece ani de cultură de autoconsum este vindecarea miraculoasă de teofagia marxistă și de canibalismul luptei de clasă. Sunt bunuri câștigate care fac loc încet, dar sigur, șansei ca în literatura română să apară un nou Magister care să reinventeze *Miorița*, adică, într-un cuvânt, să ne redescopere frumusețea contemplației, în care stă specificul românesc. E calea regală pe care, dacă nu noi, atunci generația de mâine își va putea afla demnitatea unor repere imuabile.

Puțini și marginali sunt astăzi cei care susțin de la înălțimea exemplului personal că epoca istorică în care ne pregătim să pășim trebuie așezată sub semnul metafizicului. În aceste voci singulare, marcate de setea cunoașterii transcendente, voci „subevaluate” spuneti dumneavoastră cu un rebarbativ termen contabil, eu întrevăd mâine adevărata șansă a existenței literaturii române. Timidă încă, literatura mistică (a se vedea un Dan Laurențiu sau Dan Stanca) este azi curentul de subterană care va răbufni peste câțiva ani direct în universalitatea literaturii române. Insistența cu care afirm acest lucru e motivată în bună măsură de faptul că atunci când omul se lovește de placiditatea destinului, speranțele lui se îndreaptă - istoria a dovedit-o cu prisosință - către eternele speranțe pe care i le tezaurizează tărâmul metafizicului. În plus, metafizica rămâne în continuare o genă ancestrală a etnotonusului românesc.

Și nu pot să închei fără să-l amintesc în acest context pe adevăratul „subevaluat” al tuturor istoriilor noastre literare de azi: pe creatorul popular. Pe umerii lui a stat și mai stă specificul literaturii noastre, o ștafetă ce se cere dusă mai departe, peste toate hiatusurile istoriei, până în universalitate.

Veți înțelege acum, poate, de ce speranțele mele se leagă de marginali, de subevaluați, de acele provincii ale literaturii care mai păstrează nealterată a patra dimensiune a ființării umane - transcendența. De aici va răbufni un suflu nou, care va răsturna falsele voastre ierarhii bazate pe efemer și arbitrar.

1. Întrebarea ar putea fi formulată și altfel. De pildă, cui folosesc ierarhiile (*id est*: **ierarhiile literare**)? Și atunci s-ar putea răspunde simplu că, fabricate și exploatare de factorii conjuncturali de putere, pentru a-și legitima și consacra prin delegație propriile interese, ierarhiile (literare) nu folosesc în realitate decât administratorilor de putere, oricare ar fi ei. Ortega y Gasset găsea într-un studiu despre **revolta maselor** că, alături de modelul omului liberal, societatea modernă a creat **pe rever** ceea ce el numește **omul-masă** care, beneficiind de atuurile unui astfel de model, se opune din răspuneri individualizării și elitismului umanist... Ca atare, de orice natură ar fi, ierarhizările sfârșesc printr-un act samavolnic de nivelare a valorilor! Dacă sunt, așadar, comentatori (și e foarte bine să fie cât mai mulți!) care consideră că „ierarhiile“ literare **au înghețat** la noi în urmă cu trei decenii este limpede că ei se referă, *volens-nolens*, la **ierarhiile** societății socialiste din epoca ei de „înflorire“ și până în momentul din '89 al crizei... Admițând că în acei ani istoria și critica literară (cum, de altfel, s-a și întâmplat!) a trucat eroic orizontul de așteptare al puterii, multiplele stigmate ale ierarhiilor literare de atunci rămân totuși ca fapte indiscutabile.

2. Sunt, desigur, destui autori care pun ne-reușitele lor literare exclusiv pe seama condiției de **om subt vreme!** Se poate observa cu ochiul liber încă, **după revoluție**, „pregnantă“ lipsă de înzestrare și talent a multor „nume“. În literatură nu e totul să te afli în treabă și să te ițești în fruntea ei, e obligatoriu să și poți, să dovedești că ai har și că ești iluminat! Libertatea pe care o avem în sfârșit devine destin doar dacă o provocăm în actul dramatic de cunoaștere a omeneșului. Tuturor ne-au lipsit la modul cel mai umilitor, decenii la rând, binefacerea informației. Am trăit într-un *bandustan* ideologic care ne-a marcat dureros. Din fericire, în acea epocă, am avut și scriitori de reală voce care, dincolo de fatalitatea istoriei, printr-o lege nescriasă a numerelor mari exponențiale, s-au dovedit sincroni estetice și cu nimic mai prejos, ca valoare literară, decât confrății lor de aiurea. Poate că, dacă n-am fi cunoscut, patru decenii și mai bine, tragica ruptură de tradiția celei mai bune literaturi a noastre dintre cele două războaie mondiale, arealul cultural românesc ar fi putut fi încununat cu cel puțin un Premiu Nobel pentru literatură. Însă, chiar dacă nu s-ar fi întâmplat să fie așa, e sigur că altfel ar fi arătat, fără pecinginea roșie, fizionomia literaturii române de astăzi...

3. În România și în tot Estul Europei s-a scris totdeauna mult. Printre altele, la noi, Caragiale spunea că **fi e greu românului care știe să citească să nu scrie!**

În mod paradoxal și nu tocmai, problema afirmării autenticității și valorii creației s-a mutat de multșor pe palierul lui **cum** citim și **ce** citim. Pentru că dacă citim foietând, pentru ca să scriem apoi în doi peri despre o carte într-o revistă, s-ar putea ca unii să tragă concluzia că numai ce scriem (**măzgălim**) noi e scris autentic, în rest, **n-am scris, n-am auzit, nu există!** Literatura fără ecou, literatura fără literatură, literatura fără viață literară e o contradicție în termeni, un nonsens! Numai un sistem inter-relațional deschis **literatură-metaliteratură**, neîntreținut artificial, desigur, va face posibil un climat literar echilibrat care să favorizeze deopo-

ștefan i. ghilimescu

trivă afirmarea scriitorului elitist, dar și a celui de best-seller. Deocamdată, nu-l avem; dar nici nu facem nimic să-l avem, totalizăm doar prejudecăți și complexe... Pe dedesubt, însă, se scrie, fără psihoza premiilor și recompenselor... Se scrie pur și simplu pentru literatură! Cât de autentic și ce argumente avem? Ei bine, dacă e vorba de argumente, oricând se pot fabrica argumente pentru orice...

4. Împotriva ierarhiilor literare conjuncturale literatura nu poate lupta decât din interiorul excelenței literaturii. E nevoie de temeinice cunoștințe de specialitate, de o bună orientare în domeniul teoriilor textului, de experiență nemijlocită și simpatie pentru obiectul cercetării, dublate de răbdare și acribie filologică, într-adevăr, pentru a putea să pui provizoriu - până la înjumătățirea **greutății** și valorii specifice a operei în timp - un scriitor, o mișcare literară sau un curent literar la locul lui; într-un tabel sinoptic, o panoramă literară sau chiar o istorie a literaturii. Pe de altă parte, principiul categoric al **egalității de șanse**, promovat mai mult ca oricând de liberalismul contemporan, face mereu posibilă insurgența diferitelor categorii sociale (*id est*: a scriitorilor), care nu ezită - uneori fără nici o pregătire - să se erijeze în „clarvăzători“: **demolatori și restauratori** ai ierarhiilor (fatalmente, provizorii!). Nimeni și nimic nu-i va putea împiedica să-și ridice, cu nonșalanța ignoranței, propriile construcții piramidale dacă astfel se socotesc mai în siguranță în „jungla“ câmpului social. Fronza și francitorii, ca factori ai unui exercițiu literar alternativ, constituie un prim pas făcut spre canon și negocierea altor principii ierarhice. O șansă reală pentru un organism literar sănătos, asta n-ar trebui să uităm!

5. Fetișizarea unor autori, am convingerea, ține de metehnele și primitivismul trecutului comunist. La rândul-i, ruda sa bună - fascismul (așa-zișilor **performatori de opinie**) - are astăzi tot mai mulți și mai serioși oponenți și nici o șansă reală să mai aservească pe cineva... Numai

troglodiții viscăză la șefi, lumea, în genere, pare să nu mai aibă nevoie de **guru!** La noi, acum, când se înfiripează primele forme ale unei piețe literare libere, **supraevaluarea** ține - orice ar face amatorii de dat în bărci - cel mult cât durează târgul (de carte) și campania publicitară! **Sevirii** și tot corul de cântăreți ai lui Trimalchio, pripășiți pe la câte o foaie, numai comunitari și europeni nu se dovedesc! Una câte una, se poate vedea fără efort, cad pernele supraevaluaților de ieri! Că se găesc repede unii care profită, așezându-le calde, astăzi, pe propriile scaune, trebuie înțeles că e un spectacol ce ține de o rece-sivă genă balcanică. *Verba et voces praetereaque nihil!*

6. Dacă în cazul supraevaluațiilor lucrurile sunt oarecum simple, totul putând fi redus la o mecanică vulgară a contrafăcutului conjunctural flagrant, iară timpul - mai devreme sau mai târziu - face totdeauna dreptate, în ceea ce-i privește pe subevaluați, situația lor este alta, neașteptat și extrem de complexă. În primul rând, pentru că, de când e lumea, cu toții cheltuim mult mai mult efort pentru a ne pune în lumină propria valoare, decât suntem dispuși să o facem pentru a-i evalua pe ceilalți. În al doilea rând, pentru problema **diferenței** care dă tensiune și culoare întregii dispute în jurul ierarhiilor, în fond, nu este una ce poate fi pusă de două ori în termenii aceleiași ecuații. În literatură, **judcătorul**, oricât de bun comparatist, genetician, tematist, structuralist etc. ar fi, nu este obligat, în evaluare, să țină cont de nici o cutumă; rasat, lucid, rezervat sau spontan, emoționalul deopotrivă îl pândește cu mii de antene și tertipuri; foarte dotat, experiența pe cărți îi este mereu depășită și împinsă spre limite nebănuite, frizând aproape patologicul...

Într-o relație de contact profund sau simplu ecleraj cu opera, judcătorul depășește cel mai adesea, precum călăuza lui Dante, zicea Alexandru Ștefănescu, fără să mai vadă nici el limpede, drumul! Și atunci rămâne să gverneze exclusiv actul criticului doar **legea morală din noi**, scindată și ea adesea între exigența coingierii intime și exigența datoriei comunitare. Ignorarea valorii operei, în orice caz, a unor creatori, în epoca modernă, altfel decât din rea-credință și neprofesionalism, trebuie pusă în seama prăpastiei căscate între cele două aspecte ale modei actului critic, recte al evaluării... Criticul, din această cauză, are nevoie să-și exercite magistratura ca pe un misionarism moral, să fie în stare în permanență de replieri, adică să-și revizuiască și nuanțele, și judecățile - în mod ideal, până aproape de perfecție! Orice act analitic subevaluator văzut dintr-o stare perspectivă (sperăm împărțită și de alții!) este steril, descalificat și, până la urmă, caduc.

7. Da, voi nominaliza doar un număr de zece nedreptăți exponențiali dintr-o listă de scriitori care ar putea număra cu ușurință cel puțin 100 de nume foarte importante pentru configurarea, mai puțin contrafăcută, a liniilor de forță ale literaturii române în secolul al XX-lea.

Voi începe cu Vintilă Horia, Premiul „Goncourt“ 1960, romancier, poet și eseist excepțional, unul dintre cei mai mari scriitori români moderni, scriitura sa amplexifloră, consacrată în bună parte protoistoriei matricei stilistice românești, se poate spune că resuscită toate

atributele identității noastre spirituale. Mai apoi, dar se poate și mai înainte, l-aș nominaliza pe Alexandru Ciorănescu, unul dintre cei mai fecunzi „savanți” enciclopediști ai secolului al XX-lea (bibliografia lucrărilor sale de istoria literaturii, critică, istorie clasică, medievalistică, istoria mentalităților, americanistică, beletristică, lingvistică, comparatism, etimologie etc., scrise în română, franceză, spaniolă, engleză, italiană, germană numără peste patru sute de titluri!). Romancier valoros, publicat de Gallimard în 1963 sub pseudonim, prin **Le cauteau vert**, a fost apropiat ca valoare de **Lolita** lui Nabokov, roman pe care îmi mărturisesc că, la vremea când își scria propria carte, încă nu îl cunoștea. Chiar dacă opera lui Alexandru Ciorănescu sperie, prin dimensiuni și complexitate, pe oricare cercetător, ignorarea ei de către istoriile literaturii române nu mai poate fi acceptată. Muntele e munte! Alexandru Vona, ultimul premiat al Fundațiilor Regale **pentru roman**, în 1947, apreciat de Roger Caillois și A. Robbe-Grillet, un adevărat Alain Fournier român, e de negăsit astăzi în dicționarele și istoriile literare noastre. Asemeni, Mihail Fărcășeanu sau Theodor Scorțescu, ultimul prețuit și de G. Călinescu ca nuvelist în **Istoria Literaturii Române**, dar complet ignorat ulterior, în țară, ca romancier.

Dintre poeți, l-aș numi în primul rând pe Vasile Vlad, al cărui **limbaj de încercare** (Ion Caraion) a fertilizat, desigur, submers, întreaga poezie a deceniului opt. Însă cine mai recunoaște asta acum, cine să-l mai pună pe Vasile Vlad în locul meritat din istoria poeziei românești? În aceeași situație, Daniel Țurcea, unul dintre epigonii superiori ai lui Ion Barbu, ca și Basarab Nicolescu, de altfel, cu un destin totuși aparte, aproape necunoscut astăzi la noi în această ipostază, deși cap de serie în avangarda la zi a poeziei europene. De Marin Tarangul, un poet și un eseist fascinant, cine se ocupă, unde ani de zile n-a mai fost publicat în țară, cine i-a consacrat vreun studiu?

La capitolul de critică și eseistică (renunțând din start la foarte importanta falangă din diaspora (!?), reunind un număr impresionant de personalități excepționale afirmate în universitățile de umanioare din întreaga lume) voi semnala doar numele lui Nicolae Florescu, redactorul-șef al excepționalei publicații „Jurnalul Literar”, singura revistă de **opinie și atitudine** care face programatic ceva pentru recuperarea și evaluarea corectă a zestrei literaturii române „în totalitate”. Ca o „recunoaștere” a meritelor mari în domeniu, Nicolae Florescu este ignorat el însuși deliberat în viața literară românească, subevaluat de toți fabricanții ierarhiilor de conjunctură. Asta nu-l împiedică să meargă hotărât înainte, construind și sperând la un climat literar normal. Și totuși, *quid iuris* are să fie întrebarea dumneavoastră! Mai tolerant, adică ce ar trebui să facă toți aceștia pentru a forța ierarhiile? Foarte probabil, să-i alunge pe impostori cu bastonul, precum Eupides pe concetățenii săi dând năvală spre Cetatea Cucilor din Nori!!!

1. Viața literară este teatrul unei lupte acerbe pentru supremație. Este o bătălie fără victime și cu o glorie îndoielnică dacă ar fi să-i dăm crezare unui Tînianov. De aici și apetența pentru expresii inspirate de teatrul de război spre a descrie aceste întâmplări nemaivăzute cu poeți desantați, cu onirici luați în răspar, cu optzeciști ce-și crează propriile instrumente de apreciere (edituri, colecții editoriale, reviste), ba chiar și o pleiadă de „cronicari de război”. Cred și eu că o rediscutare serioasă și responsabilă a ierarhiilor literare ar trebui operată de urgență înainte ca pacientul să sucombe într-o crasă ignorare. Promoția '70 a fost ultima care s-a bucurat de unanimitatea vocilor criticii, optzeciștii fiind fie supraevaluați, fie minimalizați, potrivit criteriilor și intereselor varii.

2. Cred că există o reală libertate de creație, dificultățile - câte sunt - ținând mai mult de climatul social-politic și economic decât de un viciu structural al sistemului (evident, osificata Uniune a Scriitorilor continuă să ne dezamăgească în pofida eforturilor făcute de regretatul Laurențiu Ulici pentru redresarea ei). Liberalizarea vizelor va constitui, sunt sigur, premisa favorabilă pentru a ne reracorda la o Europă care, după ce că ne-a fost răpită, se îndepărtează din ce în ce de noi, cu tot ceea ce aduce ea în planul material (stipendii, burse, sinecuri). Ca să intre în Europa, românii nu se dezmetesc în materie de logică a contradictoriului: fac tot posibilul să-și plătească vechile datorii către Suedia, dar nu fac nimic pentru a recupera strălucitoarea (și cacofonica) „Cloșcă cu puii de aur”...

3. Faptul că literatura nu mai oferă evasivantele dintr-o epocă revoluționară duce la consecința că numărul impostorilor literari se reduce substanțial. Neaveniții se îndreaptă spre domenii mai sigure de parvenire (sport, informatică, cibernetică, politică, diplomatie), literatura rămânând în sarcina celor hârșiți în ceea ce denumesc drept „bătăliile literare”. Oricum, veleitarii sunt sarea și piperul literaturii de fiecare zi și așa fi foarte îngrijorat dacă ei ar lipsi cu totul, literatura autentică nemaifiind balizată iar șansa începătorilor de a se ghida „printre sute de catarge” ar fi compromisă.

4. Procesul reevaluării trebuie să nu funcționeze ca o instanță marțială. S-ar înlocui niște erori cu altele, poate și mai grave. Nu cred că ar fi posibilă nici rezolvarea definitivă a numitelor ierarhii, literatura fiind în permanentă evoluție, ierarhiile fiind (cu necesitate) puse sub semnul întrebării la apariția fiecărui autor de notorietate, poate a fiecărei cărți de valoare. De aceea mi se par false și discuțiile gen: Ce s-ar fi întâmplat dacă Petru Dumitriu sau Petru Popescu nu părăseau țara? Ceea ce e fundamental greșit este politica de „înghețare”, de osificare, crearea unor false gloriole literare pe baza unor sintagme pe care critica străină le-a decodat sub semnul „adâncimii mincinoase”, a „falsei profunzimi” a „pseudo-artiștilor”.

5. M-aș feri să dau nume de scriitori supraevaluați tocmai pentru a nu cădea în gre-

alexandru pintescu

șeala de a aplica etichete, de a fi sentențios fără necesara și avizată analiză de fond. Evident, ca practicant al criticii literare, precum orice critic ce se respectă, am și cu propria tablă de valori aflată în răspar, pe alocuri, cu tabloul mendeleeviano-procustian impus de o critică nu tocmai atentă la nou, nu îndestul de receptivă, ba chiar dezinteresată - prin corifeii ei indiscutabili - de practica scrisului. Reviste literare, autori, direcții sunt ignorate sistematic.

6. Aceeași prudență trebuie s-o avem și atunci când ni se cere să dăm nume de scriitori subevaluați. Ancheta „Luceafărului” a arătat că Împăratul e gol și aceasta este o primă și benefică etapă spre a se mișca în sensul fie de a-l arăta pe Împărat așa cum este, fie de a precede la acoperirea lui chiar cu straie *second hand* (până ce Guvernul ne va permite!). Etapa următoare ar trebui să fie studiile aprofundate, analizele pertinente și la obiect spre a nu șoca prin diagnoze nemotivate chiar dacă justificate. Pentru a fi în măsură să-l evaluezi corect pe un scriitor, cu plusurile și minusurile lui, trebuie să te situezi pe aceeași cuantă cu el, să-i fi citit Opera (măsura minimei decențe), dar cunoscându-i metoda de creație, situându-te în proximitatea lui, nu ți se va reproșa partizanatul? Dar confreriile literare au taman acest rol, așa că de ce m-aș feri să-i consider pe colegii de la revista „Poesis” (George Vulturcu, Ion Vădan, Gheorghe Glodeanu) ca nefiind apreciați la justa și performanta lor valoare?! Evident, reproșul se întoarce și spre sine în sensul că nu au făcut destul spre a le scurta calea spre fericitul *happy-end*!

7. Există un grup de scriitori din Moldova care-și depășesc condiția de scriitori și acced spre aceea de mentori culturali în sensul bun al cuvântului (Cassian Maria Spiridon, Gellu Dorian, Adrian Alui Gheorghe, Valeriu Stancu) și exemplele ar putea continua..

1. Nici un critic serios nu poate pleda pentru ierarhii *înghețate*. Se impune însă o distincție. Dacă un Zygmunt Bauman găsește că fluiditatea ar fi metafora principală a epocii noastre (vezi *Modernitatea lichidă*, Editura Antet, 2000) sau că Harvie Ferguson definește identitățile drept „oscilații continue”, înseamnă că asistăm la ruina ierarhiilor, renunțând la „termenul lung”. Altfel spus, durabilitatea își pierde atractivitatea (zicea tot Z. Bauman). Putem subscrie la acest punct de vedere? Cosmosul cultural e sever ierarhizat. Democratizarea nu înseamnă aplatizare. Iar, pe de altă parte, ierarhiile sunt în prefacere. Dar să nu uităm: rezistența canonului șaizecist, cum observa I. Simuș, nu înseamnă și *înghețarea* clasamentelor. Mai mult, într-o vreme a ierarhiilor asaltate și contestate, a marasmului publicistic și vacarmului (după suprimarea chinșilor totalitarismului), discursul critic, desfășurat sub flamura revizuirilor, pare mai puțin interesat de recuperarea valorilor; dincolo de mutația gustului, de o altă sensibilitate estetică, impunând - vorba lui E. Lovinescu - și o „receptivitate complice”, el capătă, din păcate, o turnură iacobină (E. Simion) și e frisonat de pofta excomunicărilor, departe de toleranța cerută de perspectiva pluralismului cultural. Evadând de sub tutela dogmelor, ieșind euforic din glaciațiunea proletcultistă, generația '60 a avut parte, observă unii comentatori, de o supraevaluare; de unde și *clasicizarea ei precoce*. Iar unii critici (congeneri), transformați în „monitori” ai valorilor deja consacrate pozează în „paznici ai templului”. Ceea ce lui Gh. Grigurcu i se pare „o funcție mănoasă”. Nu putem nega și nu obosim a repeta că în viața valorilor *redefinirea ierarhiilor* este un *proces igienic*, primenind climatul. Ca inițiator al revizuirilor (cum se autoproclamă), Gh. Grigurcu a devenit „răul cel mai necesar” al literaturii noastre, scria Laszlo Alexandru. El se vrea *o voce discordantă* și nu e un secret că vehemente sale campanii, cu iz „justițiar”, atingând proporțiile unui „seism axiologic”, pentru a fortifica firava noastră conștiință civică și a elimina „reflexele de cenzură” privesc, îndeosebi, vârfurile șaizeciste. Revizuirile nu pot fi o modă după cum nu putem accepta „mistica etichetelor”.

Și e la fel de adevărat că libertatea de conștiință, într-o atmosferă oxigenată de jocul liber al punctelor de vedere - cum cere, apăsător, criticul de la Târgu-Jiu - nu se împacă nicidecum cu sanctificarea pompoasă, cu tabuizarea (reanimând protocolul venerației), cu „înfricoșata disciplină în fața ierarhiei”, jugulând orice discuție critică; dar nici cu „insultarea valorilor”, ne grăbim să adăugăm.

2. În pofida neprielnicilor, segmentul post-belic nu e un deșert cultural. Mulți invocă „vremurile” ca alibi pentru propriile neputințe. Personal, cred cu tărie într-o constatare rebreaniană: nevoile materiale „dau piteni” unui scriitor, evitând îmburghezirea spiritului. Ceea ce nu înseamnă că trebuie să ne dorim o sărăcire galopantă. Pe de altă parte, corsetul ideologic în totalitarism era sufocant. Dar dispariția cenzurii nu înseamnă și suprimarea autocenzurii...

3. Nici perioada scursă de la Revoluție nu poate fi judecată drept un deceniu pauper. Explozia editorială (dublată, din păcate, de haotismul difuzării) infirmă o astfel de ipoteză. Relief axiologic e denivelat (inevitabil). Regretabilă este „județenizarea” culturală; prefacerea

adrian dinu rachieru

hărții literare, ca normalitate a metabolismului cultural - nu poate ignora contextul, reducerea „la scară”. Reiau demonstrația: se practică *marginalizarea* unor nume sub pretextul unor „campanii” în care noii procurori morali se dedau cu sârg la o nouă *valorizare politică*. Ceea ce înseamnă, la scara istoriei privind, o încropeală conjuncturală, prizată azi, repudiată mâine (de alți „contestatari”, și ei bântuiți, pompieristic, de ferocitate și de „castitate” ideologică). Și tot așa, conjugând intoleranța egocentristă cu îndârjirea viscerală, pofta maculărilor cu apetitul excomunicărilor, *amânând* o privire calmă, lucidă, „din avion”. Ce ar mai fi de observat? Că, în pofida zgomotului mediatic, „campaniile” purtate cu furii revizioniste și apetit demolator nu au zdruncinat clasamentele știute. Tot ierarhiile „fixate” de criticii generației '60 domină peisajul literar. O nouă imagine axiologică a literaturii contemporane întârzie. Care ar fi cauzele? Să fie judecățile de altădată infailibile?

Evident că nu putem „îngheța” clasamentele. Dar oferta noilor inchișitori încurcă oarecum criteriile. A invoca moralitatea (întotdeauna, laudabilă) nu înseamnă a oferi și argumente estetice. Mai mult, curgerea vremii estompează biograficul. Ceea ce rămâne este, desigur, opera. Cu o condiție, însă: rezistența axiologică. *Moda revizuirilor* împinge, deseori, în prim-plan, anecdotical. Scotocind în debara și gândind amănuntul biografic (de regulă, derizoriu), amatorii de revizuire cu orice preț propun rocade forțate și excomunicări. Veritabilele revizuirii se bazează însă pe re-lecturi. Dar cine mai citește cărțile de altădată? În absența re-lecturilor, a grijii pentru contextualizare, noile propuneri riscă, dincolo de furtunile stâmite, cu viață scurtă, să repete erorile proletcultismului. Iar revizuirile nu pot fi doar o modă, așezând sub lupă biografismul. După cum se cuvine să observăm că talentul nu scuză orice și nu există valori intangibile. Dacă acceptăm aceste premise, un dialog civilizată e cu putință; spiritul critic poate lucra nestânjenit, refuzând nivelarea axiologică iar harta literară, în necurmată prefacere, privește -

se înțelege - scriitorii cu posteritate. *Piața postumă*, dând cu tifla aranjamentelor puse în scenă de găștile „cimentate” (cum nota un prozator) sau de critica de cumetrie, mizează pe valori. „Revizuirea” lor îngăduie schimbul de locuri (în top), sub presiunea „meteorologiei lecturii”, nicidecum alungarea unor nume prestigioase din câmpul literaturii cu argumente polizante. Vremurile sunt grele, capodoperele nu vin la comandă...

4. Nici vorbă. Dar e mai comod să faci liste (urechismul e înfloritor) decât să citești...

5. Acest tunel al tranziției, în care băjbăim (și vom orbecăi, se pare, încă multă vreme) oferă, din păcate, condiții priicioase tuturor *tranzacțiilor*. Dar noi trăim, probabil, în plin postmodernism. Or, postmodernismul (care-și propune o recuperare nediferențiată a trecutului prin *revalorizare* și instaurează *pluralismul* și *eterogenitatea*) estompează ideea de centru. Oricum, asistăm - sociologic vorbind - la o pronunțată atomizare socială și o rejudețenizare culturală. Datorită difuzării haotice, se jonglează cu scări locale și necunoașterea ne pândeste. Devenim, altfel spus, paradoxal, *valori locale* prin supradimensionare. Iar mediatizarea (în plin triumf al culturii „vizuale”) împinge publicul spre consumism, spre o frenezie a *loisir*-ului, spre cultura epidermică. Oferta subculturală ne inundă. Cădem în delir regionalist. Corecțiile se vor impune tocmai prin raportarea la întregul unei literaturi, operând „reducerea la scară”. Și apoi, cei care vor veni, ambalați de alte conflicte și alte interese, vor *rescrie* o epocă în care vanitățile, cum se întâmplă mereu, o iau razna. Evoluția nu poate fi decât *valorică*. Când ne vom lepăda de boala maniheismului, când etichetologia (exacerbând biografismul) nu va mai face ravagii, vom avea, poate, a percepție mai calmă a reliefului cultural, neapărat accidentat. De asediul ierarhiilor prin viermuiala veleitarilor, diletanților, demolatorilor (cerând un loc mai în față) este mereu în actualitate. Războaiele de ieri și de azi au același scenariu. Cheltuim inutil energii în dispute sterile. Fenomenul revizuirilor definește un proces reparatoriu, absolut firesc pentru metabolismul unei culturi. Și e bine să păstrăm echilibrul și lichiditatea. Din unghi sociologic, întrebarea de neocolit privește însă puțină *legitimării prin generație*. Dacă o astfel de situație este istorică și nu valorică, cum crede - îndreptățit - Mircea Martin, agresivitatea atâtor grupuscule belicoase, antrenate în „viața coralieră”, se cheltuie inutil. Destrămarea amenință implacabil și ea țintește și abilitatea estetică (pe fundament generaționist) și, cu atât mai vărtos, valorizarea politică. Cum identitatea de generație este, precumpănitor, una „de formație”, motivată prin sincronizarea relativă a debuturilor, coexistența inițială, întreținută de liantul unor inițiative comune, declină în timp. Încât umbrela generației nu salvează precaritatea creației după cum dezertările (îmbrățișând alte preocupări) trădează, cum observa N. Breban, slăbiciunea vocației.

Nimic nu justifică, însă, disprețul voluptuos afișat și contestarea reciprocă, deși, neapărat, coexistența valorilor implică relații concurențiale. Noile clasamente, și ele - firește - sub semnul provizoratului, se întocmesc în pripă, într-un context invadat de agresiune veninoasă și mâncătorime generalizată, întreținând gâlceava. Asistăm la jalnicul spectacol al spălării

biografiilor, al impetuosului "curaj secund" (A. Pleșu), al înmulțirii galopante a profesorilor "de conștiință", acum, când riscurile au fost pulverizate și victimizarea a devenit o modă. Erupția politică a infectat, iarăși, literatura; repolitizarea ei înseamnă, din păcate, o severă valorizare politică, repetând degringolada literară a anilor '50, când tiparul maniheic, sacrificând nuanțele, îndemna - prin critici improvizate - la excomunicări. Acesta e realul pericol al supraevaluarilor.

6. Invoc, din nou, tranzacționismul (și chiar mafiotismul literar). Eradicarea lor e o dulce iluzie. Încât mă tem că cei instalați pe "rafturi ignorate" acolo vor rămâne... Până să apară studiile (dacă se vor ivi vreodată), victorioasă rămâne *strategia de grup*.

7. "Exactitatea" ierarhiilor e, și ea, o iluzie într-o istorie impură după cum procesul revizuirilor ar trebui să-și afle imboldul în relectură, străin de mistificările valorice și manifestările resentimentare. Doar motivația politică, ținând răbojul păcatelor literaților (cum observa Mihai Eminescu), nu ajunge; în plus, râvnind rocadele prin înlocuiri spectaculoase ea cade, spuneam, în *furie revizionistă* transformând un fenomen firesc, obligatoriu chiar, într-o campanie feroce, suficientă siesi, afișând o dubioasă încredere narcisică. Până la urmă, bătălia, animată de un precept pe care - la rândul-ne - îl respectam, devine o jalnică răfuială cu valorile și confirmă autodisprețul, tentația minimalizatoare, înscrise - s-ar zice - în codul nostru genetic. Pe de altă parte, chiar dacă ne înțind că doar contestația ar asigura "supraviețuirea ideală" (cum crede Ștefan Grigurcu), nu putem nega această *șansă* pentru longevitatea scriitorului. Și nouă ne repugnă o tradiție muzeală, cu iz funerar, paralizând spiritul critic, transformând scriitorii în statui și îngropându-i (a câta oară?) sub jetul superlativelor, fără a ne obosi să-i mai citim. Cei nedreptățiți sunt, în primul rând, *necitiți*. Mulți dintre ei n-au abilități relaționale și nu stărnesc zgomot mediatic (regizând campanii eficiente). Iată, după noi, câteva nume care ar merita un loc mai în față: Arcadie Suceveanu și Vasile Romanciuc de la Chișinău, basarabeanca Aura Christi, fixată în Capitală. Sau ieșenii Emilian Marcu și Dan Lungu. Ori, bucovinenii Ion Beldeanu și Constantin Hrehor. Un poet excepțional este Ion Chichere. Să reținem și un timișorean care, în pofida premiilor, nu e valorizat pe măsura operei (e vorba de prozatorul Paul Eugen Banciu). Sau Eugen Dorcescu. Și, evident, și un critic care vine "tare": Daniel Cristea-Enache, admirabil prin scriitură, franchețe și hamalic, e drept, încă fără volum. Un nedreptătit - curios - rămâne și I. D. Sârbu; după ce, brusc, a fost "descoperit" și glorificat (exagerat, credem), acum - funcționând legea pendulului - asistăm deja la reacțiile "demitizante" (cum nota chiar Daniel Cristea-Enache). În rest, ce să zicem? Că importantă nu e valoarea, ci *vizibilitatea* (prezență mediatică). Cum am dezvoltat subiectul în *Elitism și Postmodernism*, nu mai reiau demonstrația...

1. Da. Dacă acești comentatori sunt puțini, asta nu înscamnă că nu ar avea și dreptate, iar argumente în acest sens pot fi găsite în articolul-sinteză al lui Ion Simuț, din revista „Familia”, nr. 10/2000, intitulat **Rezistența vechii ierarhii de valori**. Faptul că, în ultimele decenii, exercițiul critic s-a aplecat asupra operelor veritabile scoase la iveală din molozul ideologic, dovedește că paraziții dogmatismului n-au reușit să-i altereze judecata de valoare. Propunându-i-se instrumentele strâmbe de măsură ale dogmatismului, critica literară și-a creat, în contrapartidă, propriile mecanisme pentru o mai dreaptă cumpănire a evaluărilor. În orice caz, efectul revizuirilor este oricând benefic, deoarece vedește nevoia de independență a spiritului critic în fața „tabuizării obiectului estetic”.

2-3. Simplă diversiune! Actul creator se înfăptuiește și în condițiile în care anomaliiile istoriei își pun amprenta pe opere și destine. În urma unor asemenea impacte, organismul literar își fortifică sistemul imunitar printr-un cinic exercițiu de retorică practicat în fața ororilor totalitare, cărora le contrapune reversul de sublimitate. Climatul dictatorial activează nu atât potențele instinctului creator, cât aptitudinile acestuia de a adapta și a deturna sensurile constrângerilor. Prin însuși natura lui, axiologicul transcende determinismul istoric rigid. Umanitatea traversează puține etape propice actului literar, dar perioadele de înflorire a unei culturi sunt întotdeauna resimțite ca fiind *kairotice*. Neîndoiros, dacă simpla prezență sau absența a cenzurii nu este generatoare necondiționată a literaturii de calitate, atunci tot mai bine este ca scriitorii să se bucure de o deplină libertate spirituală specifică democrației.

4. Nu. Criticul literar este un specialist care selectează, decide și elimină o bună parte a producției literare pentru a susține doar reprezentativitatea, având mereu în minte axa

vasile spiridon

diacronică a istoriei literare. Aceasta presupune studiu istoriografic serios, consecvent și aplicat, însoțit de efort, răbdare și investiții de timp. Din păcate, există o criză de sistem: în învățământul universitar filologic s-a redus la jumătate bugetul orar acordat studiului istoriei literare și nu se mai însușește tehnica cercetării și alcătuirii bibliografice. Or, critica literară circumscrie un fel de spațiu geometric al întâlnirii diverselor tipuri de aplicații critice, ea impunând deschiderea spre întreg spectrul disciplinelor literare.

5. Interesele de grup încearcă impunerea partizană pe piața literară a unor nume și titluri condiționate mai mult de situarea partizană a protejaților în realitatea contextuală a vremurilor decât în realitatea textuală a scrierii. Dar tot trecerea timpului le va stabili realele dimensiuni și îi va plasa, mai devreme ori mai târziu, în uitata debara a literaturii. La mijloc nu va interveni exercitarea unei atitudini sistematice punitive în a-i ignora, ci un reflex firesc al uitării, dependent de o suită a determinărilor supraindividuale, între care mentalul colectiv legat de percepția literaturii și gustul epocii.

6-7. Sunt foarte rare cazurile când scriitorii nu se consideră nedreptățiți de către contemporaneitate și de aceea nu avansează nici un nume. Însă ei nu trebuie să-și facă griji: marginalizarea provocată de modificările inerente reliefului lecturii nu i-a ocolit nici pe marii creatori, ieșirea din anonimul provizoriu însemnând pentru fiecare o resemnificarea a operei lor. O atare absență reprezintă, de cele mai multe ori, un fel de perioadă de eclipsă, în actualitatea lecturii critice sau neprofesioniste, să fie receptat doar în termenii de dinaintea intrării în conul de umbră. Un scriitor de rasă nu-și clamează valoarea în piața publică, deși astăzi încă mai au trecere formulările pe ton revendicativ. El nu poate forța ierarhiile decât într-un singur mod: să scrie cât mai mult de calitate.

1. Ierarhizările operate de analiști, indiferent de sfera aplicării lor, sunt amendabile în timp și spațiu. Presupun că doar realizările excepționale și acelea de tot insignifiante nu suportă scisme interpretative. Zic „presupun“ din bun-simț; deoarece, concomitent cu marii constructori de sisteme evaluative, s-a născut și dăinuie încă și breasla demolatorilor, autorizați sau doar bicusnici. Dacă privitor la creațiile tehnico-științifice, criteriul progresului pare suveran - având totuși neșansa efectelor perverse, zise și secundare - în spațiul creațiilor umanist-artistice, criteriul cel mai frecvent invocat pare a fi cel al rezistenței-în-timp. Dispariția creatorilor, muritori ca toți ceilalți, a condus totdeauna la verificarea, pendulatorie în timp și spațiu, a calității creației, calitate confundată cu capacitatea ei intrinsecă de a nu se eroda. O primă departajare: dăinuiesc și creații cu valoare strict documentară (sau precumpănitor) dimpreună cu puținele creații valoroase în sine sau, altfel spus: interesante și dincolo de atributul lor de a documenta despre o epocă, un popor, un spațiu geografic. O secundă departajare: istoria culturii oferă destule exemple de fluctuații flagrante ale valorii-în-sine, cauzate în principal de platforma de așteptare a publicului în diversele etape istorice și pe diversele meridiane culturale. O altă departajare: dincolo de aceste fluctuații se situează creațiile, tot dăinuitoare, cu impactul asigurat de un anumit segment de „consumatori“, peren și relativ compact: copiii, femeile, tinerii, ostașii, homosexualii, catolicii, aventurierii, criminalii, yoghinii ș.a.m.d. Iată, desigur *de plano*, un mod de abordare a structurării ierarhiilor. Ele vizează creații omenești. Ele sunt creații omenești. Vulnerabile, și incomplete, și supuse greșelii, precum tot făcutul nostru. Dacă unii dintre noi, argumentat sau doar inconoclast, își propun să pună serios la îndoială creația cosmogonică dumnezeiască, măcar în privința „reușitei“ sale ultime, omul, de ce ne-am simți inconfortabil sau jigniți că se găsesc totdeauna destui care să conteste, *de sus* ori numai din vintrele humorilor vanitoase, creațiile omenești, deschise prin definiție eroziunilor de tot felul. În definitiv, de la fragmentele „despre“ Ghilgamesh s-au consumat doar niște milenii, aproape șase, echivalentul câtorva secunde cosmice. Nu-i așa că dilatăm penibil importanța clasificărilor istoric-estetice...?

E adevărat, la nivel strict individual, limitat în timp și spațiu, penibilul și ridicolul se resorb într-o cantitate întrucâtva constantă: aprecierea propriei lucrări de către destinatar. În această situație se confruntă două partide sau două jocuri: sinusoida vanității și orgoliului creatorului cu sinusoida vanității și orgoliului analistului. Oricine poate remarca și cu ochiul liber unele puncte de interferență. Însă o interferență egală cu suprapunerea celor două sinusoida mi se pare - iar de bun-simț - imposibilă. Iată de ce, indiferent câte partizanate păguboase (pentru creatorii înșiși, adesea) fundamentează o ierarhie sau alta, apreciez că prin definiție întărită are creația în raport cu comentariul emis asupra sa. Este și motivul pentru care - și înghețate - ierarhiile nu sunt deranjate pentru cei care-și văd de treabă. Ele pot fi șicanatoare, pot să zgârie, felinic, poșgănița vanității/orgoliului cuiva, însă nu pot împiedica pe nimeni să-și exprime ființa, crezul, preaplînul (... preagolul) vital. Asta nu înseamnă că anumite ierarhii n-ar fi produs abandonuri, câteva răsunătoare. Asemenea abandonuri, de fiecare dată, s-au motivat complex, comentariile critice servind totdeauna cel mult de pretext iar nu de cauză a lor! Nu obtuzitatea unor critici l-a suit pe Hölderlin în turnul izolării sale, nici pe Eminescu nu l-a încuiat într-un sanatoriu, nici pe Hugo nu l-a azvârlit în exil sau pe

mircea constantinescu

Dostoievski în Siberia ș.a.m.d. Dacă posedăm într-adevăr mușchi-pe-oase, hai să nu exagerăm importanța clasamentelor, fie acestea și produsul unor imparțiali (!) de geniu!

Coborînd la parterul chestiunii, acum trei decenii mai erau citiți Fulga, Stancu, Labiș, Anghel, Barbu, Sorescu etc. Sunt, aceștia, și astăzi citiți? Dacă DA, atunci nu clasamentele au înghețat, doar autorii lor. Și, după câte cunosc, criogenia e utilă nu în această aripă a spitalului.

Coborînd mai adânc, până la parkingul ocupat de manualele școlare, mă rezum la o observație simplă: dacă la nu știu (dar știu!) care clase de liceu se propun sofisticate analize pe texte de Cărtărescu, atunci, vorba compatriotului nostru musulman, halal! Halal ierarhiilor, halal criticilor, halal profesorilor și vai de elevi, că ei n-au nici o vină! Și ca să lămuresc pentru totdeauna problema supraevacuărilor prin canalele acruului condiționat de superintendenții cenaclurilor de luni până poimărti: înțeleg să ofer spre analiză, pentru bac, texte autoflagelante (sexual și nu numai) ale unor Rousseau și Voltaire, întrucât aceștia sunt cu adevărat exemplari, exponenții emblematici ai unor curente, tendințe, ideologii și... practici (extra)literare; însă a proslăvi, prin traduceri (re)comandate și prin campanii promoționale deșănțate, pe un autor care-și proclamă visătorul lipsa-de-vigoare, mi se pare nu un pariu pierdut, dar o caecalma de percepție și instrucție culturală, motivată, dacă nu de rațiuni obscure, poate de acelea foarte obscure. (În referatul asupra opului meu de debut, domnul Manolescu a punctat axiomatic: despre banal nu trebuie scris banal, căci se pierde total efectul artistic. Am reținut ideea. Îmi permit, acum, după decenii, s-o completez: nici despre excepțional nu trebuie scris banal, pentru că se pierde efectul artistic. Și-atunci, domnule Profesor, de ce atâta tevatură pentru un fost student și prea-cuminte și devreme-acasă...?! La fel, sunt convins mie-n sută că niște copilandri de 15-16 ani, fanii unor graffiti, hip-hop, HBO și biliard, nu se vor „instrui“ cu excerptele fandasit selectate din gândirea tipărită a unor Cioran și Eliade, plasate reparatură prin unele manuale! Dacă tot e să producem pe bandă abecedarie alternative, poate singurele cărți remunerate din România, ar fi cazul să le înșoțim și de unele

instrucțiuni de folosire: acestea servesc școlilor de handicapați, acestea - școlilor cu profil științific, cu profil umanist, acestea - claselor-de-elită, ale „înzestraților“... Știm cu toții, sau e timpul să apreciem net că punctul 1 din **Declarația universală a drepturilor omului** consistă într-o metaforă, primejdioasă dacă e înțeleasă *ad litteram*: „Toate ființele umane se nasc libere și egale în demnitate și drepturi. Ele sunt înzestrate cu rațiune și conștiință...“ (Mă rog, mai înzestrate, mai puțin înzestrate, mai deloc înzestrate...)

2. S-a creat și se va crea (indiferent de suportul fizic ca atare) în orice fel de societate. Suprad dezvoltată sau subdezvoltată. Hiperliberală sau tiranică Nordică sau sudică. Metropolitană sau periferică. În ceea ce ne privește, propun să ne rumegăm „fericirea“ de a fi martorii unor convulsii istorice și politice cu totul aparte. Sărăcia noastră materială nu se cade s-o raportăm la cele câteva cazuri de creatori care, fiecare în epoca lui, a viețuit într-o luxurianță pecuniară dovedită. Sunt bufoni și bufoni, *il y a fagot et fagot...*

3. Fiecare autor, cred, își construiește sau profită de construcția generală a unei perioade „propice“. Totul e să-și poată asigura existența. Sunt puțini cei care și-o câștigă eminentamente din condei, daltă, diapazon, penel. Conjuncturile sunt suficient de diverse și de fluctuante încât să facă imposibil trasarea rectiliniei a unei concluzii. Nu mă refer, acum, la ceea ce ar fi ideal în acest sector atipic prin definiție, ci la ceea ce consider a reprezenta determinarea naturală și socială efectivă.

4. Ce înseamnă „cercetare filologică argumentată“? E o invitație la respectarea strictă a vreunei deontologii?... Dar e palpabilă deontologia în acest domeniu? Dar e palpabil domeniul? Poate cineva să măsoare, să cântărească, să echivaleze în ocale, amperi sau biți acest domeniu?... Alfabetizarea globală a ivit generații de amatori și imitatori prestigioși. Părerea mea e că doar în secolele treute (minus evul 20, alfabetizantul) se poate că de cât aprecia la vreo duzină, poate o duzină și jumătate, de creatori-pe-suta-de-ani. După 1900, însă, promisiunea „satului global“ s-a adevărat. O dată cu ea: erupția vulcanului, previzibilă de data asta. Așa încât, „cercetarea filologică“ chiar că s-a prăbușit sub lava incendiară-masivă a producțiilor de toată mâna. A crede acum, în anul de gra, 2001, că s-ar putea institui ceva serios în domeniu, dincolo sau dincoace de criticile săvârșite ca recenzii ordinare, mi se pare și prezumțios, și periculos în ordinea logicii elementare. Asta, lăsând la o parte aspectul important, conform căruia nimeni nu citește, nici n-are cum s-o facă, tot ceea ce se produce pe glob și, într-un fel sau altul, oferă motivele de-a fi citit.

Din nou coborînd la subsol, observ că tendința unora de a înșăila liste, în loc de opere, trădează impotența și ușurătatea cu care, aceiași, își tratează pacienții care, temerari în felul lor, îndrăznesc totuși să scrie, nu să pândescă pe la colțuri... În treacăt fie zis, un soft-ist oarecare poate să întocmească tot soiul de clasamente pe ecranul, protejat ori nu, al PC-ului de-acasă, de la redacție. Ei, și?... Jocurile se fac altundeva. Bursa rezistă de milenii - de ce? Fiindcă n-a încăput în realitate niciodată pe laba așchii onaniști.

5. Nu urmăresc, mea culpa, revistele, suplimentele și ziarele unde, probabil, se (re)produce diverși condeieri. Până mai anul trecut, mi-am aruncat privirea, în diagonală, pe câteva coperte și sumare. M-au decepționat destui rubricarzi rubiconzi; am căutat cu lupa inexistente palimpseste și filigrane cizelate sperjur. Trebuie reluat un subiect: evaluările, în literatură (întrucâtva, și

reevaluările) conțin obligatoriu contestări, ignorări, ca și suprasolicități. Firescul fenomenului îngăduie unora să-și descalifice efortul printr-o producție de superlative/invective, deconcertantă și justificată numai humoral. Interese de tot felul, de la cele intime până la cele parlamentare, înnoresc demersul apreciativ. Și dacă o asemenea **abatere** i-ar viza numai pe contemporani, treacă-meargă: unii dintre noi au mutre care cer palme, alții întrupează niște efebi tocmai buni de prăjit în tigaia pedestră, alții sunt curve-de-ambe-sexe, câțiva calcă strâmb, privesc chiorăș și li se bulbucă pe fesa stângă o aluniță etc. Mă oripilează, însă, revizuirile cu parapon vindicativ, orientate asupra **foștilor**, clasici sau nu. Iată că, fără să observ, m-am referit îndeosebi la „subevaluați“.

6. Așa cum am dezvăluit și anterior, cunosc destul de puține situații amendabile. Poate că e preferabil să vorbească numai în nume propriu. Cred că acei comentatori care nu uită și nu iartă debuturile stângace „păcătuiesc“ în ceea ce mă privește; pe mine, ca autor de ficțiuni, pe mine, ca autor de comentarii. Fiindcă ei **devin** acei comentatori care nu se mai ostensează să catalogheze evoluțiile (dar, vai! involuțiile, cât de apetisante li par!) unui autor sau altuia. Osteneală care ar trebui să fie un simplu apetit sau o rutină de serviciu, ci o devoțiune coincidentă cu menirea lor. Sunt, prin urmare - și o declar dincolo de orice vanitate stridentă sau orgoliu infecund - unul dintre (nu am idee câți...) condeierii neglijanți abuziv. Politețea glacială (era să scriu eschimosă) a câtorva dintre criticii notorii, în cazul subsemnatului, se dizolvă în relații-de-bună-ziuă, cum se exprimă sociologii. E mai mult decât nimic? Probabil. Dar dacă e să fiu drept și să răspund la o întrebare privind „rafturile ignorate“, mi-e peste mână să nu alunec în eroarea de a-i incrimina. De ce oare? Simplu: întrucât scriu, diferent că dânsii remarcă sau nu că scriu. Plăcut, sau migălos, sau atroce, efortul mă obligă să le scutur de molii și ploșnițe criteriile, simpatiile și idiosincrasile, tăcerile ostenite și indiferența frigidă. Faptul că pe unii se pricepe să-i disprețuiască printr-o muțenie pernicioasă, să fie spre lauda lor? Nu, nu! Observ că m-am picat pe pluralul majorității! Sau, cumva, e un plural „corect și cinstit“?

7. Am sentimentul că am „avocațit“ prea mult aceste rânduri. Am sentimentul că nici n-am apucat să-mi susțin (=suspend) un punct de vedere de care trag cu ghearele și cu dinții. Am sentimentul că a pleda pentru cei omiși (din motive nu întotdeauna sau deloc „estetice“) este a pleda în pustiu, câtă vreme obiectivele și urgențele scriitoricești sunt, în România de azi, altele. Nu mă interesează și nu s-ar „împlini“ forțarea unor ierarhii, chiar și dacă n-aș fi direct implicat. Câtă vreme pot să raționez despre și întru alcătuirea ierarhiilor, nu mă scoate din țâțâni neatenția lui X sau a lui Y. Grav este altceva. Grav este că viața reală, nu cea ficțională, poate uneori să suporte consecințele acestor... ingratitudinilor. Recunosc, atunci când le depistez, le voi depista, n-am să rămân amic al zicerii eminesciene „eu rămân ce-am fost, romantic“. Haidade! Pot să admit că X sau Y n-au timp și chef să mă (re)citească. Nu pot să fiu de acord, însă, cu „dreptul“ lor atunci când acesta devine deviză și justificare administrativă. Puniția, tradusă nu în lipsa comentariilor critice, dar în (dez)aprobarea tipăririi într-o editură sau alta, mi se pare cel puțin un abuz, pe care nu-l voi întâmpina cu formula, deja inocent de comodă, „iartă-i, Doamne, că nu știu ce fac!“

1. Nu, ierarhiile literare nu au înghețat și ar fi o naivitate să credem că ele ar putea să înghețe vreodată. Cât despre cele stabilite acum trei decenii, o reevaluare (despre care s-a vorbit și se vorbește, de altfel, cu insistență) este cu atât mai necesară cu cât nu putem să ignorăm faptul că ele nu s-au constituit în condiții de normalitate deplină, ci sub o presiune a politicii care a generat destule confuzii axiologice. Iar a invoca teza lovinesciană a autonomiei esteticului pentru a susține intangibilitatea acestor ierarhii mi se pare un semn de ipocrizie. Și apoi, dincolo de această imixtiune a factorului politic, în treizeci de ani orizontul de așteptare al cititorului a suferit mutații semnificative, conceptul de literatură, el însuși, este altul acum decât era, să zicem, în 1970, astfel încât astăzi citim și înțelegem altfel un text literar, iar gustul nostru s-a modificat simțitor. Ceea ce ne entuziasma în urmă cu trei decenii se poate întâmpla să ne lase totalmente indiferenți astăzi (și e foarte normal să fie așa). Să nu uităm că printre contemporanii săi, un Alexandru Vlahuță făcea, odinioară, figură de mare poet. De altfel, toată lumea, sau aproape toată lumea, este de acord în ceea ce privește această reexaminare periodică a valorilor și a ierarhiilor literare. O asemenea reevaluare nu se face însă de obicei în articole (mai mult sau mai puțin pătimase), ci în scrieri de sinteză care aduc o nouă perspectivă asupra ideii de literatură, perspectivă care generează, aproape de la sine, și noi ierarhii de valori. Și din acest punct de vedere peisajul critic postdecembrist deconcertează prin pauperitate. În această sărăcie a ideilor literare, sintezele foarte laborioase și strâns argumentate ale lui Marin Mincu constituie o fericită excepție. În timp ce alte încercări de sinteză (cum ar fi, bunăoară, **Postmodernismul românesc** de Mircea Cărtărescu), deși elaborate de pe poziții, în mod evident, partizane (de aici inerentul lor reducționism), au cel puțin meritul de a propune o altă viziune asupra literaturii decât cea de acum 20-30 de ani (pe care se fundamentează și ierarhiile despre care vorbim). Și trebuie să mărturisesc, în această ordine de idei, că, deși nu împărtășesc multe dintre ideile lui Cărtărescu, prefer **Postmodernismul** său oricărui așa-zis demers critic care face abstracție de mutațiile din ultimele decenii și propune (să zicem) pentru poezia Savianei Stănescu aceeași grilă de lectură care putea să funcționeze în anii '60 pe textele (de atunci) ale Ancii Blandiana.

2. Depinde ce înțelegem prin... ultimele decenii. Cei cincizeci de ani de comunism (dacă întrebarea se referă și la ei) au fost în mod evident neprielnici creației artistice. Oricât de dragă ne-ar fi ideea „autonomiei esteticului“, trebuie să admitem că o perioadă când existau (de exemplu) liste întregi de cuvinte pe care nu aveai voie să le folosești într-un text destinat publicării nu poate fi decât nepropice literaturii. Cenzura politică a fost înlocuită, din păcate, după 1989, de cenzura economică. Dar și de alte fenomene negative. Faptul că un critic de prestigiu al lui Nicolae Manolescu a renunțat la acea cronică care, timp de decenii, a fost un fel de „barometru“ al creației literare curente (iar exemplul lui Nicolae Manolescu a fost, din păcate, urmat și de câțiva dintre cei mai talentați critici ai generației '60) nu a putut decât să contribuie la crearea unui climat de confuzie axiologică. Cu atât mai mult cu cât criticii care s-au afirmat în ultimul deceniu nu au nici pe departe prestanța necesară pentru impunerea unui nou sistem de valori. Iar adeseori păcătuiesc prin lipsa de obiectivitate și de profesionalism. Prin urmare, cenzura economică a fost însoțită în ultimul deceniu de o criză a receptării, dar și de o inflație aproape bolnăvicioasă a producției pseudoliterare. O epocă în care, pentru a publica o carte (fie ea cât de proastă), e suficient să ai bani, nu este o epocă prielnică creației, fiindcă (neînșoțit de o

octavian soviany

reacție corespunzătoare din partea criticii), acest fenomen îi descurajează pe scriitorii adevărați, care încep să aibă sentimentul că au fost substituiți de către niște impostori, pe cât de lipsiți de har pe atât de gălăgioși.

3. Nu cred că momentul actual este unul favorabil creației autentice, ba chiar dimpotrivă. Dar creația se poate manifesta cu vigoare și în condiții nefavorabile și dacă, în ultimul deceniu, se poate vorbi despre literatura adevărată (și despre un alt mod de a înțelege literatura decât în anii anteriori) acesta nu este decât puțin rezultatul unui climat favorabil.

4. Nu, dar procedeul... se poartă. E infinit mai ușor de alcătuit asemenea liste și pomelnice decât să scrii o carte de sinteză despre literatura actuală, din care să se desprindă și un sistem de valori. Levantismul nostru congenital se pare că nutrește, însă o veritabilă oroare de conceptul critic, căruia îi preferă impresionismul, practicat cu mai multă sau mai puțină dexteritate. Iar forma cea mai concentrată a criticii impresioniste o constituie lista.

5. Autori supraevaluați au existat întotdeauna. Problema este dacă această supraevaluare este rezultatul unei insuficiențe a criticii (care tinde adesea să elogieze mai cu seamă acele texte care corespund perfect orizontului său de așteptare) sau e consecința unei lipse de onestitate. Astăzi (și e firesc să se întâmple așa) sunt răsplătite cu elogii din partea criticilor acele cărți care (fără a fi neapărat niște capodopere) ilustrează o modalitate de a concepe literatura (specifică să zicem postmodernismului) impusă de ultimele promoții literare. Iar ceea ce se plasează în afara acestui canon riscă să fie ignorat sau subevaluat. Care sunt autorii suprasolicitați de critică? Asta urmează să stabilească viitorul. Nouă ne e mai ușor să vorbim, eventual, despre unii reprezentanți ai promoției '60 a căror valoare a fost exagerată.

6. Subevaluații riscă să fie - așa cum spuneam - cei care se plasează în afara canonului literar „la zi“.

7. Aș putea să nominalizez doi asemenea nedreptățiți: poeta Gabriela Crețan (chiar dacă Premiul de Poezie al Asociației Scriitorilor din București a compensat într-o oarecare măsură indiferența cu care autoarea a fost primită mai bine de un deceniu de critică), una dintre vocile cele mai autentice ale liricii feminine actuale, cu nimic inferioară mult mai mediatizatei sale colega de generație, și poetul Viorel Mureșan, care practică o formulă cu totul insolită de deconstrucționism. Donmiile lor nu au însă, din păcate, cum să forțeze ierarhiile. Timpul le va face însă, fără îndoială, dreptate, așa cum le-a făcut și altora. De exemplu, lui George Almosnino.

1). De când a apărut scandalul „Dosariada“, Andrei Pleșu privește spre un loc pe care noi nu-l bănuim. Microfonul e doar pentru decor.

2). Poetul Octavian Doclin sau mândria de a număra sticlele: goale! Pentru cele pline are un adevărat cult.

3). În vreme ce Christian W. Schenk și Valeriu Stancu suportă cu stoicism un discurs incoerent, Alexandru Pintescu a așipit de-a binelea. Puțini autori mai au echilibru în aceste condiții!

4). Doi poeți (Lucian Vasiliu și Ioan Flora - viitor candidat la Președinția Uniunii Scriitorilor) și o singură grație: Minerva Chira.

5). Mircea Cărtărescu n-are ochi să-l vadă pe marșalul Ion Bogdan Lefter: gurile bune spun că-i motivat! Parcă-i singurul...

Foto: Ioan I. Moldovan